

ERDÉLY MAGYARSÁG

V. ÉVFOLYAM
1994. OKTÓBER,
NOVEMBER, DECEMBER

Ötmillió magyar

Kaszárnya
vagy börtön

Kolozsvári
királysobor

Szabadulás
a halálba

Magyar sérelmek,
szlovák bűnök

20

Néha ott tartunk, a gondokkal egyre inkább sarkalló jelenben, hogy legszívesebben legyintenénk őseinknek a magyar nyelvben gyönggyé örökölt sarkigazságaira. Pedig nagy vétek lenne azt cselekednünk.

De hát a nagyon is hétköznapi napokból összeállt, kimondottan magyar testre szabott idők is megtermik a maguk sanyarú aranymondásait.

„Adj nekünk végre tisztességes ellenséget, akinek elhihetjük legalább azt, hogy kése a hátunkban...”

Megadatott számunkra 1956-ban bőségesen. Mostanság és azóta is elemzik, mit, s hogyan kellett volna cselekedni azon rövid idő alatt, míg egységes volt a magyar nemzet a kommunizmus ellenében. Most csak arra szeretnénk egy zseblámpányi fényt küldeni, ami *örök életre* is figyelmeztető lehetne, nevezetesen az ősi megfogalmazásra, mely szerint *bajban ismerni meg a barátot*.

Az a forradalom még egyszer megmutatta, mi lehet a járható út a határon belül élő, illetve a szétszórott magyarság, a kisebbségi sorban tengődő nemzetrészek számára: *egyként gondolkodni sorsfordító lehetőségeiben*.

A magyar milliókat nyomorító „baráti, szomszédos nemzetállamok” 1956-ban és ’57-ben nyíltan, hatalmi szóval és fegyverrel, börtönökkel és hadsereggel bebizonyították, mennyire *tudják* és félik azt, hogy a szétdarabolt magyar nemzet mindenképpen egységes egészet jelentett akkor. A Bánság, Erdély, az egyetemi városok egyként megmozdultak, valamilyen belső – ha van ilyen: – etnikai

ösztönszerveződés révén, hiszen *a magyarság került bajba*.

És bizonyított a román állam, magyarok ezreit zárva börtönbe, mert szót emeltek, mert együtt éreztek nyíltan a kommunizmus szörnyetegével szembeszegülő Magyarországgal.

Akkor nyílt sisakkal jelentkeztek vesztiükre sokan, lelkesen helyeselve a nagy szovjet békebástya Budapestet típrő tankjainak és tábornokainak.

Megpróbáló idő

Igaz, a történelemben egy lélegzetvétel csupán a magyar ’56, ám egy kis nemzet *lélegzetvétele* volt az, megpróbáló és megmérető mozdulat a nemzeti emlékezetvesztésre ítéltetésben. A test védekezett az idegen anyag ellen, és megpróbálta kivetni azt.

Való igaz, bajban ismerni meg a barátot. Meg a rokont, a testvért is. Ősi igazság, sose keressünk igazabbat helyette! Ezt viszont megfontolhatnánk többször is, békeidőnek látszó állóvíz-napjainkban, mikor a kenyérrel, tejjel küszködő ember nem veszi észre, hogy milyen erővel tölcsemez pusztulásra a mélység, mely békés pocsolyának teszi magát.

Poliükusok jönnek, mennek, *a nemzet viszont marad*, és maradnak a nemzetünk ellen ügködő erők. Nem, nekünk nincs szükségünk ellenségképre, nincs üldözési mániánk. A magyarság millióit egyszerűen *csak üldözik* hűs-
vér, hatalmas, uralkodó, gu-

mibotos, börtönkulcsos el-lenséges erők, csupán mert ott és úgy akarunk maradni, ahol és ahogyan éltünk évezrede és élünk-halunk ma is, magyarként.

A képlet annyira egyszerű, hogy nem tűri a képes beszédet.

Az egységre, a nemzetudatra sok királyunk hívta föl a figyelmet, leginkább akkor, mikor a trónt kellett megmen-
tenie a magyarnak, az *Anjou*, a *Habsburg* számára. A *nemzetudatra* mindig szükség volt, akkor is, mikor orosz, olasz, spanyol zsoldosokban bízott az idegen király a palotán belül. Országvédelemre, arra mindig beidézett a nemzetudat, elvégre idegen talpnyalókra nem lehetett bízni a frontokat...

1956 októbere bizony félig Trianon, meg az azt követő úgynevezett békeszerződés mostoha gyermeke.

Békés időket élünk, hála Istennek. Csak hogy ennek a vértelen tülekedésnek, melyben szerencsénk van megszervenadni a vak csörtetések népet s egész nemzetet megpróbáló idejét, megvan a maga sodró ereje a mélységek felé. Már itt is, amott is legyintenek az elunt Trianonra, és kihűl 1956 is, ha azokra figyelünk, akik legyintve mondják: már legyen elég belőle.

A nemzeti kisebbségbe szorított magyarság soha még olyan forrón nem érzett együtt az anyanemzettel, mint azon az őszen. Véres volt az anya. Erre kellene emlékeztetni unos-untalan a gyermekeket, a fiatalságot: Bajban ismerni meg a testvért, a barátot. És, hogy *soha ne feledd!* Ez a parancsa ennek az újból megpróbáló, súlyos sodrású magyar időnek is.

Szent István '94

A határon túli magyarság tanácskozásának zárónyilatkozata

A Tanácskozás hangsúlyozza, hogy a magyar állam – a trianoni és párizsi béke igazságtalanságai ellenére – a béke, biztonság és a jólét szigete kíván lenni a dunai térségben. A területén élő nemzeti közösségeknél megadja az emberi jogok teljességét, amint azok az ENSZ Alapokmányában, az Európa Tanács Emberjogi Chartájában és a Helsinki Záróokmányban le vannak fektetve.

Elvárja, hogy a viszonyosság és a béke érdekében a jóléti állam kialakításának reményében azok az országok is biztosítsák az emberi jogok teljességét, amelyekben a magyarság számbeli kisebbségben él. Természetesen minden szerződésesség esetén fenntartja jogát a nemzetközi jog által biztosított jogorvoslatokra.

A Tanácskozás rámutat arra, hogy az önrendelkezési jog az Atlanti Charta, a Jaltai egyezmény, az ENSZ Alapokmány, az Európa Tanács Emberjogi Egyezménye és főleg a Helsinki Záróokmány I. fejezetének VIII. szakasza óta nemzetközi alapjoghoz tartozik. Megilleti tehát mindazokat a magyar nemzeti közösségeket, amelyek az utódállamok területén százezres és milliós tömegekben nem gyakorolhatják etnikai jogaikat.

Állásfoglalásunk szerint a kétoldalú alapszerződések megkötése napjainkban még nem időszerű, mert hiányoznak annak feltételei. Alapszerződést nem ígéretekre, hanem csak tényekre lehet építeni. Alapvető előzetes követelménynek tartjuk, hogy az érintett országok – az európai normákkal egyezően – valósítsák meg országukban a magyar nemzeti közösségek önrendelkezését, és annak maradéktalan tiszteletben tartását: a tömbben élő magyarságnál a területi autonómiát, a vegyes lakosságú területen a közigazgatási autonómiát, a szórványokban a kulturális autonómiát. Ezen jogok megvalósulása és tartós élvezete nélkül békés biztonság nem képzelhető el.

Amennyiben államközi megállapodásra van szükség, a magyar államnak mindenekelőtt el kell érnie, hogy az önrendelkezési jog megvalósuljon.

A Tanácskozás hangsúlyozza, hogy semmiféle szerződés sem jöhet létre a magyar nemzeti közösségek háta mögött és érdekeik biztosítása nélkül. Egyetlen kormány vagy parlament sem dönthet milliók egyéni sorsáról az ő meghallgatásuk és beleegyezésük nélkül, mert a magyarországi politikai vezetést ők sohasem választották. A magyar vezetés nem mondhat le a határon túli magyarság jogairól.

A Tanácskozás magától értetődőnek tekinti, hogy Magyarországnak nincs szándékában egyetlen szomszédos állam területi integritásának az erőszakos megváltoztatása. A nemzetközi jogban biztosított esetleges és közös megegyezéssel alapuló rendezést Magyarország a történelmi fejlődésre bízza. (Helsinki Záróokmány I.)

Budapest, 1991. augusztus 19.

Együttélés Politikai Mozgalom (Szlovákia); Szlovákiai Magyar Néppárt; Szlovákiai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom; Beregszászi Önkormányzat; Beregszászi Magyar Kulturális Szövetség; Erdélyi Magyar Kezdeményezés RMDSZ platform; Romániai Magyar Kisgazdapárt; Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt; Horvátországi Magyarok Szövetsége; Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége; Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt; Hollandiai Magyarok Szövetsége; Amerikai Magyarok Országos Szövetsége; Svájci Magyar Munkavállalók Érdekvédelmi Szervezete.

A Magyarság Nemzetstratégiai Bizottságának felállítása

Alulírottak ezennel felállítjuk a Magyarság Nemzetstratégiai Bizottságát. Felhívunk a határon belül és kívül minden – a magyarság fennmaradásáért felelősséget érző – politikai pártot, érdekképviselői szervet és magánszemélyt, hogy delegálja képviselőjét a Bizottságba.

A tanácskozás résztvevői a Bizottság ideiglenes elnökéül dr. Marác Lászlót választották meg. A Bizottság székhelye: 1056 Budapest, Belgrád rakpart 24.

Budapest, 1994. augusztus 19.

Együttélés Politikai Mozgalom (Szlovákia); Szlovákiai Magyar Néppárt; Szlovákiai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom; Beregszászi Önkormányzat; Beregszászi Magyar Kulturális Szövetség; Erdélyi Magyar Kezdeményezés RMDSZ platform; Romániai Magyar Kisgazdapárt; Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt; Horvátországi Magyarok Szövetsége; Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége; Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt; Hollandiai Magyarok Szövetsége; Amerikai Magyarok Országos Szövetsége; Svájci Magyar Munkavállalók Érdekvédelmi Szervezete.

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Köteles Pál
V. évfolyam 20. szám
1994. október, november, december
Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: MÁTYÁS B. FERENC
Felelős szerkesztő: JÓZSA PÉTER
Olvasószerkesztő: CZEGŐ ZOLTÁN

Szerkesztőség címe:
H-1016 Budapest, Naphegy u. 29. IV. em. 5.
Telefon/Fax: 202-3933

Kiadja a PRIMOR KIADÓ
H-1016 Bp., Naphegy utca 29. IV. em. 3.
Tel.: 156-8465
Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. ig.

HU ISSN 0865-6819

Készült a TERVÁL Lap- és
Könyvkiadó gondozásában

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ
ÍRÁSOK SZELLEMI ÉS TARTALMI
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a
regionális részvénytársaságok.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a
Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELÍR), 1900 Budapest XIII., Lehel utca 10/A.,
valamint postautalványon, és közvetlenül az
Alapítvány és a szerkesztőség címén.
Forintszámfánk: MHB 222-21489
Előfizetési díj egy évre: 624 Ft

Külföldiek számára előfizethető:
pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarságért
Alapítvány címén: H-1016 Budapest,
Naphegy utca 29. IV/3. vagy a képviselőteken.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351

Előfizetési díj:
20 USA dollár légipostaköltségek együtt.
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 64. oldalon
közzöljük.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1995. JANUÁR
MÁSODIK FELÉBEN
JELENIK MEG

TARTALOM

– Megpróbáló idő (Czegő Zoltán)

1956

- Vasas Samu: Még az újságolvasás is bűn volt 2
- Máté József: Emlékképek '56-ból 3
- Finta Ella: Szilágyosmlyói sirató 5
- Orbán László: Történet a 33-as cellából 7

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Szacsavay Tamás: Kaszánya vagy börtön? 9
- Éva Mária Bárki: Az alapszerződés feletti vitához 13
- Czegő Zoltán: Ötmillió magyar... 14
- Újvári Ferenc: Szabad elhatározásból 15

SZÉPMÍVESSÉG

- Pomogács Béla: Délvidék 16
- Tolnai Ottó: Orfeusz új lantja 16
- Tari István: Fegyvertár 16
- Oláh István: Az evilági dicsőség múlandó 17

VISSZAPILLANTÓ

- Beke György: Bolgár történelem – magyar tanulságokkal 18
- Merényi László: Az 1916-os erdélyi tragédia irodalmunkban 22
- Drágffy Kamilla: Adalék a Márton Áron-per utóéletéhez 24
- Miklósi-Sikes Csaba: Kolozsvári királyszobor háttérzenével 25
- Katona Szabó István: A kolozsvári magyar egyetem háromszori felszámolása 30
- Puskás Lajos: Börtönnapló (1947) 32
- Huszár Sándor: Napló 34

FÓRUM

- Egyed Ákos: „Drága Honosaim!” 41
- Varga Imre: Magyar sérelmek, szlovák bűnök 43
- Szevera Annamária: Egyházak a határainkon túl 45
- Ludwig Emil: Ameddig a Perkő látszódik 49
- Sik János: Megkérdeztük Istent 52
- Urbán György: Egy újkeletű tájnév karrierje és karakterisztikája 54

FIGYELŐ

- Bágyi Jakab Bence: Szabadulás a halálba 58
- Czegő Zoltán: Egy személyes ügy is 58

ERDÉLYI TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA 59

HÍREK – POSTABONTÁS 61

E lapszámunkat Nagy Imre fametszetei díszítik.

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

Még az újságolvasás is bűn volt

Az 1956-os magyarországi események híre hozzánk is eljutott, hogyne jutott volna el. Reszketve véreinkért, hallgattuk a rádió segélykérését és az ártatlan emberek százainak életét követelő tankok fegyverroppogását. Együttérzésünkért is meg kellett fizetnünk. A szekuritáté Erdélyben valóságos hajtóvadászatot rendezett, hogy az esetleges rokonszenv megnyilvánulásokat még csírájában elfojtsa.

Vincze, a most hatvan fölött járó öregedő ember tekintete először felparászik, mert nem szokta meg, hogy valaki az ő sorsa iránt érdeklődik, aztán ahogy rátereli gondolatait az akkori időkre, szemében a fény lassan elhalványul, majd elsötétlik. Olyan feketévé válik, mint maga az a korszak, amelybe az emlékezet szárnyán visszaszáll.

– Egy raktárban hárman dolgoztunk magyarok, akik alkalomadtán szűkszavúan, csak úgy tömondatokban, inkább a magunk megnyugtatósára elmondtuk egymásnak a rádióban hallottakat. Egy alkalommal *Brisánné*, az egyik takarítónő jött be és azt kérdezte a kollégámtól, hogy miért olyan szomorú. Munkatársam pár őszinte szót mondott talán abból, amit mi korábban hárman elbeszélünk. Az asszony felcsattant, kioktatott, hogy ez nem igaz, ami egymagában még nem lett volna nagy baj, de hazatérve elmondta az esetet párttitkár férjének.

Harmadnap gyűlés! Engem is hívtak, annak ellenére, hogy nem voltam párttag. Nem mentem el. A kollégámtól elvették a pártkönyvét. Én vigasztaltam: „*Ne búsulj, mert lehet, hogy valamikor hasznod lesz abból!*” Amikor pár nap múlva letartóztattak, ez utóbbi kijelentésemet is a fejemre olvasták a jegyzőkönyvből. Mintha a falnak is füle lett volna! De ezenkívül még olyan képzelenségeket is, hogy kulák és jehovista vagyok. Hiába volt a néptanács és a református egyház ellenigazolása, a kitalációnak *perdöntő* ereje volt.

Mint „*rémhírforrást*” engem 6 évre, a kollégámat pedig 5 évre ítélték el. Ennek nyomán már a kétheti előzetes letartóztatást is a hírhedt szamosújvári börtönben töltöttük le. Csak nem lesz itt az a sorsunk, mint egykoron *Rózsa Sándornak!*? – elmélkedtem. Onnan hoztak be bennünket a hadbíróság elé Kolozsvárra. *Már nem reménykedtünk a szabadulásban.*

A börtön számomra valóságos iskola volt. Mintegy 15-30 személyt, – jórészt magyarokat – zsúfoltak össze egy-egy szobában. Egytől-egyig mind politikai foglyokat. Néhányunkat azért zárták be, mert *visszautasította a kollektív gazdaságba való belépést*. Volt ott még miniszteri tanácsos is, de a frissen idekerültek mind 56-osok voltak. Közülük is a legtöbben azért jutottak ide, mert valaki befújta a szekunak, hogy a magyar nyelvű újság hátsó oldalát kezdte előbb olvasni. (*Ott közölték a híreket.*) Több *tanító, pap, tanár* volt közöttük. Két társunk a határon szökött át valamelyik magyarországi börtönből, s itt azért ítélték el őket 3 évre, hogy „*miért nem harcoltak ott a forradalom leveréséért*”.

Minket úgyszólván azonnal elítéltek, de legtöbbjük hosszú idő óta csak úgy előzetes letartóztatásban volt, *ítélet nélkül*. A társaim véleménye szerint nincs ítélet, mert valós okuk nincs, s még nem találták ki az alattomost.

Akiket viszont már elítéltek, annak elviselhetőbb lett a sorsa. Dolgozni mehettek. Mi a bútorgyárba jutottunk. Fizetést ugyan semmit nem kaptunk, pedig eleinte azzal bíztattak bennünket szorgosabb munkára. 4 év után viszont megengedték, hogy írjunk haza. Csomagot is kérhettünk, ha az előírt munkanormát teljesítettük.

Négy éven keresztül a családom semmit sem tudott rólam. Pedig még

VASAS SAMU

Elsőként a debreceniek lépték át

a magyar-román határt. 1956 áprilisában egy 80 tagú diákküldöttség (*Gulyás Pál* karmester vezetésével) a Bolyai Egyetem vendége volt, néhány napra valósággal lázas izgalomban tartva Kolozsvár egyetemi fiatalságát, megpezsdítve a város életét. Fehér egyensapkas debreceni fiúk, lányok bukkantak fel napközben a különböző nevezetesebb helyeken vendéglátóik kíséretében, Mátyás király szülőháza előtt és Fadrusz János főtéri lovasszobránál, a Bánffy-palota és a Szent Mihály templom környékén, a Farkas-utcában és a házsongrádi temetőben. Részt vettek a színház és az opera előadásain, az egyetem rendezvényein – otthonosan társalogva mindenütt és mindenkivel. Egymás után két délután-este mutatták be műsorukat a Diákház zsúfolásig megtelt előadótermében: alföldi és hajdú-bihari néptáncokkal, Bartók és Kodály kórusműveivel arattak átütő sikert a kolozsváriak körében.

És közben, e néhány nap alatt friss barátságok, ismeretségek szövődtek.

Másfél-két hónap múlva a kolozsváriak viszontlátogatása következett, amit intenzív kulturális tevékenység előzött meg. A kibővített és átszervezett egyetemi énekkar, zene- és táncegyüttes – *Adorjáni Dezső* tanár és *Domokos István* táncoktató vezetésével – rövid idő alatt gazdag és színvonalas műsorral (Bartók, Kodály, Bárdos kórusműve-

ivel, székelyföldi és mezőszegi táncokkal) állhatott készen az indulásra. És ekkor váratlan körülmény zavarta meg, tette bizonytalanná, mármár teljesen hiábavalóvá az addigi lelkes készülődést, igyekezetet. Kolozsvár kommunista városatyái ugyanis – bizonyára központi sugallatra és politikai megfontolásból – hirtelen úgy döntöttek, csak akkor engedélyezik az utazást, ha a viszontlátogatás (az eredeti tervtől eltérően) nem a két magyar egyetem, hanem a kolozsvári és a debreceni egyetemek közötti – „román-magyar testvéri” – találkozásként valósul meg, nehogy „*irredenta-nacionalista megnyilvánulás*” legyen belőle. Ám szerencsére csakhamar kompromisszumos megoldás született: a Victor Babes – akkor még különálló – román egyetemről egy 25 főnyi hallgatócsoport csatlakozott a Bolyai 120 főnyi együtteséhez (már valóban jól kidolgozott és nívós önálló műsorral), s hogy a protokolláris képviseleti forma is megfelelő legyen, a vezetésre már kijelölt *dr. Jancsó Elemér* irodalomprofesszor mellé *dr. Constantin Daicoviciu* történelemprofesszort (egyébként a „kontinuitás”-teória közismert exponensét) rendelték irányító társnak.

Debrecen vasútállomásán virágcsokrokat és piros-fehér-zöld zászlócskákat lengető hatalmas embertömeg várta-köszöntötte a vonat ablakain kihajoló, énekszóval megérkező vendégeket. Az egykori „bolyais” egyetemi hallgatók évtizedek múltán is jól emlékezhetnek, Debrecen lakossága milyen szívélyesen és áradó szeretettel fogadta, vette körül Erdély küldötteit. Szé a vendéglátói-baráti szívélyesség korántsem volt szemfényvesztés, hanem valóban őszinte öröm megnyilatkozása, mely mindenkinek szólt – magyar és román ajkúnak egyaránt –, aki a népes küldöttséghez tartozott. Azokban a napokban minden előzetes „proletár internacionalista” gyanakvás és sanda bizalmatlanság nevetségesen alaptalannak bizonyult.

Napközben itt is, mint Kolozsváron, az egyetemi diákélettel s a város nevezetességeivel ismerkedtek a látogatók (Déri Múzeum, Református Kollégium, Csokonai Színház, Na-

gyerdő, emlékművek stb.), délután-este pedig a vendégműsor bemutatására került sor az *Arany Bika* szálló színháztermében – ugyancsak rendkívüli sikerrel. Az emlékezetes vaspok és elismerő gratulációk meggyőzően tanúsították, kulturális-művészeti eredményeivel, sajátos értékvilágával a tágabb világ előtt Kolozsvárnak (Erdélynek) sem kell szégyenkeznie. Aztán – az utolsó napon – autóbussz kirándulás következett Budapestre (program szerint az Országház, a Nemzeti Múzeum, Lánchíd, Műcsarnok, Népstadion stb. megtekintésével), késő délután meg vonatrasszállás és (Cegléd-Szolnok-Bihar-keresztes irányában) visszautazás Romániába, Erdélybe. A vendéglátás záróakkordjaként Püspökladány vasútállomásán újabb felejthetetlen élmény várta a hazatérőket: debreceni diákok egész serege jött ki a vonathoz, hogy még egyszer találkozhassanak velük és elbúcsúzhassanak tőlük, virágcsokrok és emléktárgyak kíséretében kívánhassanak szerencsés utat valamennyiüknek. . .

Ezek a kölcsönös látogatások nem voltak csupán előre megtervezett hivatalos rendezvények, turisztikai „akciók”, hanem (*a háborút követő több mint egy évtizedes elzártság, kapcsolathány után*) érthető módon, egyszersmind (vagy sokkal inkább) a gondolati-érzelmi egymásratalálás, a szemléletbeli eszmélkedés, nézetcsere bensősége-sebb alkalmak is. Újra megnyílni lát-

Szilágyosomlyói sirató

szottak a külső-belső kommunikációs csatornák, a szellem áramlása ismét felgyorsult. Debrecenben a kolozsváriak mindenestre (a nyilvánosabb alkalmakon éppúgy, mint a szűkebb körű, meghitt beszélgetéseken) már ekkor meglepődve tapasztalhatták többek között, hogy a diákság körében – egyelőre visszafogottan ugyan – milyen erős a vitaszellem, a kritikus elégedetlenség és nyugtalanság a hivatalos politikai-ideológiai szabványkövetelményekkel, közéleti rendelkezésekkel szemben, amik a meghirdetett emberi-közösségi szabadságjogok tényleges gyakorlását nap mint nap korlátozzák. Okulhattak. Otthon, Erdélyben számukra sem voltak – egyebekkel együtt – az ilyenfajta dilemmák, feszültségek ismeretlenek. Észlelhették ezekből az *előjelekből*, hogy szélesebb körben is mozgalmas, emberpróbáló idő közeledik.

Debrecennel a nyári hónapokban sem szakadtak meg a kolozsvári diákok baráti kapcsolatai; főleg a kölcsönös magánlátogatások, rokoni levelezések révén folytatódtak. Ilyen előzmények után tehát korántsem volt véletlen, hogy később, az anyaországi viharos őszi napokban mit gondoltak, mit éreztek, kikkel szolidarizáltak. Megtették ők is – ki-ki a maga módján –, amit ott és akkor egyáltalán *tenni lehetett s amit szívük és értelmük parancsolt*.

MÁTHÉ JÓZSEF

Október végének közeledtén minden alkalommal át kellett élnem eddig azt a szorongást, amelyet éveken keresztül titkolnom és megnyilvánulásait elfojtanom kellett Romániában. Apám is azok közé tartozott 1956 táján, akiknek később a sírjára csak titokban és némán lehetett koszorút elhelyezni a lélekszaggató évfordulókon.

Sokáig hiába érdeklődtem bárkitől, valójában mi is történt Szilágyosomlyón 1956 őszén, telén, senki nem mert tájékoztatni. Mindenki félt mindenkitől Romániában, különösen Erdélyben és magyar körökben. Sokszor meghurcolt és annyit vert apám 1978-ban bekövetkezett halála után *anyám elégetett minden írást*, hivatalos papírt, dokumentumot, ami szerte esetleg újabb terhelő bizonyítékként szolgálhatott volna a család ellen a kommunista hatalomban. Csupán az utóbbi két esztendőben sikerült rátalálnom néhány olyan emberre, akik immár meg mertek szólni s tájékoztatni a távoli időkről.

Szabó Zakariás nyugalmazott gépész, egykori politikai rab az egyik szólaló. 1956. december 6-án tartóztatták le Szilágyércsén, ahol vendégségre gyűlt össze a rokonság. A vád: államellenes szervezkedés. Mostani vallomása szerint 1956. október harmincadikától kezdtek szervezkedni titokban, és a céljuk valóban a fennálló romániai kommunista rendszer megbuktatása volt, valamint az, hogy legyen fölkészülve a lakosságnak legalább egy kis csoportja arra az esetre, ha a *magyarországi forradalom áterjedne Erdélyre* is, illetve ha Romániában is elindulna a lavina.

Csoportvezetőjük *Mike András* szilágyosomlyói lakos volt. Igen érdekes jellem bontakozik ki társainak vallomásából. Háromszékről, a Székelyföldről származott a Szilágy-ságba, ahol ugyancsak megbélyegzett emberként kezelte a román hatalom. Az történt ugyanis, hogy mikor a magyarok bevonultak Észak-Erdélybe 1940-ben, ő valahol *Nagyváradnál fogadta az érkezőket*, aztán mikor az első katonai egységek megérkeztek a Szilágy-ságba, Somlyón elsőnek ő, Mike András szállt ki a magyar tisztek kocsijából. Ezért egész életében keservesen fizetett Romániában, mikor a szovjet fegyverek árnyékában ismét „helyre állt a rend” és tombolhatott a román nacionalizmus. Ám börtöntársai is úgy emlékeztek rá, hogy a *legnehezebb időkben is bízott és másokat is erősített* abban a hitben, hogy valahogy, valamikor csak jobbra fordul a magyarság sorsa Erdélyben.

Az 1956-os egyezés szerint mindenkinek tíz embert kellett be-szerveznie a legnagyobb titokban. *Mike András* a somlyói katonai alakulat egyik tisztjével is szót értett, hogy a megfelelő órában fegyvereket is kapnak a szervezet tagjai. *Szabó Zakariás* mellett volt *Szabó Gyula* is, akit igen-igen meghurcoltak, végül más tájra költözött. *Szabó Árpád*, *Boros István*, *Boros Sándor* neve hangzik még el, utóbbinak a szülei pártemberek voltak, s a gyanú is hozzá tapadt, hogy rendszeresen tájékoztatta a *szekuritátét* a megbeszélések menetéről. . .

A szilágyosomlyói szervezet esküszövegét *Mike András* fogalmazta meg, ő eskette föl a társait. Összeköttetésben álltak a nagyváradi *Rakovszky Józseffel*, akinek fia Budapestben az *Eötvös Lóránd Tudományegyetemen* volt hallgató, és részese a magyarországi forrada-

lomnak. Erről a kapcsolatról csak ketten tudtak, *Mike András* és *Szabó Zakariás*, így *Rakovszky* nem került a szekuritáé kezébe. *Szabó Zakariás* visszaemlékezése szerint az eskü szövege a magyarországi felkelés egyik tisztjének, *Pallavicininek* a nevéhez fűződik. Az volt az elképzelés végső fokon, hogy *Pallavicini* révén kapcsolódnak a megfelelő időben a magyarországi felkeléshez, továbbá ha az események úgy hozzák Erdélyben, akkor támogatják az erdélyi felkelést.

Ez a szöveg, ha azóta nem semmisítették meg, a nagyváradi *Katonai Bíróság* irattárában található, száma 182/1957. Az eskü szövegét keresve, *Mike András*nál 1956 karácsonyán házkutatást tartottak a budapesti ÁVH kiküldött emberei.

Szilágycsében december 6-án délután tartóztatták le *Szabó Zakariást*, felesége öt kiskorú gyermekkel maradt otthon, minden anyagi támasz nélkül. Egyébként az otthon maradtak kálváriája egyik meggyőztető módszere volt a hatalomnak, a börtönbe hurcoltak megkínzásában. *Szabót* az akkori szilágysomlyói főnök, *Anton Grünfeld* elé hurcolták, akinek ott volt már az asztalán az eskü szövege. Ugyanezen a napon tartóztatták le *Szabó Árpádot* és *Boros Istvánt*. Az ítéletet 1957. március 27-én mondták ki, addig naponta vallatták őket. Egyik legveszélyesebb formája a megtörésnek a vízzel töltött cella volt. *Mike András*

az itt szerzett tüdőbajba halt bele kiszabadulása után.

Hazaárulás, kémkedés, tiltott fegyverviselés és államellenes szervezkedés miatt emeltek vádat, az ítéletet végül az utóbbi vétség miatt hozták meg. Előzőleg egy magyar államvédelmis tiszt is kihallgatta *Szabó Zakariást*, akit erre a célra hoztak-küldtek Budapestről. Az ítélet 7 és 15 évi nehézbüntetést, teljes vagyonelkobzást mellett. *Boros Sándort*, akit árulónak tartottak, szabadlábra helyezték.

Meg kell említenünk *Józsa Márton* nevét is. Ő teherautóval próbált áttörni a határon 1956 késő őszén, Érmihályfalván. A vállalkozás nem sikerült, a sorompónál kilőtték a kocsiját. Három évet kapott.

A nagyváradi börtönből, ahol négyzetméteres cellákban 12 személy zsúfolódott, átszállították őket a hírhedt szamosújvári börtönbe. Visszaemlékezéseik szerint az orosz fogság nem volt olyan kegyetlen és életveszélyes, mint a békeidei Szamosújvár börtöne Romániában. „A sorozatos büntetések mindig vasárnap hajtották végre, olyankor olyan hangos volt a börtön, mint egy nagy vágóhíd az iszonyatos ordítások miatt”, mondja az egyik emlékező. A legkegyetlenebb egy *Istrate* nevű kapitány volt.

1958 júliusában lázadás tört ki a börtönben, az életet még jobban megnyomorították. Nem sokkal azután a Duna-deltába szállítottak többszáz embert, kegyetlen munkára. Általuk akarták termővé tenni az amúgy hasznavehetetlen területeket. Rendszeresítették a botoszást azoknál, akik képtelenek voltak teljesíteni a napi normát. *Szabó Zakariás* ezeröttszáz rabtársára emlékezik és olyan életkörülményekre – inkább halálkörülményekre voltak azok –, melyekről beszélni sem lehet, hiszen azt nem hiszi el senki, aki nem élte át a romániai rabéletet. A fűzfa barkája is étekké vált, valamint számos gyökér, fűfélé, és volt aki kagylót, békát szárított a napon és azt ette. . . Hullottak az emberek. *Szabó Zakariás* itt ismerkedett meg *Kovács Béla* plébánossal, *Márton Áron* püspök egykori titkárával, továbbá *Kosza József* plébánossal, *Daday Zsolt* bányamérnökkel, *Vajna József* sepsiszentgyörgyi ügyvéddel, *Nagy Benedek* egyetemi

hallgatóval, *Páskándi Géza* költővel, íróval, akikre megkülönböztetett tisztelettel emlékezett a szilágysomlyói katolikus temető későbbi gondozója.

Szabó Zakariás tudott a brassói szervezkedésről, a marosvásárhelyi orvosok kezdeményezéséről, az erdőszentgyörgyi megmozdulás föl-számolásáról. Beszélt a beszercei felkelés előkészületeiről is. Egy *Margineanu* nevű kapitány tervezte, hogy társaival tankokra teszik rá a kezüket és azokkal Szamosújvárra, Enyedre mennek, kiszabadítják a politikai foglyokat, ezzel vette volna kezdetét egy lázadás a romániai szocializmus ellen. . . Az akció árulás miatt megghiúsult, *Marginean*ut kivégezték, társait 20 évi börtönre ítélték. Szintén egy elbukott nagybányai akció miatt végeztek ki egy bizonyos *Popescut* is.

Nagy Lajos székelyudvarhelyi származású ügyész szerint az egész szétágazó szervezkedés a hatalom csapdája, provokáció volt, sikerült is a nemzetiségi, társadalmi elnyomásban szenvedő, megalázott magyarok egy részét beugratni és ezzel még szigorúbbra fogni az elnyomó gépezetet. Tény, hogy a börtönökben túlnyomó részt magyarok ültek, éltek és haltak a szilágyságiak visszaemlékezései szerint. Az is tény, hogy nemcsak a mi családunkat, de az egész Erdélyt megérintette és meggyötörte az 1956-os magyarországi népfelkelés, valamint az utána következő megtorlások hulláma. Apámnak a vizsgálati fogság, a barbár vallatások és csonttörések után minden nap végig kellett mennie parancsra a kisváros főterén, hogy lássák, nem érte bántódás a hónapokig tartó kínzások idején. . . Ilyenkor nem egyszer fogatták el a pribékek, újból elvitték, megverték, éjszaka engedték haza, másnap ismét mutatkozni kellett az emberek előtt: *nincs baja*. . .

A kommunizmus fekélye ma még élő történelem. Történeszek dolga ma is föltárni azokat a „résztleteket”, amelyeket a kisebbségben nyomorgó magyarok átéltek Erdélyben, a Szilágyságban, másutt, szenvedésben és számtalan halálban valóban egységesülvén az 1956-os magyarországi népfelkeléssel, forradalommal.

Történet a 33-as cellából

Harmincketten nyomorogtunk a körülbelül húsz négyzetméteres cellában. Négy vaságyon négy ágy, két lóca, egy asztalka volt a bútorkészletünk. S egy alumínium csupor mindannyiunknak. Tizenhat szalmazsákos ágy ennyi embernek. Azaz rabnak. Négyen a műköves cementen feküdtek, egy a víznyélküli véceülőkén. Talán jobb volt ezeknek július melegében a bedeszkázott cellablak miatt is erősen fűledt levegőben a hűvösebb padló, mint például a negyedik ágyban, ahol szinte kibírhatatlan volt a poshadt meleg, a bűz.

Társaságunk nem akármilyen volt. A 33-as cella az első emeleten értelmiségi cella volt. De azért ittfelejtettek egy-két nem-értelmiségit. Így a tekeújfalusi (Szászrégen mellett) román parasztot is. Amikor 1959. augusztus elején betelereltek minket ide, a hét EMISZ-est (Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége), itt találtuk *Varró Jánost*, a *Bolyai Tudományegyetem* filológia tanársegédét Kolozsvárról, itt volt *Fodor Pál* csfkormányzó mérnök, akit a temesvári *Szoboszlai-ügyben* ítélték huszonöt év kényszermunkára; még itt volt egy gyergyóalfalusi jehovista, András bácsi. E három magyart egészítettük ki tízre.

Délutánonként körülvettük *Varró Jánost*, aki tovább tanított itt minket magyar irodalomtörténetre, filozófiára. Román rabtársainknak is volt egy önképző körük: esténként *Banescu* úr, aki a harmincas évek körül a párizsi román nagykövetség titkára volt, amúgy dobuzdsai földesúr, franciául vagy románul mesélt a francia színházról, Párizsról, színházakról, ottani emlékeiről. Csont-bőr kisemberke volt *Banescu* úr, orrán kegyelemből meghagyott erősen nagyító, vastaglencsés szemüvege csak úgy villogott a 25 Wattos, állandóan világító égő sápadt fényében.

Egyik augusztusi este hazafias kedvük kerekedett a *Banescut* körülülőknek. A regáti *Vlasceanu* ügyvéd úr egy órája azt fejtegette, mennyire elnyomott volt az erdélyi románság Észak-Erdélyben az átadás után is. Amint mondta, nemcsak mint nemzeti kisebbségnek kellett szenvedniük, de hitükben is állandóan zaklatták, nyomorban éltek. A magyar urak könyörtelenül kizsákmányolták őket.

Szája szélén fehér nyál gyűlt, kezei fáradhatatlanul lendültek a mozdulatlan levegőbe. Bólogató kopasz fejek, aszott, fityegős bőrércok jelezték az igent. Itt valamennyien fogyókúráztunk: az állandó izzadástól, bélgázoktól és víznyélküli véceszagtól telített levegőt kuptor hónapjának lángoló Napja leírhatatlanná tette még a ledeszkázott ablakon át is. A napi tíz deka komiszkenyér, ami elosztásakor ezerdarabkára hullott, a négy deci lötty – mind-mind ezt szolgálta.

Vlasceanu úr ravasz ügyvédi szemesarkából figyelt minket. Provokálni akart, kétségtelen. Nem tetszett neki

a mi valódi összetartozásunk, a cella békéje. Mi akkor, erdélyi fiatalok azon voltunk, hogy a cellánk reggeli felseprését egy maroknyi ronggyal, majd ugyanezzel a műköpadló felmosását, csak mi végezzük. Fiatalságunk, energiánk kötelezett erre, hogy bár így segítsük az idősebb, öreg rabtársainkat. A napi szolgálatosságot tehát átvállaltuk, amit amazok örömmel vettek tudomásul. Jó szívvel tettük, hiszen valóban öreg rab volt legtöbbször, tizenhat-tizennyolc éve fonnyadtak már itt. És kétségkívül, nagyon nehéz éveket! Tiszteletből szolgálatoskodtunk hát mi, bár a vízhiány miatt naponta elduguló véceit is le kellett folytatnunk, ami abból állott, hogy csupasz karral-kézzel addig kevergettük az ürüléket, amíg az ettől felhígulva végre lehörgött a szennyvízcsatornán. Ezért aztán plusz három deci víz járt kezét mosni.

Már-már abba akartuk hagyni ezt az önkéntességet, mert valahányszor – s ez napjában többször is megtörtént, különösen ha a *Todea* fivérek voltak szolgálatban a folyosón – betoppant az űr és „*sub pat fuga mars!*” – sal az ágy alá parancsolt, furának találtuk, hogy a négy ágy alá vezényeltek közül elsőnek nem mi, fürge fiatalok hasaltunk, hanem a másképp alig mozgó öregeink! *Banescu* úr, *Vlasceanu* úr, a volt tábornok úr, a parasztpárti tanító úr, s a többiek ilyenkor ott lapultak az ágy alatt a fal mellett! Nyilván négy ágy alá nem hasalhatott harminchétt rab, nagyobb részünk ott hasaltunk a csizmás őrmester lábai alatt. Emennek kezéből sohasem hiányzott egy-egy székláb, s evvel nagyokat ütött. S mert élő szőnyegként borítottuk a padlót, hát hátunkra taposott és osztogatta kíméletlenül ütlegeit, kit hol ért. Istenem, hogy is bírtuk ki?

Hihetetlen, de ha éppen az én hátamon állott egyik lábával vagy mindkettővel, örülhettem, mert ilyenkor nem kaptam a szék lábából: maga alá nem ütött. Amikor végre abbahagyta a fenyítést és kiment, tépdeltük ingeinket kötésnek. Ennyit ért az ember az elvtársaknak.

Tapasztalva öregeink serénységét, fel akartuk mondani jószolgálatainkat, de *Varró János* tanár leintett: hagyjátok, nem pusztulunk bele, talán majd méltányolják jóindulatunkat. S velünk hasalt a tanár úr, a kis ronggyal ő is söprögetett, felmosott, véceit kevert.

És lám, *Vlasceanu* úr mégis uszítja sorstársainkat! S azok úgy tűnik, lelkesen bólogatnak. Hanem azért akadt kettő-három, akinek mintha nem lett volna ínyére ez az előadás...

Vége abbahagyta. Kezéhátával letörölte habzó nyálát szája sarkából és csillogó szemekkel nézett körül. Mi úgy tettünk, mintha mitsem hallottunk volna, ami részben igaz is, mert a másik sarokban gyűlve össze, éppen *Fodor* mérnököt hallgattuk, aki a bukovinai székekéről beszélt nekünk.

Alig halt el *Vlasceanu* úr morgó hangja, amikor az eddig szótlánul ülő tekeújfalusi román paraszt hangolta szólásra torkát. Szerényen, szinte meghunyászkodva kezdte, mint egy vérbeli paraszt, akiről itt most annyira kesergett a regáti ügyvéd úr, és hát most ő beszél, a régi és igazi urak füle hallatára. De aztán belemelegedett mondókájába és belehevülve elfelejtette az alázatos tiszteletet uraival szemben.

– Uraim, immár megbocsássanak nekem, a buta, műveletlen parasztnak, de én is mondanék valamit arról, amit az ügyvéd úr itt mondott. Mert tudják, én erdélyi román vagyok. . .

– Hát persze, persze! Nohát! Itt egy igazi szenvedett, elnyomott, kizsákmányolt erdélyi román földműves! No, mondja csak bátran kedves *Neagu* bácsi! Mondja csak el nekünk, hogyan bántak magával a magyarok?

– Ezt akarom elmondani, ha meghallgatnának. . . ha megengedik nekem. Tudják, én műveletlen paraszt vagyok, csak hét elemim van, a *Teaca-i* (románul a falu neve) román iskolában tanultam. Hát igaz az, hogy sokat szenvedtünk a négy év magyar uralom alatt. . . Ha meghallgatnának, hát elmesélném. . .

– Csak rajta *Neagu* bácsi! Csak rajta, bátran!

– Tudják az urak, engem is visszahívtak fegyver alá 1938-ban. Háborús volt a hangulat, hát kellettünk. Ott-hon maradt három gyerekem és fiatal feleségem. Moldovába vittek, oda, s aztán le Dobrudzsába, ahova *Banescu* úr való. . . Oda arra a részekre, amit a bolgároktól vettek el az urak. . .

No, itt csóválták fejüket az urak, dehát hadd mondja tovább a paraszt!

– Szóval a régi *Regát* két tartományában katonáskodtam. Mellesleg mondom, az egész században alig voltunk egy páran erdélyiek, de mindnek hét osztálya volt, ezért nagy tekintélyünk volt a közlegénység előtt, mert a százhusz katonából száz írástudatlan volt.

(Hm-hm. . .)

– Jöttünkben, mentünkben láttuk a parasztházakat, udvarokat. Bizony urak, a viskóknak – mert házak ugyan nem lehettek azok – csak a tetejük látszott ki a földből, a többi része a földbe ásva s abban birka, ember mind együtt lakott. Hogy télen ne fázzanak. . . Dobrudzsában is, akárcsak Moldovában, apró háztelkek, kerítések jóformán sehol. Pedig itt nem voltak magyarok, akik elnyomják ezeket a parasztokat. Itt saját fajuk urai alatt éltek. . . Katonaételünk nem volt egyáltalán változatos. Majd mindenkor *csorbá de szuszáj* (savanyított, híg, egyfajta népi gyógynövényekből főzött lé) volt az ebéd akkor, főtt puliszkával. Egyik markunkba a sajka a forró lével, másikba a forró puliszkát fakanalazták bele, ami annyira égette tenyereinket, hogy földhöz-

csapva a puliszkát, onnan ettük meg a löttel. S ha nem tetszett, valaki szóvá tette, az altiszt vagy tiszt lekapcsolta derekáról a szíját és könyörtelenül végigvágott rajtunk, mint itt *Todea* őrmester. Bizony uraim. . . Hanem amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. . .

– Mit mondasz *Neagu*?! Nem vissza, hanem elrabolták tőlünk! – rőffent oda az ügyvéd úr.

– Én nem tudom, hogy volt pontosan, de apám- anyám s bátyáim mesélték, hogy ők Magyarországon jártak iskolába, de akkor is románul tanultak, mert hát ugyancsak *Teákán* éltek. Hanem az is igaz, magyarul is kellett tanuljanak. . .

– Hagyják, mondja tovább! Biztosan most jön a fő mondanivalója – fejeskedett a franciaországi volt diplomata, a földesúr.

– Köszönöm *Banescu* úr. Maga valódi úr! Szóval amikor odalett Erdély felső része, a román katonaságtól hazarendték a falumba. De a tróger magyarok erősen kizsákmányoltak. Tudják, ott minden jegyre ment: a liszt, a cukor, a zsír. . . De mert nagy volt a családom, annyit adtak, hogy jó lenne az a sok mostanában is. Hanem hallgassák meg, hogy milyen az én házam, amely semmi-ben se különbözik a többi románokétól. Kő alapon téglafalú ház, csűr jó nagy s még csak a kerítésem is téglafal! Két szobát meg egy konyhát építettünk, s kamrát hozzá, jó tágasat. Bátyám, az egyik, tanító volt a faluban, ő mondta, tegyünk hármass ablakokat, hadd jöjjön be a lakásba a napfény. Istálló az udvaron lovakkal, tehennel. Apámék háza majd száz éves, de az is ekkora, pedig amint itt mondták, bizony csúnyán elnyomtak minket a magyarok! El biza! Alig ölelhettem meg a feleségem, hogy hazaérkeztem, máris jött a magyar parancs: bevonulni magyar katonának! De mert románok voltunk, nem bíztak meg bennünk s fegyver helyett lapátot nyomtak a kezünkbe és egy kőbányába vittek, kényszermunkáztattak. Nem volt nehéz a munka, vagonokra raktuk a tört követ, amiből utcákat, utakat csináltak mindenfelé. Néhányan nem bírtuk az életet, megszöktünk. Nem a lapátolásért, dehogy! Azért, mert nap mint nap csak fehér kenyeret adtak, puliszkát nem, s ami még rosszabb volt, a gulyásokból, a sok húsból ki nem fogytak! Ezért szöktünk meg urak! Ezért! Bizonyisten így volt! . . .

Nagyot lélegzett *Neagu* bácsi, mint aki megmondhatta végre azt, ami a lelkét nyomta.

Az urak szót se szólhattak, vadul nyílt a cellaajtó s belépett az őrmester. Egyik lábával éppen rajtam, a másikkal másvalakin állva ordított és üteget. Az urak az ágyak alatt a falak mentén lapultak, szegény *Neagu* bácsinak még helye se akadt a földön hirtelenében. Amíg begyömöszölte magát valahogy két más test közé, puffogott rajta a székláb.

Az őr kiviharzott, de a parancsa továbbra is a földhöz szegezett minket. Mukkanás nélkül.

Hosszú, kékülő, hegyében lassan vérző daganatok bizonyítottak *Neagu* hátán, derekán.

S ekkor halkan, a fájdalomtól csak sziszegve odasúgta: Akkor a román tisztek az ételért, most a román börtönőr csak kedvtelésből. . . Urak, mért nem teszi ezt meg itt egy magyar őrmester is? Attól talán nem fájna ennyire. . .

(Részlet a szerző *Szamosújvári kódok* c. kéziratából)

Kaszárnya vagy börtön?

Fájdalmat és döbbenetet váltott ki a hír, hogy immár a második székelyföldi ártatlan bebörtönzött fiatal lett öngyilkos, miután Erdély és a világ közvéleményének nyomására Ilescu román elnök megkegyelmezett nekik. Történetük bejárta a világsajtót. Az 1989-es romániai fordulat idején – amelyet egy ideig forradalomnak nevezett és hitt a világ – a Hargita megyei Oroszhegyen és Zetelakán népitélet végzett magyar és román helyi csendőrökkel. Pontosabban: Zetelakán nem is gyilkosság, hanem öngyilkosság történt, a megrémült csendőr önmagával végzett.

Hasonló népféltreíról tudunk más erdélyi, romániai tájakról is, ezek különben a forradalmi pillanatok velejárói. Nem véletlen, hogy az Ilescu-rendszer megszilárdulása után azonnal közkegyelemben részesítette a decemberi kilengések vádlottait.

Kivéve a székely fiatalokat. Akiknek a „bűne” nem is bizonyított tény, egyszerűen bűnbakként állították bíróság elé és ítélték el példátlan szigorral őket. Pedig ha valahol alkalmazni kellett volna az elnöki kegyelmet az 1989-es erőszakoskodásokért, akkor ezt a Székelyföldön igazán meg kellett volna tenni. Mivel a Ceausescu-diktatúra utolsó éveiben a legvadabb, legkegyetlenebb verőlegényeket helyezték a Hargita és Kovászna megyei őrsőkre, akik rettegésben tartották a helységeket. Egymást érték az *indokolatlan letartóztatások, verések, sőt gyilkosságok, amiket soha nem sikerült „felderíteni”*. 1989-ben a székelyekben végsőkéig felforrt az indulat, elfogyott a türelem, s ahogy századok során annyiszor, lázadtak az elnyomó hatalom ellen.

De az új hatalom, amely magát az „eredeti” román demokrácia megtestesítőjének nevezi, soha nem ismerte el az előző diktatúra kegyetlenkedéseit a székelyek ellen, hanem ismételten, most már „új” eszközökkel igyekezett megfélemlíteni a Székelyföld lakosságát, elfojtani csírázó öntudatát, letörni önbizalmát, és ha lehet, *elűzni a szülőföldről*.

Ennek a kitervelt, kegyetlen folyamatnak, valóban tudatos etnikai tisztogatásnak az áldozatai lettek az oroszhgyei és zetelaki székely legények. A közvélemény éppen ezért állt ki mellettük, újságcikkek száza, beadványok követelték szabadon bocsátásukat. Mikor az új román rendszer látta, hogy a börtönben nem tudja elveszejteni őket, cselt

eszelt ki. Elnöki kegyelemben részesültek és szabadon engedték őket. Milyen szép gesztus is az ámuló nagyvilág előtt! Nincs is olyan nagy baj Romániában a demokráciával, a nemzetiségekkel, lám még a bűnösöknek is megkegyelmeznek. Csakhogy a székely fiatalok védői nem egyszerű kegyelmet követeltek, amely az ártatlan áldozatokon hagyja a bűn, a gyilkosság bélyegét, hanem *felmentésüket az igaztalan vád alól*. Így bűnözőként kerültek vissza 1994 elején a szabad életbe, bármikor várhatták, hogy ügyüket újra előveszik, megint börtönbe zárják őket.

Egy-két hét telt el szabadon bocsátásuk után, és már érkezett is címükre a katonai behívó. Hiszen nem töltötték le szolgálati idejüket, azzal minden férfiember tartozik az országnak. Igen, de ők bűnösökként vonulnak be, és így nyilvánvaló, hogy azon nyomban *büntetőszázadba* kerülnek.

Nagyobb rettegés töltötte el őket, mint amikor bíróság előtt állottak ártatlanul vagy a börtönben sínylődtek, majdnem húsz éves ítélettel a fejükön. *Karsai László* Zetelakáról néhány nappal szabadulása után átvágta nyaki ütőerét. Társai Magyarországra menekültek. Itt várták, hogy ügyük méltányos fordulatot kapjon, letöröljék róluk a vád, a gyilkosság bélyegét. Még akkor is szorongással vonultak volna be katonának a román hadseregbe.

igazolható tényeknél, minden retorika csak elhomályosítja a borzalom arcát.

Bartha Klára levelező írását közölte a *Romániai Magyar Szó* 1993. november 10-i száma.

„Alig néhány hete olvastam a *Romániai Magyar Szóban*, hogy egy Székely Sándor nevű kiskatona szörnyethalt. Ejtőernyősöknél szolgált és gyakorlat közben az ejtőernyője „véletlenül” nem nyílt ki. Így halt meg. Baleset volt. . .

Rá néhány napra a *Háromszékben* egy részletes riport során megtudtam egy nemrég leszerelt kiskatona kálváriáját, aki Galacon szolgált. Az őrmesterei, káplárjai testi-lelki kínzások széles skáláját gyakorolták rajta. Többek között pihenő idejében súlyos asztallapot tettek a hátára, azzal kellett le-fel járkálnia a társai röhögése kíséretében. A tiszték nem bántották, de nem is állították le az altisztek visszaéléseit hatalmukkal. Egy városbeliek voltak katonáikkal és jó barátok. Az illető fiatal testi-lelki betegen, idegösszeroppanással próbálja elfelejtetni a katonaságot.

A *Romániai Magyar Szó* 1993. október 27-i számában olvastam, hogy az egerszéki (Csíkszentgyörgy község) Tankó Béla, aki Brailán katonáskodott, felakasztotta magát. Nem tudta elviselni a körülményeket és az idegenséget, távol a szülőföldtől.

Jól emlékszem mekkora port vert föl Erdély-szerte az 1960-as évek elején egy gyász hír. Konstancán egy kolozsvári elsőéves műegyetemi hallgató a katonaságnál vérmérgezésben halt meg. A katonabakancs megsebezte a lábát, s hiába jelentkezett, a katonaoorvos meg sem vizsgálta. Vérmérgezést kapott, belehalt. Városunkban – Sepsiszentgyörgyön – szintén a '60-as évek elején egy kiskatonát koporsóban kísérték haza és őrizték a temetésig, hogy a szülők ne nyissák fel a koporsót. Nem láthatták milyen állapotban volt meghalt gyermekük. Egy ismerősöm fiát Craiován pedig úgy megütötték, hogy kihaladt a dobhártyája.

De nem folytatom ezt a keserves felsorolást, úgyis tudjuk, mi történik fiainkkal a katonaságnál. Hányan mondták meg szabadságuk alkalmá-

val, hogy inkább megölik magukat, csak ne kelljen visszamenniük az ezredükhöz. Arról már nem is szölok, hogy a szabadságról jövő katonasílvapálinkát és ezt-azt kell hogy vigyen a felettesének.

A legfőbb indok a kötekedésre az anyanyelv használata. „Ne beszélj magyarul, román kenyeret eszel, beszélj románul!” A baj gyökere ott van, hogy nem Erdélybe, hanem a Regátba, a Kárpátokon túlra vagy a tengerpartra viszik a székely ifjakat. Jól bevált módszer ez a megfélemlítésükre. Idegen helység, távol a szülőföldtől, idegen környezet, s ráadásul primitív, hatalmat gyakorló oktatók, akik visszaélnék az idegenben elbizonytalanodott fiatalok helyzetével.

Ezen az áldatlan helyzeten változtatni kellene. Képviselési szerveinknek jól megindokolt beadványokkal kellene kiharcolniuk, hogy gyermekeinket ne vihessék más tájakra katonáskodni, hanem otthon, vidékiünkön töltsék ki a szolgálatot. Hányan elmenekülnek az országból a katonaság elől. S ezt jól tudja a hatalom is, de nem hajlandó a módszeren változtatni.”

Mondhatná valaki, hogy Bartha Klára valami okból kifolyólag szándékosan válogatott össze ilyen vádló példákat. Sajnos, hasonló esetek mind sűrűbben kerülnek az erdélyi magyar újságok hasábjaira. Az *Erdélyi Napló* 1994. június 29-i száma ezzel a riasztó címmel közölt tudósítást: Megöltek egy kiskatonát.

„Ádám Emil 19 esztendő fiatalember ez év februárjában lépett a hadsereg kötelékébe, s lett a nagykárolyi 0631-es egység kiskatonája, miután túlesett a kötelező katonai orvosi ellenőrzésen. A fiú folyamatosan tartotta a kapcsolatot szüleivel, így április 10-én megírta, hogy nemsokára egy másik egységhez küldik, majd jelentkezik. Am szülei mindhiába várták az új címet. Öt hét múltán, május 17-én egy katonatárs jelentkezett a szülőknél, közölte, hogy fiúk nagyon beteg, jó volna, ha meglátogatnák. Am a kétségbeesett szülők csak a fiú holttestét tudták azonosítani a nagyváradi megyei kórház hullaházában.

Az apa kérte a boncolási jegyzőkönyvet, mire a megyei kórháztól a katonai kórházhoz irányították. Ott

Vass Kiss Elődnek volt ereje, türelme, idege kivárni az értük folyó jogi csata kimenetelét. Ez a bátor, magabiztosnak tűnő, jó kiállású és tiszta beszédű, logikus gondolkodású fiatalember is összeroppan. Követte Karsai Lászlót az önkéntes halálba, ha csakugyan önkéntes halál volt, mert ezt mind többen vitatják. De ha önkézzével vetett is véget az életének, mégiscsak a négy börtön név gyilkolt és talán még inkább a félelem, ami befészkelődött a lelkébe, az idegeibe, a zsigereibe, ami úzóttá tette, ami a halálba kergette.

És ennek a félelemnek egyik alakja, arca, formája a katonai behívó veszedelme volt.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés: éppen egy székely fiatalember retten meg a katonáskodástól, mikor ősei nemzedékeken át a fegyverforgatást gyakorolták, a történelmi Magyarország határait védelmezték a betörők ellen? Ennyire félelmetessé vált az erdélyi magyar fiatalág tudatában a román katonáskodás? Hiszen a katonát azért képezik ki a fegyverforgatás tudományában, hogy szükség esetén megvédelmezze az országot, amelyben él. Elvárható-e egy megrémített, agyongyötört nemzetiség fiaitól, hogy vérüket ontsák a furfangos elnyomók védelmében?

Csakugyan ilyen pokol lenne a román hadsereg a magyar fiúk számára?

Maradjunk a nyers valóságnál, az

Pásztorlány

a parancsnok közölte, hogy ilyen iratot csakis jogi személyeknek szolgáltathatnak ki. Ennek ellenére idősebb Ádám Emilnek sikerült belepillantania a boncolási jegyzőkönyvbe, melyben az állt, hogy a fiú halálát bántalmazás közben kapott máj- és agysérülés okozta.

Az apa kétségbeesetten igyekezett rekonstruálni egyetlen fia utolsó hónapját. Beszélt katonatársaival, s megtudta, hogy az egység parancsnoka egy (munkaszerződéssel alkalmazott) tizedessel elverte a fiút, aki eszméletét veszítve összeesett, és egy szurony a májába fúródott. A tizedes beletette egy kád hideg vízbe, és elment. A sérült katonát a következő napokban hordágyon szállították a kiképzés színhelyére, hogy legalább nézze, ha már nem vesz részt benne. . . (A tizedes munkaviszonyát időközben megszüntették.) A társak elmesélték, hogy Emil többször elvesztette eszméletét és vért hányt. Látna a katona súlyos állapotát, egy nagyváradi határőregységhez küld-

ték át, ahol mindössze egy éjszakát töltött, s adatait sem tudták kitölteni, mivel félrebeszélt. Sürgősséggel szállították a katonai kórházba, ahol egy hétig feküdt, majd a megyei kórház urológiai osztályára küldték. Itt néhány óra múlva a fiatalember elhunyt. Az egyetlen fiát sirató apa így nyilatkozott: „Én egészségesen küldtem a fiamat, hogy hazafias kötelességének eleget tegyen. Azt akarom, hogy az egész ország megtudja, mi történt, pedig a történeteket biztosan el akarják majd hallgatni az érintettek.»

Mind újabb esetek ezek, az Iliescu-kormányzat hadseregének idejéből. Ami azelőtt történt, a katonagyilkolások sokasága, soha nem került már napvilágra. Csak a szülők, a kedvesek, testvérek, barátok gyásza őrzi a soha nem tisztázott kaszárnyai halálokat. Biztató lehet az, hogy immár nem követi sűrű köd, örökös némaság a magyar katonafiúk megkínzását. A Marosvásárhelyen megjelenő Népújság egy ilyen katonave-

rés nyilvánosságra hozatalára vállalkozott 1994 elején. Benkő Sándor, a marosvásárhelyi bőrgyár munkása az Al-Duna mentében, Giurgiu közelében töltötte tényleges katonai szolgálatát. Falusi laktanyában, ahol nagyobb a némaság, távolabb a társadalmi figyelem, könnyebben eljárhat a tiszték, altiszték keze. A verést tiltja a román katonai régula is, de e vonatkozásban könnyűszerrel „fel lehet függeszteni a szabályzatot”. Benkő Sándor elmondta, hogy nemcsak őt verték abban a kaszárnyában, hanem egy másik marosvásárhelyi fiút is, aki azonban nem mert panaszt tenni. Tanúi sem akadtak volna.

Benkő Sándor – fölöttese szerint – tavaly októberben nem teljesítette a kötelességét: nem jelentette, hogy látogatók érkeztek a kaszárnyába. Valójában ez egyáltalán nem volt a kötelessége. Eugen Dumitru főhadnagyot azonban valamiért fölöttébb bosszantották a vendégek. Talán a magyar szó idegesítette. Benkő Sándoron töltötte ki bosszúját. „A fiú fejét két tenyere közé ékelve annyira megütötte, hogy annak dobhártyája beszakadt. Bukarestben, a központi katonai kórházban műdobhártyát építettek be a sérült szerv helyett.”

Innentől rendhagyó a történet. Régebben ugyanis a magyar nemzetiségű katonafiú maradt volna a veréssel, a kaszárnya a hallgatással. Benkő Sándor szülei nem hagyták

annyiban. A Romániai Magyar Demokrata Szövetséghez fordultak, és annak Maros megyei elnöke, parlamenti képviselője, *Borbély László* támogatta őket, hogy perre vigyék a sérelmet.

Katonai törvényszék. Tanúkihallgatások. Miként várni lehetett, *Dumitru* főhadnagy kollégái, egy tiszt – aki szintén hozzákopolt *Benkő Sándor*hoz – és két katonai mester a verekedő tisztet védelmezte. A kaszánya parancsnoka sem lelkesedett az eset nyilvánosságra kerüléséért. Napokig elszigetelve tartotta *Benkő Sándor*t, csak enni engedte el, és mindenáron rá akarta bizonyítani, hogy *politikai céljai vannak, azért fordult bírósághoz*. Nem mondta ki ugyan a parancsnok nyíltan, de ki ne értette volna: a kiskatona „magyar nacionalista”, aki így akarja aláásni a román hadsereg tekintélyét. Az ügyész, egy százados, szintén politikai „hátteret” keresett. „*Négy-szemközt azt mondta nekem: ha fenntartom a végtelenségig az állításomat, nincs semmi esélyem, mert a tanúk ellenem vallanak, ugyanis azt mondták, hogy ittas voltam; és akkor egy hosszú, politikai jellegű vita lesz az egészből, s nem lesz semmi eredménye.*”

Végül is a kiskatona „nyerte meg a pert”, *Dumitru* főhadnagy beismerte, hogy ideges volt, elvesztette a fejét. . . *Benkő Sándor* csak ennyit követelt.

De akit nemcsak megvernek, hanem életét veszik vagy úgy megijeszítik, hogy önmaga vet véget az életének, az nem tanúskodhatik. A sok apró eset, gyanú, vád gyűl, halmozódik és igen nyugtalan lelkiületet ad a katonakorú erdélyi magyar fiataloknak. Ha a nemzeti elfogultság és gyűlölködés már a kaszányákba is belopózott, akkor az olyan tragédiákat, mint legutóbb a *Vass Kiss Elődé*, csak erőteljes társadalmi vétő akadályozhatja meg.

Nem telik el nap, hogy az „új” Románia „rég” vezetői ne emlegetnék büszkén, fenn az emberi jogokat, amelyeket az ország minden polgára élvezhet. Vajon ezek az emberi jogok nem az élet védelmének kezdődnek – akár a kaszányák kapuin belül?

Az alapszerződések feletti vitához

A magyar kormány szándéka, mely szerint a szomszédos államokkal alapszerződéseket köt, örvendetes módon széleskörű vitát váltott ki. Nem korlátozódhat viszont ez a vita az eddig hangoztatott alaki és idővonalatkozás fenntartásokra, hanem ki kell hogy térjen a megkötendő szerződések tartalmára is. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy valójában miről van szó: *Az egész magyarság sorsáról az eljövendő 21. század küszöbén álló Európában.*

Európa vétkes mulasztást követett el, amikor nem használta ki az 1990. évének lehetőségét és a Versaillési és Jaltai rendszerek összeomlása után nem teremtett meg egy új béke- és szabadságrendet Európában az önrendelkezési jog és nemzetiségi- és népcsoportvédelem alapján. A nyugat elvesztette a keleti veszély megszűntével egyesítő erejét és visszaesett a régi érdekpolitikába. Nyugattól jelenleg nem várható impulzusok, még kevésbé segítség. *Nekiünk, közép-európaiaknak magunknak kell kezünkbe venniünk sorsunkat, mielőtt újra mások tennék.*

A tények:

Európa megosztottsága még korántsem szűnt meg. Magyarországot veszélyes vákuum fenyegeti. Fennáll a veszély, hogy Európa közepe nem tudja kezelni a kirajzolódó válságokat és hogy növekszik az instabilitás kockázata.

A magyar nép szenved, ki van téve mindennapos megaláztatásnak

és a minden nap növekvő agresszív nacionalizmusnak.

Ezeket a problémákat sem romantikus szólamokkal sem pedig passzivitással nem lehet megközelíteni. Politikai cselekvésre van szükség. *A magyar kérdést Közép-Európa legjelentősebb megoldatlan problémáját megoldásra kell vinni.*

A tervezett alapszerződéseknek éppen ezért tartalmazniuk kell ezeket az Európai Unió által alkalmazott és ezzel már nemzetközi joggá vált standardokat.

Sem államok, sem népek vagy népcsoportok számára nem lehet kétféle jogot alkalmazni. Ha Horvátországban, amely önrendelkezési jog alapján és demokratikus módon jött létre, ezeket az alapelveket kellett alkalmazni, akkor ez mégjobban kell, hogy vonatkozzon olyan államokra, melyek nem ezen elvek alapján, hanem az önrendelkezési jog mellőzésével és megsértésével jöttek létre.

A magyarság nem lehet másodrendű nép Európában. Jogosult ugyanazokra a jogokra mint más népek, még akkor is, ha „csak” békés eszközökkel kívánja jogait érvényesíteni. Máskülönben az erőszak jutalmazása és törvényesítése a jogbiztonság végét jelentené Európában.

Felszólítunk mindenkit, aki felelősséget visel, hogy bátran vállalja ezt a felelősséget és ragadja meg ezt az adott esélyt, történelmi mérföldkövet állítani Közép-Európában, amely csak akkor lesz egy szabad és

lévő rendelkezéseknek érvényesítése, tehát az önkormányzathoz és autonómiához való jog, ezen belül a külön státushoz való jog olyan területeken, ahol a nemzetiségek többséget képeznek. *Horvátország alkotmányában teljesítette ezeket a feltételeket.*

Továbbiakban a „Vance-Owen Terv a Genfi Békekonferenciához”

békés terület, és csak akkor töltheti be a megfelelő szerepét Európában, ha sikerül, a jövő problémáit zavar-talan és konfliktusmentes együttműködésben megoldani.

Autonómia most

Az alapszerződések a közép-európai térségben alkalmas eszközt képezhetnek a stabilitás biztosításához, valamint egy új és szükséges együttműködés beindulásához, azzal a feltétellel, hogy a fennálló nemzetiségi problémák tompítása és a jövőbeli konfliktusok megelőzése érdekében sikerül a határokon túl élő magyarság jogait szilárd alapokon *biztosítani és garantálni.*

Egy ilyen szilárd alap csak a messzemenően autonómiához való jog elismerése és gyakorlása lehet.

Példát mutatnak a már működő európai modellek. Ami az európai normákat és dokumentumokat illeti, az itt alkalmazandó mérce nem lehet más, mint az *Európai Unió* által 1991. dec. 16-án leszögezett „*Vezérelvek a kelet-európai és a szovjetunióbeli új államok elismeréséhez*”, melyek első ízben Szlovénia és Horvátország nemzetközi elismerésénél kerültek alkalmazásra.

Az elismerés határozott feltétele volt az ugyanazon a napon 1991. dec. 16-án született *Hágai Békekonferencia Jugoszlávia Javaslatai-ban*

Csendélet

konkrétizálták az autonómiák tervezetét és az 1992. dec. 16-án kelt *nyilatkozatban* annak alapját nem csak Bosznia-Hercegovina, hanem Kosovo és minden más nem hozzák meg a békét, mert futóhomokra épültek. Ezt a futóhomokot most egy szilárd fundamentummal kell helyettesíteni.

A fundamentum akkor lehet szilárdabb, ha a külső önrendelkezés pótlásaként *korlátlan belső önrendelkezést* tesz lehetővé a legmesszebbmenő autonómiajogok biztosításával. Mércéként itt nem csak a

már működő európai példák szolgálhatnak, hanem azok az európai dokumentumok is, melyek első ízben foglalkoznak komolyan a különböző nemzetiségek együttélésével. Különösen azok az 1991. december 16-án Európai Unió által leszögezett és már nemzetközi joggá vált „*Vezérelvek a kelet-európai és a szovjetunióbeli új államok elismeréséhez*”, melyek teljesítését feltételként előírták az új államok elismerésénél. Ami érvényes az új határok elismerésére, annak ugyanúgy érvényesnek kell lennie a fennálló határok garantálására is.

A megkötendő alapszerződések jó eszköznek tűnnek a cél eléréséhez, amely *új együttműködés lehet Európa közepén.* Ez csak abban az esetben lesz eredményes, ha nem csak a kormányok, hanem a népek együttműködésén alapul. Tehát alapszerződések akkor felelnek meg békebiztosító és stabilizáló feladatuknak, ha sikerül egy biztos és szilárd alapot teremteni a konfliktusmentes együttélésre ebben a térségben a belső önrendelkezés alapján: *Autonómia mint népcsoportvédelem, de úgy is mint érdekellentét-kiegyenlítés.*

A konkrét tárgyalásokra szóló kezdeményezés nem túl korai, hanem inkább 4 évet késett. A megvalósításhoz vezető út hosszú és körülményes, tehát haladéktalanul el kell indulni rajta, most már minden további halogatás felelőtlenység lenne.

A sikernek egy előfeltétele van: a magyarság zárt egysége országon belül, határokon túl. Ezért hívjuk fel minden felelősségvállalót, ne engedje, hogy egyéni vagy pártpolitikai érdekek vezéreljék! Mindnyájunk sorsáról van szó. A történelmi pillanatot együttes, világos és célratoró cselekvést követel.

Dr. EVA MARIA BARKI
Bécs

Ötmillió magyar lélekmelegítője

Kettős állampolgárság?

Javíthatná az erdélyi magyarok közérzetét

Csutak István, a Nagyváradon megjelenő *Erdélyi Napló* újságírója fölöttébb sajátos témát fejtetget lapja egyik számában. Mint írja: a beutazó illegális munkavállalókat és egyéb törvénybe ütköző cselekedeteket folytató románokat a vízumkényszer bevezetésével Magyarország eredményesen kiszűrhetné. S hogy mi lenne a két és fél milliós erdélyi magyarsággal? A nagyváradai újságíró szerint „Magyarország nyugodtan választhatná a valamikori Nyugat-Németország példáját: Kelet-Németország beleegyezése nélkül, minden kelet-német állampolgár nyugat-német állampolgárnak is számított.”

Természetesen a kettős állampolgárság ügyét nem lehetne egyik napról a másikra megvalósítani, de mint a nagyváradai újságíró írja: „ideje lenne végre felvetni a témát”. Hisz ma még szép számban élnek Erdélyben olyan magyarok, akik ragaszkodnak szűkebb pátriájukhoz, s ezt respektálni kell. *Csutak István* úgy véli, a kettős állampolgárság nem változtatna Románia helyzetén, de az erdélyi magyarság közérzetén igen.

En ma csupán egyetlen dolgot nem látok tisztán: ha a kettős állampolgárság kérdése valóban előtérbe kerülne, vajon az a bukaresti vagy a budapesti parlamentben okozna nagyobb vihart?

MAGYARI BARNÁ
Gyula

Kettős kín lenne két haza? Vagy kettős biztonságot jelentene az, ha az anyanemzet – Magyarország – is meg a szülőföld is számon kérne és számon tartana, és nemcsak lélekmagasságban, de népszámlálásokban, jogelosztások vagy a szomszédbeli jogtörések idején is?

Kettős kín lenne két ilyen haza? Nemcsak az érintett magyarok millióit foglalkoztatja ez az elszakított területeken, nemzetközi jogászok is körbejárják a kérdést mostanság. Ugyanis az a tíz évre kötött szerződés például Magyarország és Románia között a kettős állampolgárság megvonásáról, *megszűnt*, lejárt rég, viszont a két ország nem mozdult semerre ebben a kérdésben.

Ha nem is tömegesen, de a szomszédos országokból sok magyar telepedett át Magyarországra az elmúlt esz-

tendőkből. De például a román hatóságok egy szóval sem kérték vissza a román útlevelet, semmi tájékoztatással nem szolgáltak a gyakorlatilag kettős, jogilag *sem hús, sem hal* helyzetüket illetően.

A kettős állampolgárság megadása egy egész sor érdekes kérdést vetne föl. Például sereggel jelentkeznek olyan román (szlovák, cseh vagy horvát, szerb) állampolgárok, akik egy szót nem tudnak magyarul, nem is tartják magukat magyarnak, de a nevük például *Covaciu* (Kovács), *Lacatus* (Lakatos), sőt *Secheli* (Székely) és elfeledve dús román nemzettudatukat, jogot formálhatnának a magyar állampolgárságra.

Viszont a mostani állapot is eléggé *áldatlan*. Egy félszeg romániai rendszerváltás tudomásul vette, hogy ama szerződés a kettős állampolgárság felfüggesztéséről lejárt, de ezen túl semmit nem kezdeményezett, nem folytatott a két kormány. Tudomásul vették mindkét oldalon, hogy így alakult a Magyarországon frissen állampolgárságot kapottak helyzete, ám még mindig létezik számukra a félszeg állapot: román állampolgárok, tehát *nem védi* őket a nemzetközi jog a román hatóságok vagy bármilyen szerv visszaélése ellen.

A határokon túli magyarok milliói számára mindenképpen megnyugtató lenne a kettős állampolgárság hivatalos rendezése, ahogy az történik ma is rendezettebb államközi viszonyok mellett.

Hogy mit éreznek az elszakított nemzetrészek annak hallatán, hogy igenis meg kell kötni az alapszerződéseket az egykor oly „baráti szocialista országokkal”, és lemondani mindenről. . . , igen, erről test- és szóközelben, életesen kellene érdeklődni az illetékeseknek: *a kirekesztett ötmillió magyarnál*. Ők jobban tudják, mit jelent a ha-van-kenyér mellett a remény, még ha botor is. És a bizodalom, hogy akikkel ezeröttszáz évig együtt éltünk, azok el nem engedik a kezünket.

A kettős állampolgárságról beszélgetni kell, sokat, okosan, s jó helyeken, például a parlamentekben, nemzetközi intézményekben.

CZEGŐ ZOLTÁN

Szabad elhatározásból

Magyarország esetében Trianon után olyan helyzet állt elő, amelyre eddig a történelem hasonlót nem tud felmutatni. Területének 71%-át csatolták az utódállamokhoz és magyar ajkú lakosságából 3,5 milliót kényszerítettek más államok uralma alá. Az országhatárok erőszakos megváltoztatása, ilyen rendkívüli helyzetet teremtve, törvényszerűen maga után vonta a nemzet, a haza, az állampolgárság fogalmainak ártértelekését, újrafogalmazását.

A nemzet fogalma napjainkban túlszárnyalja az erőszakos módon meghúzott országhatárokat. Az azonos nyelvű, azonos múltú, azonos kultúrájú népközösségek egybetartoznak, s ezt a légiesedett határok mindinkább elősegítik.

A demokráciában senkit nem lehet hatalmi szóval megfosztani anyanyelvétől, vallásától, kultúrájától. Ezen értékeket a természetes személyek szabad elhatározásukból választják magukévá.

Ez a szabad akaratból való döntés azonban, bizonyos feltételek teljesítése mellett, alkalmazást kellene nyerjen az állampolgárság tekintetében is. Az állampolgárság megválasztása is bele kellene tartozzon az egyetemes emberi jogok kategóriájába.

De addig is, amíg e szemlélet teret nyer, Magyarországnak ebben a kényszerhelyzetében, amelybe Trianonban belesodorták, lépnie kellene az elszakított nemzetrészek állampolgárságának kérdésében.

Minden állam szuverén joga, hogyan építi fel alaptörvényét. Minden nemzet saját különleges helyzetének összefüggésében dolgozza ki országa alkotmányát. Magyarországnak az adott gazdasági-kulturális-földrajzi helyzete, valamint nemzetrészeinek elhelyezkedése eltér más nemzetek ezen adottságaitól.

Különös tekintettel arra, ami velünk Trianonban megesett, a magyar alkotmánynak is kell mondania: a *ius sanhuini* (születési elv) és a *ius terrae* (területi elv) alapján minden magyar ajkú, akik magyar szülőktől származtak és a volt Szent István-i ország területén élnek, magyar állampolgárok is, mert magyar szülőföldjükön, saját hazájukban születtek és élnek, ahonnan soha el nem vándoroltak. Őseik századokra visszamenőleg magyar szuverenitás alatt tevékenykedtek, ezért nem is lehetnek nem magyar állampolgárok, hiszen ezt a *jogfolytonosság* jegyében megőrizték.

Az említett nemzetrészek a magyar államszuverenitásnak az állampolgárságát az evolúció, az ezer éves történelmi fejlődés rendjén hordozzák és e mellé kapták a törvény hatályánál fogva azt az állampolgárságot is, amely országhoz szülőföldjét, hazáját odacsatolták 1920 után Trianonban. Így ezek esetében *automatikusan kialakult a kettős állampolgárság intézménye.*

Az utódállamokban élő magyar-ságot a területi elv (*ius terrae*) alapján is megilleti a magyar állampolgárság, mert a magyar nemzet által ezer éven át adminisztrált területen születtek. Nem szabad akaratukból kerültek az utódállamok közigazgatási jogrendszerébe és így azok és jogutódaik állampolgársága *jogfolytonossága nem szűnt meg.* A diktatúrák alatt működtetése mindössze fel volt függesztve!

A magyar államnak ez az alkotmányos rendelkezése szolid tiltakozást jelentene az ellen, amit velünk Trianonban végbevitték és a polgári engedetlenség egy fajtája állampolitikai szinten nyilvánulhatna meg.

Ha létezik polgári engedetlenség a természetes személyek részéről, akkor létezhet ugyanez a jogi személyek részéről is, már pedig az állam is egy jogi személy a sok közül.

E gondolat sorrendjében vissza lehetne honosítani azokat, akik már rendelkeztek magyar állampolgársággal és állampolgárságot kellene adni azoknak, akik *Csonka-Magyarország határain kívül születtek 1945 után.*

Az én esetemben a visszahonosítást alátámasztja a B.M.30624/1929. sz. rendelete alapján a Kolozs vármegyei hatóság 3125/1942. sz. a. kiadott ILLETŐSÉGI BIZONYÍTVÁNYA, amellyel a bécsi döntés után magyar állampolgárságot szereztem. Ezen jogban részesültek a magyar ajkúak a két bécsi döntés után. Tudtommal az említett rendeletet egyetlen egy magyar kormány sem helyezte hatályon kívül.

A *kettős állampolgárság jogi hátteret* jelentene egyetemes emberi jogaink gyakorlására, személyi-kulturális-területi autonómiánk működtetésére, valamint kihangsúlyozása lehetne annak, hogy államalkotó nemzetrész vagyunk saját szülőföldünkön, saját hazánkban, és nem nemzetiségi kisebbségei Ukrajnának, Szlovákiának, Szerbiának vagy Romániának.

Az az állam, amely ez ellen tiltakozna, a nemzetközi fórumokon tegye vita tárgyává Trianon újratárgyalását, hogy ezt a rendkívüli állapotot szüntethessük meg véglegesen, a *resitutio in integrum* szellemében.

dr. UJVÁRI FERENC
Kolozsvár

Délvidék

„Fegyverek közt hallgatnak a Múzsák” – mondták a régiek, és az egykori Jugoszlávia, egykor autonóm tartományát alkotó Vajdaságban ugyan most nem szólnak a fegyverek, a Múzsák mégis mintha hallgatnának. A korábban: a titóista Jugoszlávia gazdasági prosperitásának és a szovjet csatlósállamokhoz képest kétségtelenül tágasabb kulturális szabadságának körülményei között élő bácskai, bánáti, szlavóniai és muravidéki magyarság tevékeny és termékeny művelődési intézményrendszert épített ki magának, az újvidéki *Híd* és *Új Symposium*, a szabadkai *Üzenet* és a többi folyóirat, az újvidéki *Fórum* könyvkiadó valóban fontos közleményekkel, kiadványokkal hívta fel magára a figyelmet. Aztán összeomlott a titóista állam, kitört a polgárháború, pontosabban a nagyszerb uralmi érdekekért folyó háború, nagyrészt összeomlottak a vajdasági magyar intézmények, magának a Vajdaságnak a tartományi autonómiáját is felszámolta a belgrádi nacionalista politika. A délvidéki magyarság azóta nyomorban és félelemben él: korlátozzák anyanyelvének használatában, ágyútölteléknek vitték a boszniai és szlavóniai frontokra, ősi lakhelyeinek egy részéből, így a Dráva-szögből elűldözték. Igen sokan, közöttük számos író, elmenekültek szülőföldjükről. Nem lehet meglepődni azon, hogy a vajdasági magyar irodalom hangja megváltozott:

ez az irodalom ma szíven ütő tapasztalatokkal, fojtogató szorongásokkal küszködik. A sorok mögött ott a félelem a jövőtől, de ott van az elszántság is, hogy legalább azok, akik ottmaradtak a szülőföldön, hangot adjanak a délvidéki magyarság súlyos történelmi tapasztalatainak.

Pomogáts Béla

Tolnai Ottó

Orfeusz új lantja

egy kerek üvegasztalon írok
(külföldre távozott barátomtól kaptam)
és szépen látom bunkós térdeimet
mind kevésbé márvány diszkoszok
mindinkább egyszerűen csak meniszkuszok
látom az írás közben összelapított falloszt
látom az írás közben megnyomorított heréket
a szőnyeg halvány macskaszar-foltján látom
hétmérföldes cipőimet
cipőimben a már-már végtelen pertliket
(darabja 30 dinár de a napokban
biztosan ugrik a pertlik ára is)
igen: a pertlik.

a költőnek napok kérdése és át kell adnia
pertlijeit
tán úgy is mondhatnám elveszik tőle lefegyverzik

látlak gojko djogo barátom
e füstös üveglapon keresztül
(miféle napfogyatkozás)
látlak amint meghajolsz és akárha virágot
bontanál
tépniél fekete lóherét (szeretsz-nem szeretsz)
kioldod előbb az egyik majd a másik masnit
minden lyuknál feneketlen kútnál elmerengve
kifűződ cipőidet
mint gyerekkorod siklóit torkuknál szorítva
ügyesen
gyönyörködve a semmit döfködő kis villás
nyelvekben
viszed őket (az örök mögötted)
viszed őket immár alig lépkedve a kifűzött
cipőkben
viszed őket az illetékesek elé

a költőtől elveszik cipőpertlijeit
el hogy ne legyen mit a rácsok közé feszítenie
hogy orfeusz nem húrozhassa fel új lantját
ne akassza fel magát

egy kerek üvegasztalon írok
meg-megriadva
valami mítikus korbács csattan
vagy csak e sötétülő lencse riant

Kézimunkázó

Tari István

Fegyvertánc
(Részlet)

Egy csapásra koravénekké válnak
az ifjak, a vergődés utódai,
akik nyilván elpusztíthatatlannak
érezték magukat a mai napig;

addig, amíg a romlás tábornoka
nem villantotta meg sárga fogait;
amíg a gyűlölködés sűrű mocska
nem mozgósította martalócait.

Mustszagú bánattól zavaros a táj:
bőrükből kibújnak a szőlőszemek,
hajnali ködben állnak őrt a karók.

Bevallatlan bűnöktől görcsöl a száj,
tévhitükre borulva tépelődnek
a fölőlni nem tudók, nem akarók.

Oláh István

Az evilági dicsőség múlandó

Kiperzselt izzó samott.
Tanyája volt tücsöknek,
hajdani rétnek.
Törött ágú gémesen kárál a varjú.
Nyög belé a kettészakított földes út.
Amott – pusztába szökött fegyenc.
Bujdosó délibáb.
Lantosa vén betyári múltnak.
Mesélne, csak már nincs, aki hallgassa.
Tölgyfába csapott a villám.
Kifordult gyökerein széldongók
zúgnak.
Hol vagytok ti, tajtékzó, izzó Egűszok?
Hol patáitok visszhangjától
dohogó pusztai szív?
Nem jár már ide senki!
Kőbor barlangó méregeti a világot.
Ámokfutó jajongása a végtelenben,
s vágóhidas rémálmaiban
fel-felnyerít az igába roppant ló.
Beleroggyant a vén akác is a
gang előtt.
Nem bírta már terhét az időnek.
A nádfüdeles még tanyára hasonlít.
Pöszmög még a vén szüle is. Kapálgat.
De parlagon a föld.
Csak pislákol az élet.
A fia rég elhagyta,
az öregje meg már kivénhedt.
Aranykorongon üzenetet küld.
Pitypang bóbítán ragoz az élet:
nyögöm, nyögöd, nyögjük.
Itt szikrányi élet volt.
Valahol a messzeségben.
Sic transit gloria mundi.
Nyűszító ebek a fakuló éjben.

Répaszedők

Ebéd

Bolgár történelem – magyar tanulságokkal

Ötven évvel ezelőtt lépett be a Szovjet Hadsereg Délkelet-Európába, gyökeresen megváltoztatva nemcsak a második világháború menetét, de az itteni országok államrendjét és határait is. Besszarábia és Észak-Bukovina, az 1941. január 1-jei határokkal ismét a szovjet birodalom része lett. Erdélyről a román–szovjet fegyverszüneti egyezmény úgy intézkedett, hogy ez egészében, vagy legnagyobb részében Romániához kerül, a béketárgyalások döntésétől függően, de Moszkva engedelmeivel a román hadsereg azon nyomban birtokába vette a Székelyföldet, Kolozsvárt, Nagyváradot, Szatmárnémetit. Bulgáriának le kellett mondania az Égei tenger partvidékéről és Macedónia nagy részéről, amelyeket 1941-ben csatolt magához Görögországtól, és a szétesett Jugoszláviától. Ugyanakkor Bulgária megtarthatta Dél-Dobrudzsát, amely az 1940-es területi változtatások révén, időben Észak-Erdély visszatérésével együtt került a bolgár anyaországához.

Dicsőszentmártoni olvasónk, D. M. tényleges katonadejét egy dél-dobrudzsai helyőrségben töltötte. A terület akkor Romániához tartozott, 1940 szeptemberéig. Ott volt a szeptember 21-én kivonuló román hadsereg katonái között. Emlékszik a bolgár lakosság határtalan lelkesedésére, amellyel a bolgár felszabadítókat várták. Személyes tapasztalata az, hogy elenyésző román telepeseen kívül, a területet kizárólag bolgárok lakták. Kérdése az, hogy mikor került Dél-Dobrudzsa román fennhatóság alá, és miért nem kellett Bulgáriának 1944 őszén visszaadnia ezt a területet Romániának, éppen úgy, mint ahogy Észak-Erdélyt elszakították Magyarországtól?

Olvasónk nem érti, hogy a Romániában újabban terjesztett, politikai pártok székházaiban is megjelenő térképeken milyen etnikai vagy történelmi jogcímen szerepeltetik, „Nagy-Románia” szerves részeként, Besszarábiával és Észak-Bukovinával együtt Dél-Dobrudzsát is?

Helyezzük el minden más előtt ezt a tájat a térképen és a történelemben. Dél-Dobrudzsa a Duna és a Fekete-tenger között fekszik, a mai román határtól délre. Területe 7.695 négyzetkilométer, lakossága 300 ezer fő. 1878-ig nem beszélhetünk külön északi és külön déli Dobrudzsáról, mivel az egész vidék, összesen mintegy 23 ezer négyzetkilométer, politikailag egységes terület volt. A Krisztus előtti 7. századtól kezdve görögök és szkíták népesítették be. Krisztus előtt 29-től része Moesia római provinciának. 678-tól az első bolgár állam központja. 1018-tól Bizánchoz tartozott. 1396-ban az oszmán Török Birodalom része lett. A bolgár állam részekre szakadásakor *Ivanko*, majd később fia, *Dobrotics* uralma alá került. Valószínűleg *Dobrotics*ről nevez-

ték el Dobrudzsának. „A Bajazid birodalmát szétverő Timur Lenk támadásának hatására (1402) a török uralom meglazult Dobrudzsában. A szultánság megszerzéséért Bajazid fiai között dúló küzdelemben Mircea cel Batrân, havasalföldi fejedelem is beavatkozott a trónkövetelő oldalán, és sikerült uralmát a Dunától keletre is kiterjesztenie. Az oszmán birodalom egységét helyreállító I. Mehmed, miután sikeresen leverte ellenfeleit, 1417-ben Dobrudzsát is visszafoglalta.” (Hóvári János tanulmánya a tulcsai török vámnaplóról, *Történelmi Szemle*, 1981. 3. szám.)

Mit tanítanak erről a román iskolákban? Emlegetik *Mircea cel Batrân* uralmát Dobrudzsa fölött, ködös bizonytalanságban tartva a diákokat arról, hogy ez az uralom összesen 15 évig tartott, míg a török szultán uralma 461 esztendeig. Íme, a történelmi jogcím a román uralomra Dobrudzsában! A Tulcea városába látogatóban ugyan kételyek támadnak, ha a város fölötti emelkedésen megtekinti azt az emlékművet, amely a tartomány Romániához csatolását ünnepli. Ezen ugyanis az évszám: 1878. Az orosz–román–török háború után, a berlini szerződés alapján újra feltámadt, török protektorátusként ugyan, a bolgár állam, míg Románia teljesen megszabadult a török függőségtől. A területi rendezésnél a győztes jogán jelentkezett Oroszország is, magának követelve Besszarábiát, amelyet a krími háborúban (1853–1856) veszített el, mikor is a török vazallusok Moldvához csatolták. Románia hatalmas vérvesztésére hivatkozott és nem akarta elismerni az orosz félé jogot Besszarábia fölött, amely valamikor *Stefan cel Mare* országához tartozott. A nagyhatalmak végül is kárpótlásképpen felajánlották Romániának Észak-Dobrudzsa területét. „*Román adatok szerint 1878-ban 116.732 lakos élt ott, más adatok szerint mintegy 150.000. A román adatközlés szerint a lakosságból körülbelül 33.000 román, a többi több mint egy tucat különféle nemzetiséghez tartozott.*” (Raffay Ernő: *A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története*, 1989.)

Mikor idézték az utóbbi fél évszázadban román történészek, hogy ez a nagyhatalmi terv – Dobrudzsa és Besszarábia „cseréje” – akkoriban heves ellenkezést váltott ki a román közvéleményből? A bukaresti Kamara (parlament) 46 képviselője 1878. február 7-én tiltakozást jelentett be „egy idegen törzsek által lakott terület anexiója” ellen. Ugyanígy hangot ütött meg a romániai sajtó. A *Telegraful* 1878. február 9-én annak a véleményének adott hangot, hogy a románok nem kívánják „hódításokat a Dunál túl”. Egy nappal előbb megszólalt ebben a kérdésben a *Steaua României*, hangoztatva, hogy „Romániának nincs mit kezdenie idegen fajú területekkel”. A *Românul* ugyancsak február 9-én arra figyelmezteti a román társadalmat, hogy Észak-Dobrudzsa esetleges „elrablása a győzelem fényének elhomályosítása” lenne, hiszen a bulgáriai harcműködőn vérző románok „nem azért szabadítottak fel egy évszázadokig rab népet, hogy azután annak atyai örökségéből kiszakítsanak maguknak egy részt.” A *Steaua României* 1878. június 26-án is úgy véli, hogy „Dobrudzsa földrajzilag és etnográfiaiilag nem része országunknak”, és hogy Romániának „erre a területre sem történelmi, sem más joga nincsen”. Természetesen tiltakoztak a Romániához csatolás ellen Dobrudzsa bolgár lakói, akik számbeli többségben voltak a románokkal szemben, s akik egyik idegen uralomból egy másik idegen uralom alá kerültek. A békeszerző nagyhatalmak ezúttal sem érdekelték azoknak a népeknek a véleménye, amelyeknek a sorsáról döntöttek.

Negyedszázaddal később nyoma sincs a román sajtóban, a közvéleményben ennek a méltányos álláspontnak. A századfordulón jelentkezik az első román területi követelés – Dél-Dobrudzsát illetően. Gyors ütemben kialakult a román hódítás ideológiája, valóságos *agreszív imperializmus*. Ennek belpolitikai velejárója a kíméletlen nemzetiségi elnyomás bevezetése. *Raffay Ernő* *A vajdaságoktól a birodalomig* című, idézett művében így jellemzi ezt a vészterhes folyamatot: „A román nemzetiségi politika itt egy Európában egyedülálló

módszerhez folyamodott: nem adta meg a politikai jogokat Dobrudzsa nem-román lakosságának. E terület lakosságának nem volt választójoga, ők sem voltak megválaszthatók, a hivatalnoki kart Moldvából és Havasalföldről telepített, született románokból szervezték meg. Ez azt jelentette, hogy Dobrudzsa népeinek kevesebb joga volt a román, mint a török fennhatóság alatt. A 70-es, 80-as években, mivel a dobрудzsai románság lélekszáma jóval a lakosság 50 százaléka alatt maradt, nagyméretű telepítési mozgalom indult meg. . . Egy 1900-ban megjelent román könyv adatai szerint az idegen lakosság arányszáma még mindig 51,8 százalék ebben a tartományban. Hogy a román kormányzat mennyire nem érezte magáénak a területet, azt mutatja I. Lahovary miniszter beszéde, melyet 1906-ban egy *Steaua Mare* néven átadott telepés falu átadásakor mondott, melyben a román telepeseket az őslakókkal való jó viszony kialakítására figyelmeztette. Bizonyos adatok szerint akkoriban csak Dobrudzsában legalább 40.000 török élt (nem számítva a tatárokat), legalább 38–39 ezer bolgár, mintegy 28–29 ezer orosz és ukrán.”

Be sem fejeződött tehát az erőszakos etnikai tisztogatás Észak-Dobrudzsában, Románia máris megfogalmazza újabb területi követelését a Sumen–Rusze–Szilisztra–Várna négyszöget illetően. Indoklásul nem emlegethet etnikai érveket, mivel itt az abszolút bolgár többséggel szemben a román lakosság száma alig érte el a 2-3 százalékot. Ezért „a balkáni egyensúly megőrzése” a hódító törekvések indoka. Mit értett ezen az akkor még kis hatalomnak számító Románia kormánya? Ha Bulgária valamiképpen megszerzi Macedóniát, ahol jelentősebb aromun (kucovlach) népesség él, akkor Romániának joga van kárpótlásként megszereznie Dél-Dobrudzsát. Antonina Kuzmanova 1990-ben, az *Otocsesztyo* 361. számában közölt tanulmányában (*Berlintől Craiováig*) így sommázta a második balkáni háború eseményeit: „A román hadsereg – kihasználva a bolgár hadsereg teljes lekötöttségét más frontokon – minden indoklás nélkül megtámadta Bulgáriát, elfoglalta Dél-Dobrudzsát és megközelítette Szófiát. Az 1913. októberi bukaresti békeszerződés után, ami a nemzeti elv teljes sárbatiprását jelentette, Bulgáriától elvették és Romániának adták Dél-Dobrudzsát, a legtermékenyebb bolgár földet.”

Így szerezte meg Románia Dél-Dobrudzsát, de mikor 1916 augusztusában Románia bekapcsolódott az első világháborúba, Bulgária is hadba lépett Románia ellen. A dobрудzsai fronton a harmadik bolgár hadsereg szétverte a román védelmet. „Dél-Dobrudzsa felszabadult,

és 1918 végéig bolgár irányítás alatt maradt. Észak-Dobrudzsában a lakosság harcba kezdett a Bulgáriához való csatlakozás érdekében. Az 1918. március 5-én Romániával kötött előzetes békeszerződésben Németország kifejezte ama kívánságát, hogy Észak-Dobrudzsa a központi hatalmak ellenőrzése alatt, helyi irányítású német–török–bolgár kondominium legyen.”

Egész Dobrudzsa sorsát az első világháború végén a központi hatalmak katasztrófális katonai veresége döntötte el. Noha az Antant hatalmak és Bulgária között megkötött tűzszüneti egyezmény alapján Dél-Dobrudzsában megmaradt volna a bolgár közigazgatás, a román hadsereg ezt a megállapodást nem tartotta be. Visszatért Dobrudzsa déli részébe, ahol rendkívül brutálisan bánt el a lakossággal. „Letartóztatásokat léptettek életbe, Románia belsejébe telepítettek embereket, bezárták a bolgár iskolákat és templomokat, elvették azok ingóságait, tömegessé váltak a rablások. A román adószedők beszédtek az adót az 1916-os, 1917-es és 1918-as évekre is, méghozzá román lejjben.” (Antonina Kizmanova).

Tudjuk, hogy ugyanígy viselkedtek a megszálló román csapatok Erdélyben és a Nagy Magyar Alföldön, illetve Budapesten is.

Hasonló kisebbségi sors várt a döntő többségben lévő dél-dobrudzsai bolgárságra is, mint az erdélyi magyarokra. Hiába kényszerítettek kisebbségvédelmi kötelezettséget a román kormányra a nyugati győztesek, megnyugodva, hogy ezzel biztosították Délkelet-Európa békéjét, Bukarestnek esze ágában sincs betartania az ünnepélyesen aláírt szerződéseket. Jellemző erre nézve Alexandru Vaida-Voevod erdélyi román politikus (1872–1950) cinikus nyilatkozata. A budapesti parlamentben az emberi jogok és nemzeti szabadság nevében védelmezte az erdélyi románokat, az őket ért – úgy mond – megkülönböztető bánásmód miatt, majd ő olvasta fel a magyar képviselőházban azt a nyilatkozatot,

amely szerint az erdélyi románok nem kívánnak tovább Magyarország keretében maradni. Egyike az 1918. december elsejei gyulafehérvári román gyűlés szellemi ihletőinek, s így az lett volna elvárható, hogy az ott hozott, az erdélyi magyarok által azóta is mindenkor emlegetett nyilatkozat, az együttélő népek jogegyenlősége jegyében tett ígéretek szellemében fejt ki nézeteit. Annál inkább, mivel két ízben is felelős miniszterelnöke lesz Romániának. Ezzel szemben Vaida-Voevodilyképpen körvonalazta elképzeléseit: „Ha hatalomra kerülök, nem kezdek a kisebbségek tömeges lemészárlásába, mert ezt a Népszövetség és az európai közvélemény nem nézné jó szemmel, de olyan törvényeket fogok hozni, hogy a kisebbségek maguktól szedjék a sátorfájukat és álljanak odébb.”

Ez a román kormányzati program valósult meg Dél-Dobrudzsában és Erdélyben, a helyi történelmi adottságoknak megfelelően. Mind a két tartományban a termőföldről fosztották meg a magyar és bolgár kisebbséget. Az erdélyi magyarok helyzetét ismerjük. Dél-Dobrudzsában a termőföld lényegében a román állam tulajdonává vált, azzal az anakronisztikus érveléssel, hogy valamikor a török időkben is az államé volt a föld és a román állam ezt a jogot örökölte meg. Román telepések érkeztek tömegesen Óromániából, ezek beköltöztek a bolgárok házaiba, elfoglalták a bolgárok földjeit. Gyors ütemben indult meg a románosítás, amit az is megkönnyített, hogy a bolgárok, akárcsak a románok, a görögkeleti vallást követik. A bolgár lakosság azonban mind elkeseredetten szállt szembe a megszállókkal, és ez a küzdelem nemegyszer fegyveres harccá élesedett. „Cseták” nevet viseltek a terület felszabadításáért küzdő bolgár szabadcsapatok.

Szófia soha nem adta fel nemzeti kötelességét, Dél-Dobrudzsa visszaszerzésének, a bolgár elnyomottak felszabadításának ügyét. Nyilván békés eszközökkel kívánta elérni célját. Erre a második világháború előestéjén nyílt lehetőség. Visszatekintve, igen sok közös vonás található a bolgár és a magyar revíziós törekvések megvalósításáért kifejtett diplomáciai tevékenység között. Bulgária is, Magyarország is, történelmi igazsága ellenére, ki volt szolgáltatva a nagyhatalmak politikai érdekeinek. A változó körülmények szerint mind a két ország hol fellépett romániai nemzettestvérei érdekében, hol az óvatos kivárás álláspontjára helyezkedett. A bolgár és a magyar diplomácia tisztában volt azzal, hogy Németországnak döntő szava lesz a régió sorsának alakulásában, de nem szerette volna magára haragítani a nyugati hatalmakat sem. Németország – a szovjet-ellenes háborúra készülődve – egyidőben akarta rendezni a bolgár–román és magyar–román határvitát. Berlin arra kötelezte Bukarestet, hogy kezdjen tárgyalásokba Magyarországgal és Bulgáriával. Igen tanulságos lehet magyar szemszögből is, miként ítéli meg ma ezeket a tárgyalásokat a már idézett Antonina Kuzmanova: „A tárgyalásokba való elvi beleegyezéstől függetlenül, a román vezetők azt remélték, hogy elhúzzhatják az erdélyi és a dobudzsai kérdés megoldását, vagy a minimumra csökkenthetik a Bulgáriának és Magyarországnak

átadandó területeket. A halogatás mellett a legfőbb román eszközt Berlin még teljesebb kiszolgálása jelentette, amelynek keretében újabb változások történtek a kormányban, elutasították a francia és angol garanciákat Románia területi egységének megőrzésével kapcsolatban, s egyúttal felajánlották, hogy Románia megkészszerzi olajszállítmányait Németországba és jelentősen növeli a Németországnak szállítandó gabonamennyiséget is."

Románia teljes átállása után a tengelyhatalmak oldalára a nyugati hatalmak azonnal megváltoztatták álláspontjukat a bolgár területi követelésekről. Bulgária továbbra is legfőképpen Németország segítségére számított Dél-Dobrudzsa visszaszerzésében, de váratlan támogatást kapott Moszkvától is. 1940. augusztus 13-án a *Pravda* és az *Izvesztija*, nyilván a szovjet párt és kormány üzenetét közvetítve, helyeselte a bolgár követeléseket. Szeptember 5-én lord Halifax angol külügyminiszter is úgy nyilatkozott a felsőházban, hogy a bolgár követelés indokolt, és örömet fejezte ki, hogy a revízió békés tárgyalások útján valósulhat meg.

Augusztus 19-én kezdődtek és szeptember 7-én fejeződtek be a bolgár–román tárgyalások Craiova városában. Hosszú vonakodás után a románok beleegyeztek egész Dél-Dobrudzsa visszaadásába. A szerződés záradéka szerint, egyenlő számú dél-dobrudzsai román és észak-dobrudzsai bolgárt kellett kötelező módon áttelepíteni Romániába, illetve Bulgáriába.

Idősebb erdélyiek emlékezhetnek arra – a fiatalabbak nem is nagyon hallhattak róla –, hogy az erdélyi kérdés megoldására is közvetlen magyar–román tárgyalások kezdődtek, nagyjából egyidőben a bolgár–román craiovai egyezkedéssel, ettől nem is messzire, Turnu Severin dunai kikötőben. Csak a tárgyalások kudarca után fordult a román kormány Berlinhez és Rómához, döntőbíráskodást kérve. A bécsi Belvedere palotában 1940. augusztus 30-án mondták ki a döntést Észak-Erdély visszatéréséről Magyarországhoz.

Végig, a második világháború idején Bulgária kívül maradt a szovjetellenes hadjáraton. A bolgár cár azzal érvelt Hitlernek, hogy a bolgároknak olyan erős az orosz barátság érzése, hiszen 1877-ben orosz fegyverek hozták el számukra a török uralom végét, hogy egyetlen kormány sem tudná háborúba vinni az országot a Szovjetunió ellen. 1944. szeptember 9-én – a román átállás után – az orosz seregek megérkeztek az Al-Dunához. És a Szovjetunió hadat üzent Bulgáriának. Szófiában megdöntötték a tengelybarát kormányt, és azonnal fegyverszünetet kötöttek Moszkvával. Ez az egyezmény kötelezte Bulgáriát görögöktől és Jugoszláviától elfoglalt területek visszaadására, valamint a Hitler ellen folyó háborúba való tevőleges bekapcsolódásra. (Magyarországi hadszíntereken, Pécsen és a Dunántúlon is jelen voltak a bolgár seregek.)

Nyilvánvaló, hogy a szovjet kormánynak be kellett vonulnia Bulgáriába ahhoz, hogy a Balkánon állomásozó német seregeket kiűzhesse onnan. Ha a bolgárok nem üzentek hadat, neki kellett ezt megtennie. És a hadüzenettel járt az is, hogy Bulgária vesztesként ült a párizsi béketárgyalások asztalánál. Kísértő párhuzam, hogy va-

jon nem ugyanez lett volna-e a sorsa Magyarországnak, ha Horthy kormányzó és kormánya valaminő csoda folytán megőrizheti semlegességét a második világháborúban, és a szovjet hadsereg ilyen viszonyok között érkezik el a Kárpátok gerincére?

Dicsőszentmártoni olvasónk olyan kérdést tett fel, amelyre talán a magyar diplomáciatörténet sem tudna igazán válaszolni. Miért nem kellett Bulgáriának visszaadnia 1944-ben Dél-Dobrudzsát Romániának? Vajon az volt-e a döntő érv, hogy e határváltoztatás kétoldali megállapodáson alapult? Vagy a bolgár vezetés volt sokkal előrelátóbb, óvatosabb és – igen – okosabb? Antonina Kuzmanova tanulmányából talán erre következtethetünk:

„Függetlenül attól, hogy a bolgár diplomácia lépéseinek megtételekor Németországra és Olaszországra támaszkodott, erőfeszítéseket tett annak érdekében is, hogy jó viszonyát megőrizze mind a Szovjetunióval, mind Angliával és az Egyesült Államokkal. A craiovai szerződés után kormányunk nemcsak a tengelyhatalmaknak mondott köszönetet, de nem mulasztotta el háláját kifejezni az angol és a szovjet kormánynak is. Szeptember 10-én a bolgár követ felkereste Molotovot, hogy kifejezze »a bolgár kormány háláját a Szovjetunió kormánya iránt a Dél-Dobrudzsa kérdésében nyújtott erkölcsi támogatásért«. Ugyanezen a napon a londoni követ a hitleristák rosszallása ellenére is köszönetet mondott a brit kormánynak a dobudzsai kérdésben tanúsított szimpátiájáért.”

Mindez immár nagy tanulságokat őrző történelem. Az válhatik belőle nyugtalanító jelenné, ha nagyromán pártvezérek a Dél-Dobrudzsát is magában foglaló Románia-térképek alatt ülnek és azokat a magyarokat bélyegzik meg „revizionistáknak”, akik egyéni és közös jogaikat követelik Erdélyben vagy ezt a nemzeti küzdelmet támogatják az anyaországban.

BEKE GYÖRGY

Az 1916-os erdélyi tragédia irodalmunkban

Románia 1916-os támadása természetesen a magyar irodalmi életet sem hagyta közömbösen.

A bukaresti ellenséges hangokra felfigyelt *Ady Endre* is. Őszintén kívánta a népek megbékélését, a közös „magyar, oláh, szláv bánat”-ot hirdetve. Ez azonban nem azt jelentette, hogy *Ady* Erdély kérdésében bármiféle engedményt kívánt volna tenni a területszerzésre törekvő szomszéd állam javára.

„És mi lesz, ha Erdélyt elveszik?” – tette fel a kérdést nem is egyszer, amikor *Csucsán* társasági összejövetel volt. És tiltakozott. A *Nyugat* 1915. augusztus 16-i számában kimondta: „Erdélyt akarjuk, tartjuk és meg is fogjuk őrizni.”

Ady régebben barátság fűzte *Octavian Goga* román költőhöz. Kapcsolatuk azonban megszakadt, amikor *Goga* a magyar népet kezdte támadni. *Goga* a háború kezdetén átszökött a Regátba és onnan uszított Magyarországra ellen. *Ady* a *Világ* napilap 1915. január 24-i számában nyílt levelet tett közzé. „*Goga Octavian* nevű barátommal aligha szoríthatok már és még kezét, holott ez nekem fáj” – állapította meg, majd hozzátette: „higgye el nekem domnul *Goga*, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele”. Méltó válasz volt ez a román költő magyarellenes uszításaira.

1916 augusztus végén a Regát hadai betörték Erdélybe. Íróink és költőink ebben a súlyos helyzetben

egyértelműen foglaltak állást: féltették Erdély népét.

A neves író, *Benedek Elek* „Édes anyaföldem” című visszaemlékezésében így írta le 1916-os nyár végi megdöbbenését és aggodalmait:

„...egyszerre érzem, hogy megremeg alattam a föld, az édes anyaföld szíve. Hallani vélem, hogy tehetetlenül nyöszörög, majd felsikolt rémesen, mint az az ember, akit szíven szúrtak. És követi ezt a felsikoltást borzalmas hördülés, melynek a gyarló ember szókinszében nincs neve. . . Láthatatlan hullámokon végtelen fájdalmas, szívet hasogató, elmeháborító hangok, megrendítő melódiák zúgtak, hömpölyögtek a levegő égbén. Lángostorok verdesték testemet, s minden ostorcsapásnak egy szava, egy értelme volt: Ez a föld már nem a tied!”

Románia támadása tiltakozásra bősztíti *Krúdy Gyulát* is. A *Magyarország* szeptember 3-i számában így írt Erdélyről: „*Petőfi* hasztalan keresett teteme itt porlad valahol és vajon látja-e, hogy ismét ellenség lepte el azt a földet, amelyért ő és társai meghaltak?”

Menekültek százezrei kerültek Erdély országútjaira. Az egész magyar közvélemény együttérzése kísérté őket.

Kosztolányi Dezső is megrázta a földönfutók sorsa. *Székely népbalada* című írása *A Hét* szeptember 3-i számában látott napvilágot. Leírta, hogy a vonaton érkezett menekültek tekintete „szinte érthetetlen volt, fáradt és eszelős”. Látta a pályaudvaron a székely anyát gyermekeivel: „Szinte balladai komorsággal ülnek, háttérben az anyjuk, a szobor és nem mozdulnak. . .”

A pályakezdő *Reményik Sándor* 1916 szeptemberében Kolozsváron alkotta meg *A menekülő* című versét. Az egész édes, megszokott világot szeretné magával vinni az, akit a

történelem vihara távozásra kényszerít. Miután felsorolja, mi mindent hozna otthonról magával, a vers végén elhangzik a szomorú csattanó:

*Szeretnék mindent, mindent magammal vinni –
És mindent itt hagyni.*

Juhász Gulya „Az erdélyi gyermek” című versében, ami az elmúlt évtizedekben nem szerepelhetett a költő gyűjteményes kiadásaiban, ekképp fordul az olvasóhoz:

*Erdély: ez nem szó neki. Dús valóság,
Öröm és napfény, kenyerék és rózsák,
Az első bánat és az első ének. . .
Adjatok neki menedéket!”*

„Keresztül egész Erdélyen,. . . minden, ami és aki itt élt – sírva és jajgatva menekült” – ír 1916 őszéről *Kós Károly*, a neves erdélyi író és építőművész.

Íróink és költőink irodalmunk régi nagyjainak példáját is felidéztek, amikor Erdély megvédéséről volt szó. Cikkeikben szerepelt *Petőfi*, *Jókai*, *Jósika* és mások neve. Példájukat a sajtó is követte.

Gellért Oszkár, a jeles költő és publicista, a *Nyugatban* tette közzé külpolitikai tárgyú írását 1916 őszén. Ebben bírálta a hivatalos osztrák–magyar külpolitikát, amely nem vette észre, „mit forral ellenünk Románia”.

A távolból is jött biztató szó. A szibériai Krasznajarszkban hadifogoly költő: Gyóni Géza is tollat ragadott az erdélyi tragédia hírére. Verset írt, amit vöröskeresztes postával küldött haza. Költeményében keselyűkhöz hasonlította az Erdélybe behatoló támadókat. Nem halott a magyar; „megrázkódik s lecsap rátok”. Az önérzetes bizakodás hangján jegyezte meg:

Oláh Gábor költő *A háború víziója* című versében támadta a „dákó-románságot”, azaz a meghamisított múlt nevében folytatott magyarellenes propagandát. Elftélte, hogy Bukarestben „nagy Róma dicsőségébe temetkezve” uszítanak egyes politikusok Magyarország ellen.

A román megszállók sok bűnt követtek el a megszállt Erdély lakossága ellen. Erről Szabó Dezső rajzolta a legmegdöbbentőbb képet. Két és fél évvel később megjelent *Az elsodort falu* című regényében leírta a Regátból jött katonák meglehetősen fegyelmetlen és garázdá viselkedését. Egy parasztember ellenállt a fosztogatóknak, mire szitává lőtték. „Holt kezeibe belefagyott az igazságot tevő balta. Mint egy öreg paraszt Szent Sebestyén, fedte vérző teste az ősi ajtót.” A megszállók felgyújtották a házakat, a székely falu egy része le is égett. „Felgerjedt, részeg katonák a gyűlölet vad táncát rángták az üres házakban.”

„Az egész Magyarország egységes. . . abban az abszolút bizonyosságban, hogy igen hamarosan el fog következni az az idő, amikor a román rablók véres fejjel fognak haza iszkolni” – állapította meg Ambrus Zoltán, a Nyugat hasábjain. Krúdy Gyula irodalmibban fogalmazott a már idézett cikkének a végén: „Erdély, romantikus tüneménye, történelmi ó-aranya, gyenge és féltett menyasszonya Magyarországnak, visszaveszünk a rabló nyergéből.”

Zsögödi utca

Egész világ kit széttépne,
Övig vérben Árpád népe.
Tucatra jár már az ellen –
Egyel többtől meg nem retten.
Nem kriptá még a Kárpátok –
Dögmadarak, hova szálltok?

Egyetlen ismert író vagy költő sem hangoztatott bosszúvágyat. A magyar irodalom jelesei nemcsak hazaféltségéből, humanizmusból is kitűnőre vizsgáztak. A hazafiság és az emberszeretet szép példáit nyújtották.

MERÉNYI LÁSZLÓ

1916 októberében az ellenséget kiverték Erdély földjéről. Nemsokára az osztrák–magyar és szövetséges seregek már a Regát területén jártak és Bukarestet is elfoglalták.

Ezzel kapcsolatban érdemes egy tényt kiemelni. A sikeres hónapjában a magyar írók és költők szavai-ból hiányzott a bosszú hangja. Nem hirdették, hogy Erdély ártatlan áldozataiért, lerombolt falvaiért megtorlásra kerüljön sor román területen.

Adalék a Márton Áron-per utóéletéhez

Egy követi jelentés 1957 októberéből:

„Márton Áron gyulafehérvári püspökkel sok baja van a román kormánynak” – írta akkori bukaresti nagykövetünk, majd így folytatta: „A püspök megvallottan ellensége a Román Népköztársaságnak, melynek szocialista intézkedéseivel szemben már 1945-ben felvette a harcot.”

Párhuzamos életutak

Nagy a mindenkori – elsősorban kommunista – román hatalom vétke Márton Áron és az ő magyarjai ellen. Sokféle jelzővel magasztalták a csíkszentdomokosi születésű, székely származású püspököt. „Erdély mártír püspöke”, több mint lelkipásztor, néptanító: a nemzet apostola és a Romániában élni kényszerült magyar nép nagy stratégája.

Ez mást jelentett a két világháború között: gyarapodni számban, erkölcsben, gazdagságban, műveltségben, és mást 1944-ben, amikor a Román Kommunista Párt (álságos céllal) ígérte egyedül a kollektív felelősségrevonással, kiűzetéssel szemben a magyarság megmaradását intézményestül, mindenestül.

A történelem fintora, a két végzetes sors időnkénti találkozása, hogy távoli rokona, az ugyancsak csíkszentdomokosi Kurkó Gyárfás az ellenkező oldalon, a romániai baloldalon olyan távolra került tőle, mégis azonos perben ítélték el mindkettőjüket. Mártír volt ő is, mártír balek, ahogyan Demeter János és mások is balekok voltak, de a mártírság nélkül. 1944 őszén, a front mögött egy szovjet katonai szerelvényen érkezvén kereste fel először Kurkó Áront, és kérte a Magyar Népi Szövetség (az RKP fiókszervezete) számára a katolikus egyház támogatását. Márton Áron, aki 1942–43 folyamán óva intette az észak-erdélyi magyar hatóságokat, hogy túl messzire menjenek el a revansvételben – az észak-erdélyi románok ellen –, a dél-erdélyi magyarságot ért törvényen kívülre helyezés miatt. Ezúttal, mivel

azt ígérték, lesz magyar iskola, főiskola, egyetem, magyar szervezetek, tudományos intézetek, tehát lesz magyar élet, megmaradás Erdélyben, támogatásáról biztosította a romániai baloldalt s ezáltal közvetve, közvetlenül az MNSZ-t

„Több ízben történt nyílt ellenállása miatt 1949-ben a román bíróságok 15 évi fegyházra ítélték.”

Márton Áron levelét megírta

Mégpedig „a magyarok legnagyobb román barátjának”, aki a magyarokat a legjobban rászedte, Petru Grozának, alias Gróza Péternek. Ebben a levélben 1945 elején megírta a munkatáborokat, népbíróságokat, az összes csalafintaságot és hazugságot, amivel a magyarokat meg akarták nyerni a kommunisták a román történelmi pártokkal folytatott hatalmi harcban. S valahogy érdekes módon magyarjainknak, belekerülve a hatalomba, ez nem jutott eszébe!

A „második levél” sokkal inkább memorandum volt, amellyel a hagyományos erdélyi egyházak, intézmények vezetőit kívánták a világ, vagy legalább a Párizsi Békekonferencia tudomására hozni: az erdélyi magyarság nem akar többé román uralom alatt élni; alkalmazzanak bármit – népszavazást –, csak ez még egyszer be ne következzen. És eközben szegény Kurkó, a romániai magyar baloldal legtisztességesebb embere – igen bizony! – tovább írta cikkei arról, hogy a román demokrácia alábbhagyott a román nacionalizmussal való birakozásában.

1946–47-ben Párizsban tehát bevégeztetett, ami bevégeztetett. A hatalom szemében nyílt provokáció volt az 1948-as és az 1949-es pünkösdi csíksomlyói búcsú, amelyet Márton Áron celebrált, már csak azért is, mert az akkor tartott Magyar Népi Szövetség százas intézőbizottsági ülésére és egyéb rendezvényeire a búcsún résztvevőkhöz képest töredék ment el.

Márton Áront tehát „ki kellett volna vonni a forgalomból”. Amint a követi jelentésből kitűnik: „az ítéletnek a magyar katolikusok – főképpen a parasztság – körében igen rossz kihatása volt.”

„1955-ben a román hatóságok . . . megszakították Márton Áron püspök büntetését és szabadlábra helyezték őt. Előzetesen néhány vezető beosztásban lévő elvtárs személyesen elbeszélgetett vele, de már akkor látszott, hogy nem sok eredménnyel. . .”

Vajon mi oka lehetett ennek az aggodalmaskodó hangnak? Az, hogy Márton Áron valóban ott folytatta tizenhat év után, nyomorékká gyötört kezeivel – újra

kellett tanuljon írni! –, ahol abbahagyta. S ha már egyszer szó volt a párhuzamosságról, legyen szó másodszor is. Ugyancsak ennyi év után, Márton derűjével szemben zavart elmével *Kurkó Gyárfás* is kikerült a börtönből, akit agyba-főbe vertek, és rájött, hogy minden gondolatát ismerik.

Mi is volt a püspök vétké? Hogy bírálta a szövetkezeti mozgalmat, mint ami távol áll a magyar parasztságtól. Prédikációiban a kormány egyéb intézkedéseit is bírálta. És nem utolsósorban azért, mert – ahogy írták – „bér-málás címén” körutat tett, ami a hatalom szemében nem volt más, mint *alkalom* a rendszer elleni izgatásra. Ezalatt szegény *Kurkó* egy brassói gyárban dolgozott, ott, ahol korábban is.

„A kormány figyelemmel kísérte Márton Áron egyházi tevékenységét, és hosszasan fontolgatta, mit tegyen a püspökkel. Felmerült a gondolat, hogy vissza kell vinni a börtönbe. . . Ettől azonban elálltak, mert felismerték, hogy Márton. . . nem fél a börtöntől, ellenkezőképpen, mintha arra vágya, hogy mártírrá váljék. A kormány viszont – helyesen – nem akar belőle mártírt csinálni.”

Hogy ezt megakadályozzák, elrendelték házi őrizetét. Ezzel egyidőben kiadtak és a gyulafehérvári püspökséghez tartozó valamennyi helységbe elküldtek egy központi vezetőségi határozatot, amelyben a párt részéről

részletesen taglalták a Román Népköztársaság erőfeszítéseit az ország lakóiért, nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül. „Ezzel a nemes törekvéssel” állították szembe Márton Áron „reakciós” tevékenységét. Ezt a levelet először a párt taggyűlésein, majd a falugyűléseken tárgyalták meg. A Román Munkáspárt nevet viselő kommunista párttal együtt fejezte ki a reményét a magyar nagykövet, hogy sikerül Márton Áront leleplezni, tekintélyét csökkenteni, és elszigetelni.

Az elmúlt három évtized megmutatta, mennyire tévedtek, mennyire nem mérték fel Márton Áron és hívei, az ő magyarjai hitét, kitartását, elszántságát.

DRÁGFFY KAMILLA

Kolozsvári királysobor háttérzenével

A kolozsvári királysobor szerves részét képezi annak a folyamatnak, amely magyar földön, a múlt század első felétől kezdődően, a Mátyás-kultusz térhódítását jelenti. Legkorábban Pest vármegye nobilitása vetette fel, még 1839-ben, egy Mátyás-szobor megvalósításának ötletét. A nemes eszme azonban a társadalom közönye, illetve az ebből eredő pénzhány miatt csúfosan megbukott. Annak ellenére, hogy országos gyűjtést rendeztek, a mű kivitelezésével a kor legjelesebb magyar szobrászművészt, *Ferenczi Istvánt* (1792–1856) bízta meg. A készülő emlékmű körül, főként *Fáy István* gróf és kegyeltje, az egri és esztergomi székesegyházak szobordíszait készítő és a Mátyás emlékműre is pályázó *Marco Casangrande* (1804–1880) által kirobbantott hírlapi polémiák végül is oda vezettek, hogy a Bíráló Bizottság a *Ferenczi-féle* tervet, mint „szárnyaszegett alkotás”-t elvesse.

Az első Mátyás-emlékmű záróaktusa 1846-ban játszódott le, amikor *Ferenczi* a *Gola* fényképész által megörökített gipsz-modelleket megsemmisítette és Országház utcai műtermét eladva, elhagyta Pestet, s végleg szülővárosába, Rimaszombatba költözött.

A Pesten történeteket megörökítő okiratok két kolozsvári nevet is említenek. Ismert egy 1845. március 21-én, az akkori Pest vármegye főjegyzője, *Nyáry Pál* által

hitelesített jegyzőkönyv, amely a szoboralapra addig begyűlt pénzösszegek elszámolását tartalmazza. Az adakozók között az utolsó erdélyi polihisztorként tisztelt *Brassai Sámuel* 100 Ft-ot írt alá, míg az emlékmű ellenzői között *Bem* későbbi titkára, *Kővári László* történész nevével találkozunk, aki a *Jelenkorban* közzétett írásában (címe: *Mátyás királyt ne szoborral örököltük meg*) anyagi megfontolásokból úgy véli, „az ország gyenge egy ilyen mű létesítésére”.

Az első próbálkozás kudarcra hosszú évekig visszavetette egy Mátyás-emlékmű megvalósításának gondolatát.

1855-ben az akkor Temesváron hivatalnokként dolgozó *Vízkelety Béla* (1825–1864) „Mátyás, az igazsá-

gos"-ról készített rézmetszetéről tudósít a helyi *Delejtű* november 7-i száma; 1869-ben Máramaros megye, 1871-ben Debrecen városa kezdeményezte egy emlékmű felállítását, ez utóbbi helyen az anyagiak egy részét is sikerült megszerezni. A Kolozsváron megjelenő *Kelet* 1872. április 22-i száma Engel József (1815–1901) szobrászművéstől „a fővárosi Múzeum számára megrendelt” Mátyás-szoborról ír, melyet „a jövő hó közepén fognak felállíttatni”, míg a budapesti *Vasárnapi Újság* május közepén a „Szászországi Bautzen várának déli kaputornyát díszítő” Mátyás domborműről ír, melyet a cikk írója „egyedüli hiteles ábrázolásnak” minősít.

Ez a hír csak részben fedi a valóságot, hiszen a bautzeni emléken kívül korabeli pecsétek, érmek, kályhacsempék, olasz és magyar földön készült festmények és domborművek sora örökíti Mátyás képmását, az viszont igaz, hogy a szászországi emlék a magyar király hiteles ábrázolásainak sorába tartozik. Fontosságát elsősorban az adja meg, hogy ez a dombormű, mely 1486-ban készült, a múlt század végétől kezdődően keletkezett királyábrázolások legfőbb forrását jelenti, s ez alól *Fadrusz János* kolozsvári remekműve sem kivétel.

A millenniumi ünnepségek alkalmával a domborművet restaurálták, róla „*Roch Kurt* szász királyi udvari *stukkadeur*” másolatot készített, amely 1896 elején Budapestre érkezett (*Ellenzék* 1896. I. 11.). A gipszöntvényt ekkor az Epreskertben helyezték el, s ez szolgált alapul a későbbi másolatok elkészítésére. Ilyen például a budai vár Domokos-rendi templomtornyán ma is látható fülkeszobor, melyet Bautzenből hozott minta alapján 1927-ben faragtak.

Kolozsváron Mátyás király öröksége iránt az érdeklődés első jelei a múlt század 60-as éveiben bukkantak fel, s éveken át elsősorban a város tulajdonában lévő „Mátyás-ház” sorsa feletti vitákban érlelődött. Kolozsvár Tanácsa 1869 márciusában a szülőház áldatlan állapotáról vitázik, s a helyi újságok ennek kapcsán egy emléktábla elhelyezésének szükségességéről is írnak.

Tették ezt annak ellenére, hogy ekkor még Mátyás születési helyét nem egy történész Nagybányára, illetve Budára helyezi. A vitát 1879-ben sikerült lezárni azzal, hogy *Szabó Károly* történész a városi levéltár okiratai között rátalált annak az 1467. szeptember 28-án kiadott kiváltságlevélnek a másolatára, melyben Mátyás király kolozsvári szülőházát örök időre felmenti az adófizetés kötelezettsége alól. (*Kelet*, 1879. VII. 3.)

Az ekkor még a katonai kórháznak otthont adó épület sorsáról megoszlanak a vélemények. 1873-ban rossz állapotára hivatkozva, a város le szeretné bontani az épületet, s helyére bérházat kíván emeltetni, egy év múlva, amikor *Hanszlmann Imre* Székesfehérváron feltárja Mátyás sírját, a helyi sajtó a szülőház elhanyagolt állapotát a város szégyenének minősíti. Ettől kezdve a kolozsvári lapok egységesen az épület megmentése mellett szállnak síkra, míg 1876-ban – első ízben – a szülőház előtt egy emlékszobor felállítását szorgalmazzák.

1881-ben a város vezetése határozatban mondja ki a szülőház felújításának szükségét, míg az Iparkamara elnöksége megteszi az első konkrét lépéseket egy emlékmű felállítása érdekében. *Pákéi Lajos* építész 1882 márciusában elkészítette a szülőház felújításának tervét, míg *Szász Domokos* későbbi református püspök ajánlatára a Városi Tanács június 22-én tárgyalja *Nagy Lajos* unitárius tanár 8745. számú beadványát, amely „*Dicső emlékeztű Mátyás király, hazánk ezen legnagyobb fiának, mint Kolozsvár város szülöttjének emlékét. . . a város valamely e célra legalkalmasabb közterén, illő magas szabású emlékszobor emelésével*” kívánja megörökíteni. A gróf *Esterházy Károly* főispán vezette Előkészítő Bizottság, azon túl, hogy megalakultnak hirdette ki magát, nem sokat tett a felvállalt cél megvalósítása érdekében. Az első jelentősebb, 1000 Ft-os pénzadomány 1883-ban, a Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár részéről érkezett, s a következő évtől kezdve, a város 10 éven át folyósítandó, évi 500 Ft-ot szavazott meg a szoboralap részére.

Az év folyamán, a helyi újságok révén, elterjedt a hír: *Kassán* felavatták *Hölzel Móricz* Mátyás király szobrát, ami érthető módon előtérbe hozta a kolozsvári terv ügyét. Július elején, az év februárjában megalakult *Széptető Egylet* nevében *Nagy Lajos* interpellál a városnál, felröva azt, hogy a tervezet „*felettébb lomhán halad előre*”, s felszólítja a város vezetését egy országos gyűlés megszervezésére, mely lehetővé tenné „*ama szép elképzelést, mely Szent Magyarország 1000 éves fennállásának ünnepére a kolozsvári Mátyás-emlék is elkészülne*”.

*

Annak ellenére – vagy éppen azért –, mert Kolozsvár város története a kiegyezést és az uniót követően, legdinamikusabb időszakát éli, a nagy lelkesedéssel elindított királyszobor megvalósításának terve évekig feledésbe merül. A város az átalakulás lázában él. Ezekben az években tűnnek el a város lapos kőjárdái, rossz és egészségtelen ivóvizet adó kútjai, gázlámpáit villanyvilágítás váltja fel. Kiepipítik a csatornahálózatot, Budapestről – Kolozsváron át – Brassóig kiepipül a vasút, s a

várost az új intézmények létesítésének hulláma éri el. Még felsorolni is nehéz azon intézményeket, melyek ezekben az években alakultak, illetve új, máig is Kolozsvár díszait képező székházakba költöztek. Az 1872-ben megnyitott *Tudományegyetem*, az ide kinevezett és itt meggyökeresedett egyetemi tanári kar jelenléte, a város tudományos és közművelődési életét is merőben átalakította; az összkép azt mutatja: Kolozsvár a múlt század utolsó évtizedeiben – akár európai mércével is mérve – *modern várossá fejlődött*. Az 1881. február 25-én *Bethlen Gergely* elnökletével megalakult *Szépítő Egylet*, vagy a *Haller Károly* (1836–1911) 1885. április 12-én első elnökének megválasztó *Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület* olyan közművelődési bázisokat jelentettek, melyeknek tagsága a későbbiekben meghatározó szerepet játszott – többek között – a Mátyás emlékmű megvalósításában is. *Haller Károly* az EMKE elnöki tisztjébe történt megválasztásakor, közel egy éve már, Kolozsvár polgármesteri tisztét is ellátja. Az ő határozott fellépése kellett ahhoz, hogy a bő másfél évtizeddel később, a Mátyás szobornak helyet adó Főtér rendezési terve 1886 után a századfordulóig megvalósuljon, míg a polgármesteri székben őt követő *Albach Géza* (1829–1900), majd *Szvacsina Géza* (1849–1917) neve a szobor megvalósításának éveit fémjelzik.

*

1877-ben a *Pesti Hírlap* egyik cikke után a *Bartha Miklós* szerkesztésében megjelenő kolozsvári *Ellenzék* június elsejei, 22-es számában felszólítja a szoborbizottságot: „*Adjon életjelt magáról, s ha nem képes szolgálni a kitűzött czélt, adja át másoknak a szerepet, mert csakugyan ideje volna hozzáfogni komolyan a szép tervhez és nemcsak álmodozni a tervek felett, mert ily módon a szoborból soha nem lesz gáliczkő. . .*”.

A Budapesten megjelenő *Egyetértés* november 27-i számában *Hajnal István* vezércikke a szoborterv 1839 óta húzódó eseményeit mutatja be, míg a *Petelei István* vezette Kolozsvár november 29-i száma *Nagy Lajos* újabb interpellációjáról ír, melynek következtében a Városi Közgyűlés 1887. január 7-én a régi bizottságot feloszlata, *Hegedűs Sándor* országgyűlési képviselő elnökletével új bizottságot hoz létre, amely első közgyűlését ez év május 21-én tartotta meg. Az itt hozott határozatok között egy *Irodalmi Szakosztály* alapítását, a szoboralap 3451 Ft-os tőkéjének gyarapítása érdekében egy országos méretű gyűjtés megszervezését, illetve a szobor javára még a szabadságharc előtt összegyűlt alapok Kolozsvárra történő átcsoportosításának lehetőségét vitatta meg. Döntött *Haller Károly* még 1880. június 14-én tett indítványáról, amely a szülőház emléktáblával történő megjelölését javasolta az akkori városi vezetésnek. Augusztusban már kész a *Pákei Lajos* által tervezett és *Zala György* szobrászművész által kivitelezett emléktábla a budapesti *Schlick* vasöntőde műhelyében. Ennek ünnepélyes felavatása 1889. szeptember 2-án, *Jókai Mór* és *Orbán Balázs* jelenlétében történt meg.

1893-ig a Mátyás-szobor bizottság legfontosabb feladatának az anyagi feltételek megteremtését tekintette,

s e téren szép sikereket ért el. Az évenként kiadott jelentésekből kitűnik: míg 1887-ben az alaptőke összege mindössze 3451 Ft, 1850-ben 31.000 Ft, 1891 januárjában 43.000-re, egy év múlva 60.000 Ft fölé emelkedett. Vármegyék, városok, egyházak, erdélyi főurak, városi polgárok, művészek stb. adományaikkal segítik az emlékmű megvalósítását. 1891-ben *Reményi Ede* koncertbevétele, *Zichy és Tornai Ákos* festőművészek egy-egy munkájukat, a következő évben *Hubay Jenő* hegedűművész kolozsvári fellépési díját, *Vastagh György* egy festményét adja át a szoboralap gyarapítására. 1897-ben *Hubay Jenő* újabb koncertjei, *Jászai Mari* kolozsvári és nagyváradi fellépései, 1898-ban *Prielle Cornélia* színházi estjének bevételei is a Mátyás-szobor javára fordultak.

A Szoborbizottság 1893. június 11-én hirdette meg a Mátyás-szobor pályázatát, amely többek között kimondta: „*Lovasszobor tervezendő, mely Mátyás király testalkatára nézve, a fönn maradt képmások tekintetbe veendő. A szobor méretei akkorák legyenek, hogy a Főtér déli, nagyobb részének bármely pontjáról, a természetes nagyságnál valamivel nagyobbnak lássék. . . A bemutatandó terv léptéke 1:10-hez legyen. . . s a szobor költségei a száz ezer forintot (200 ezer koronát) ne haladják meg, mire nézve részletes és pontos költségvetés mellékelendő.*”

A pályázati feltételek gondoskodtak, hogy csak hazai művészek tervei és mintái vétessenek figyelembe, hogy a pályaművek mikor adandók be, milyen jutalomban részesüljenek, kik bírálják el, s végül, hogy a pályanyertes művek a szellemi tulajdonjog megsértése nélkül, Kolozsvár város tulajdonába kerüljenek.

Az 1894. május 1-jei határidőre meghirdetett pályázatra 7 művész küldte el pályaművét: *Bezerédi Gyula*, *Fadrusz János*, *Köllő Miklós*, *Róna József*, *Soványka István*, *Tóth András* és ifjabb *Vastagh György*. A munkákat az egykori Kereskedelmi Akadémia sétatéri (ma *Emil Isac*) utcai épületének dísztermében állították ki.

Molnár József az *Ellenzék* hasábjain (1894. május 4.) „A pályázat fényes eredményéről” ír, pozitívként emelve ki azt, hogy a fővárosi pályázók mellett, a debreceni Tóth András és a Zayugroci Sovanka István személyében két vidéki szobrászművész is elküldte munkáját.

Az Erdélyi Múzeum utolsó magyar igazgatója, a Fadruszhoz baráti szálakkal kötődő Gyalui Farkas szerint (Pásztortűz, 1940, 1964–67. lap), bár „a helybeliek egy része agitáltak és fűt-fát megmozgattak” Vastagh pályaműve érdekében, míg Budapestről „Rónát szerették volna nyertesnek kikiállítani, Fadrusz műve azonnal és véglegesen hódított Kolozsváron”.

A helyi újságok tudósításai igazolni látszanak Gyalui állítását. A pályaművek megérkezése előtt az *Ellenzék* még Tóth Andrást, a Hindy Árpád vezette Kolozsvár Vastagh Gézát pártolják, de a nyilvános bemutatkozás után már egyértelműen Fadrusz versenymunkájának nagyszerűségéről szólnak. A *De Noir* álnéven író Fekete Nagy Béla a Kolozsvár május 7-i számában elragadtatással szól Fadrusz munkájáról, és attól fél, hogy ezt a nagyszerű művet nem sikerül megvalósítani, míg az Erdélyi Híradó riportere, kissé patetikusan „Egy Isten-től ihletett szobrász gyönyörű költői álmának” nevezi Fadrusz pályaművét. A lap június 9-i számának „Eredeti Tárcája” már kiváló életrajzot közöl a pozsonyi születésű szobrászművészről.

A Bíráló Bizottság egyhangúlag Fadrusz Jánosnak ítélte oda a 4000 koronás pályadíjat „mint olyan alkotásnak, amely eszméjében eredeti és az eszme kivitelezésében összhangzatos és következetes és nemcsak Kolozsvár büszkesége lesz, de a magyar műtörténet fejlődésében is mozzanatos esemény, melyet a Bizottság örömmel üdvözlöl”. A második díjat (3000 k.) Bezerédi Gyula, a harmadik díjat (2000 k.) Köllő Miklós pályaművének ítelték oda, a többi pedig megvételre ajánlotta.

E döntés alapján a Szoborbizottság 1894. november 10-én megkötötte a szerződést Fadrusz Jánossal a szobor elkészítésére 200.000 korona erejéig, mely összeget 1896. augusztus 25-én kelt pótszerződésében Kolozsvár

Zsögödi táj

még 60.000 koronával egészített ki. A város szerette volna a szobrot a Millennium évére elkészíttetni, illetve ekkor leleplezni, de a közbejött – főleg pénzügyi jellegű – akadályok miatt ekkor mindössze a szobor alapkövével lehetett letenni.

A kolozsvári megbízatás elnyerésekor Fadrusz János 36 éves, munkássága révén már országos hírnevet és megbecsülést élvez. A kolozsvári lapokban neve 1888-ban bukkant fel (*Ellenzék*, május 3.), amikor a művész Helmer Edmund (1850–1935) osztályának első éves hallgatójaként elnyeri a bécsi Képzőművészeti Akadémia évenként kiadott nagydíját. Első áttűtő sikerét 1891-ben érte el a *Krisztus a keresztfán* című munkájával, melyet mind Bécsben, mind Budapesten nagydíjakkal jutalmaztak. 1892-ben szülővárosa, Pozsony Mária-Terézia emlékművének elkészítésével bízta meg, melyet két év múlva a kolozsvári, majd 1896-ban a zilah-i Wesselényi Miklós szobor elkészítésének megbízatása követett.

Kolozsváron 1902 januárjában még 60 ezer korona hiányzik, amit a helyi adományok mellett, februárban a magyar kormány nevében Wlassics miniszter 30 ezer koronával egészít ki. A talapzatot – immár süttői kőből – Gerstenbrien Tamás kolozsvári kőfaragó április elején kezdi el ismét építeni. Fadrusz a Wesselényi szobor felállítását követően, május 16-án este Kolozsvárra érkezik, ahol a „megkezdett alapozási munkálatokat ellenőrzi”.

A Hegedüs Sándor országgyűlési képviselő vezette városi küldöttség május 22-én Ferenc Józsefnek átadja a város meghívólevelét, miközben a Szoborbizottság június 8-án tartott ülésén a „leleplezési ünnepség napját október 12-ére tűzte ki”. Június 4-én Fadrusz János részt vesz a Rendező Bizottság alakuló ülésén, ahol összeállították az avató ünnepség részletes programját.

Fadrusz János augusztus és szeptemberben Budapest–Zilah–Kolozsvár között ingázik. Szeptember 18-

Szüleim III.

án fényes ünnepségek keretében felavatják Zilah város főterén, az egykori Kossuth téren, Wesselényi Miklós (1796–1858) bronzszobrát, míg „a Megyeháza mögött csinos új sétátérén Tuhutum vezér emlékének szentelt gyönyörű pogány-oltárát, melynek csúcsán őseink Turul-madara, oldalán a Karacsay-kódex régi rovás-írásos Hegedős-énekverse díszíti”. (Ez utóbbi emlékművet a román világban területrendezés címén 1960-ban előbb a kórház udvarába költöztették, később egyszerűen szét-hordták és megsemmisítették!!)

„Fadrusz János ismét teljes erővel a kolozsvári szoborfelállításán dolgozik.” – írja a Magyar Polgár szeptember 23-i száma, majd így folytatja: „Éjjel-nappal végzik az illesztési és forrasztási munkát. A mester kívánságára a szoborhoz vezető aszfalt járdákat felszedték, s a szobor környékét makadám burkolattal látták el. Az emlékmű körül fél méter magas bástoroki kőszalagot raknak le, melyet a Nagy testvérek, kőfaragók készítenek.”

A város előljárói vacsorameghívásokkal ostromolják a művészt, az 1901-ben alakult Első Magyar Pezsgőgyár „Mátyás király pezsgőjét” reklámozzák, a várost elárasztják a Mátyás-szobor képével díszített képeslapok, emlék- és dísztárgyak, épül a „hölgyek tribünje”, a budapesti Viktória cég a város utcáinak, tereinek díszítését végzi.

Az ünnepségek október 11-én az Erdélyi Irodalmi Társaság, a mai Brassai Sámuel Líceum épületében megtartott ülésével kezdődtek, este a színházban folytatódtak, ahol a város díszvendége, Jókai Mór jelenlétében a Szigetvári vértanúk című drámáját játszották. Másnap, október 12-én sorra kerülő leleplezési ünnepséget, szinte botrányba fulló Habsburg-ellenes tüntetés előzte meg. Amikor ugyanis József Ágost főherceg megérkezett az állomásra és megszólalt a császári himnusz, a Nessi Pál képviselő vezetésével összeverbuválódott

alkalmi kórus Kölcsey–Erkel Himnuszát énekelte, s az általános kavarodásban füstbe ment a díszbevonulásról ábrándozó rendezőség terve. Gyalui Farkas véleménye szerint Ferenc Józsefis azért maradt távol Kolozsvártól, mert tudomására jutott, hogy a szobor talapzatán Mátyás király győzelmi trófeái között, az egykori birodalom lobogója is ott szerepel. (Ellenzék, 1927. 231. szám)

A 10 órára meghirdetett avató ünnepségen – bár másfél órás késéssel kezdődött – Széll Kálmán miniszterelnök beszéde már incidens nélkül elhangozhatott.

Ferenc József 1902. október 6-án kelt „legfelsőbb elhatározásában a szobor létrehozása körül kifejtett buzgó munkálkodásuk méltányolásául” Hegedüs Sándor országgyűlési képviselőt, a Szoborbizottság elnökét, Szvacsina Géza polgármestert, Márki Sándor egyetemi tanárt, Fekete Nagy Béla városi tanácsost, a Legfelsőbb Elismerésben részesítette, Hoffmann Ferencet Arany Érdemkeresztrel, Pákei Lajost Ferenc József Lovagrend Keresztjével, Nagy Lajos tanárt Királyi Tanácsosi címmel, míg Fadrusz Jánost a III. osztályú Vaskorona-renddel tüntette ki. November 3-án a kolozsvári Tudományegyetem Bölcsészeti kara Fadruszt tiszteletbeli doktorrá, november 10-én a Közgyűlés Kolozsvár díszpolgárává választotta. Ez utóbbi oklevelét a város küldöttsége 1903. április 5-én adta át a művész naphegyi otthonában. Fadrusz Jánosnak még egy munkáját, a híres Krisztus-szobrát is a városnak adományozta, melyet a városi közgyűlés 1903. január 26-án hozott döntése értelmében „a Főtéri Római Katolikus, Szent Mihály templomba helyezett el”.

Fadrusz betegségéről az első hírek június 15-én a Magyar Polgár révén jutottak el Kolozsvárra, ahol a művész „meghülés következtében előállt csúzos fájdalomiról” ír, míg szeptember 23-án már a nagybeteg „súlyos mellhártyagyulladásban szenvedő művész” felgyógyulásának esélyeiről, míg három nap múlva Fadrusz János szeptember 26-án bekövetkezett haláláról ír.

MIKLÓSI-SIKES CSABA

A kolozsvári magyar egyetem háromszori felszámolása

Az idén tavasszal ünnepelték Kolozsvárt, román államvezetői részvétellel, nagy nemzetközi hírvéréssel és számos külföldi díszvendéggel a Kolozsvári „Babes-Bolyai” Tudományegyetem háromnegyed százados évfordulóját. Az ünnepségre bizonyára az adott alapot, hogy 1919. május 12-én a megszálló román hatóságok elfoglalták a kolozsvári *Ferenc József Egyetem* épületét, majd a rektori hivatal vezetésére kinevezték *Nicolae Dragănuț*, a kolozsvári magyar egyetem román tanszékének professzorát. Arról kevés szó esett, hogy ez az egyetem 1872-ben létesült és nemcsak a magyar állam pénzéből, hanem az egész magyar társadalom adakozásából, *Mikó Imre* és az *Erdélyi Múzeum Egylet* szellemi és anyagi támogatásával, 4 karral: bölcsészeti, nyelv- és történettudományi, jog- és államtudományi, matematika és természettudományi és orvostudományi fakultással.

Az egyetem 1881-ben vette fel *Ferenc József* nevét, és magyar egyetemenként működött teljes felszereléssel, könyvtárral, a kutatásokhoz szükséges korszerű műszerekkel, az akkori orvosi ellátásnak megfelelő magas, európai színvonalú klinikákkal. Mindez hiánytalanul az ölébe hullott a román megszállóknak. Mert akkor sem, és később sem törekedett arra a várost átadó, visszavonuló magyar hadsereg, hogy kifosztott, üres épületeket adjon át.

Ezért, különös módon majdnem fél évig, 1918 decemberétől – amikor a királyi román hadsereg, minden ellenállás és harc nélkül bevonult Kolozsvárra – 1919 májusáig, 2570 beiratkozott hallgatóval (83 százalékban magyar nemzetiségű) működött a kolozsvári magyar egyetem.

Mi történt 1919 májusában és az azt követő hetekben?

Erről így írt a *Világ* 1919. november 23-i száma:

„Május közepén az egyetemen befejeződött az utolsó rendes szemeszter. Az új félév kezdete előtt minden egyes szakosztály vezetőjéhez polgári bizottság jött el, román katonai kísérettel. A bizottság tagjai kolozsvári román nemzetiségű tanársegédek voltak. A bizottság felszólította az egyetem tanárait, hogy mielőtt előadásukat megkezdénék, tegyék le a hűségessé a román királyságnak. A tanárok ezt kivétel nélkül mindannyian megtagadták. Erre a bizottság kijelentette, hogy az egyetem vezetésétől eltiltják az egész tanári kart. Ha nem engedelmeskednének, karhatalmat vesznek igénybe eltávolításukra. Az egyetemi tanárok azt válaszolták, hogy a *Consiliul Dirigent*, magyarul erdélyi kormányzótanács intézkedéseit ők nem tartják be és azt maguk felett nem ismerik el törvényes hatóságnak. A katonai karhatalomnak engedelmeskedniök kell, mert védtelenek.

Szuronyos román katonák jelentek meg erre a tárgyalóteremben és a bizottság vezetője azok előtt a tanárok vállára tette a kezét, jelezvén ezzel, hogy fegyveres beavatkozás vált szükségessé. Mindezekről jegyzőkönyvet vettek fel és mindkét részről aláírták.

Augusztus végéig, több-kevesebb molesztálástól eltekintve, békében hagyták az egyetemi tanári kart. Akkor jelent meg az újságokban a helyükbe kinevezett professzorok név-

sora. Ezek részben a román királyi egyetem magántanáraiból, részben a kolozsvári, budapesti és bécsi egyetemek tanársegédeiből és magántanáraiból rekrutálódtak. Legnagyobb részük erdélyi származású román. Az oláh nyelvű előadások megkezdését előbb október 15-ére, azután november 1-jére tolták ki, végre november 15-én meg is kezdték. Október közepétől kezdődött az egyetemi tanárok kiutasítása, akik közül eddig tizenöten vannak Budapesten. Ugyanennyi van útban is. Az egyetem hatvan rendes tanárának éppen a felét utasították ki a románok. A többiekkel azért nem bántak hasonlóan, mert erdélyi születésűek.”

Aztán leírja, hogy a tanársegédek karhatalommal kényszerítették munkára, a 82 alkalmazottból azonban mindössze 3 román és 1 szász tette le a hűségessé, a többieket aztán kitoloncolták a városból.

„A kiutasítást – írja a továbbiakban a *Világ* cikkírója – Boér tordai ügyvéd, mint kormánybiztos végezte, és négy napot adott a készülődésre. A tanároknak kényszer-útlevelet adtak, maguk és családjuk részére. Bútorikat és minden holmijukat katonai autók vitték ki a kormánybiztos megbízásából az állomásra. Itt már várták őket a teherkocsik, ahol elhelyezték őket családjukkal együtt.”

Meg kell említeni, hogy a magyar egyetem ilyen formában történető elintézését a román szellemi élet

egy része sem akarta. A román nemzeti érdekek nagy harcosa, *Nicolae Iorga*, nagy tekintélyű történész, 1919 tavaszán a *Neamul Românesc* című lapjában azt írta, hogy a jövő érdekében „a kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokában kell maradnia”. Ez persze nem befolyásolta a történeteket, sőt a román hatóságok a kolozsvári református tanárképzőben még egy évig kétszáz hallgatóval működő magyar nyelvű felsőoktatási intézetet is betöltötték.

1940-ben, Észak-Erdély visszacsatolásakor a kolozsvári *I. Ferdinánd Egyetem* teljes felszerelését magával víve, csak az üres épületeket hagyva hátra, Nagyszebenbe költözött, s a természettudományi kart, teremhiány miatt, Temesváron működtették. A magyar állam újból felszerelte a teljes egyetemet és a *Ferenc József Tudományegyetem*, közgazdaságtudományi karral bővülve, kezdte meg működését.

A háborús évek ellenére a kolozsvári magyar egyetem anyagi és szellemi értékekben jelentősen gyarapodva került az újabb, most már végzetes válsághelyzet elé, amikor a magyar államiság megszűnt Észak-Erdély területén. Az egyetem vezetősége azonban *Miskolczy Dezső* európai hírvérvos-reaktorával az élen úgy döntött, hogy nem tesz eleget a katonai hatóságok által elrendelt kiűrtési parancsnak és megőrzi az egyetem működőképességét. Az utolsó törvényes magyar kormány

vallás és közoktatásügyi minisztere 1944. szeptember 28-ai levelében jóváhagyta az egyetemi szenátus döntését a Kolozsváron maradásról és az elkövetkező időre az *Egyetemi Tanács* kizárólagos jogkörére bízta a további döntéseket. Az egyetem tehát folytatta a szeptember 17-én megkezdett tanévet a szovjet és román katonaság október 11-i bevonulása után is. Már a helybenmaradáshoz is megkapta a városban szerveződő baloldali pártok és az ellenállásban résztvevő Erdélyi Magyar Tanács támogatását, majd a szovjet városparancsnok engedélyét is az egyetem működtetéséhez. Miután a szovjet katonai közigazgatás bevezetése Észak-Erdélyben megakadályozta a *Ferdinánd Egyetem* visszatérését és a magyar egyetem erőszakos elfoglalását, a román egyetem visszahelyezése elhúzódott, s megkezdődött a magyar egyetem élethalálharca a létért. A háborús események elől elmenekült tanárok egy része, akik nem kompromittálták magukat a szélsőjobb oldal mellett – visszatért, s a karokon a második félétől kezdve, 856 beiratkozott hallgatóval megkezdődött az oktatás. Az 1945 márciusában, a Groza kormány hatalomra jutása után visszatérő román közigazgatás tehát egy jogfolytonos, működő egyetemet talált, mely az egész erdélyi magyar lakosság és minden közéleti fórum, de a kolozsvári román baloldali pártok támogatását is élvezte.

Számos tárgyalás után, melynek folyamán a kolozsvári magyar egyetemnek át kellett adnia nemcsak épületeit, de mindazt a felszerelést is, melyre a visszatérő *Ferdinánd Egyetem* igényt tartott, végül a román kormányzat – a nemzetközi viszonyokra való tekintettel is, hiszen az elkövetkezendő béketárgyalásokon bizonyítania kellett a nemzetiiségek jogegyenlőségét és intézményrendszerük működését, az 1945. május 28-ai 407. sz. királyi dekrétummal Kolozsváron önálló magyar egyetem jött létre.

A magyar egyetemnek tehát át kellett adnia minden épületét és helyette magyar középiskolák (köztük egyházi iskolák) épületeit adták. De megoldhatatlanná vált az orvosi kar és a klinikák elhelyezése, mivel az egykori összes volt magyar létesíté-

sű klinikaépületet a román egyetem foglalta el, így szorítva ki Kolozsvárról a magyar egyetem orvosi karát. Ezt a magyar egyetem újonnan kinevezett vezetősége, dr. Csörgő Lajos rektorral, kénytelen volt elfogadni. A magyar egyetem orvosi karára tehát, minden értékes felszerelését otthagynak, leköltözött Kolozsvárról Marosvásárhelyre, ahol működéséhez a félig romos kadétkiskola épületét és szűkös, leromlott, a háborús viszonyoktól megviselt, elavult, még a múlt században épült kórházépületeket kapott cserébe. Ez volt tehát a kolozsvári magyar egyetem második kifosztása.

A román állam a magyar egyetem „létesítésével” egyidejűleg rendkívüli költségvetési hitelt helyezt kilátásba, de az állam által kiutalt összegek nem fedezték sem az egyetem új felszerelési költségeit, sem a tanárok és a tanszemélyzet fizetését, sem a diákok, de még a klinikai betegek ellátását sem.

Ekkor az egyetem vezetősége és a Magyar Népi Szövetség az erdélyi magyar közvélemény támogatásához fordult és megkezdődött az országos gyűjtés a kifosztott magyar egyetem talpraállításáért és működtetéséért. Megindultak az adományok, nem csak pénzben, mert az akkor igen keveset ért, hanem terményben, értékekben, az egyházak, a magyar vállalatok, a munkások és iparosok szervezetei, az ifjúság, mindenki azt adott, amit tudott: ki földterületet, ingatlant,

Börtönnapló (1947)

az orvosok műszereket, szakkönyveket, a falusi lakosság élelmiszert, tűzifát, az iparosok, munkások ingyenmunkát, szakértelmet díjtalanul. Az erdélyi magyar társadalom tette újra működőképessé a kifosztott magyar egyetemet.

Aztán minden ismét semmivé lett.

Az újabb, román szélsőbaloldali nacionalista kurzus, mely a Ceausescu-rendszert alapozta meg, 1959-ben erőszakkal beolvasztotta a *Bolyai Egyetemet* a kolozsvári román egyetembe. Így született meg a Kolozsvári *Babes-Bolyai Egyetem*, mely csak nevében viseli a kétnyelvűséget, hogy elhitesse a tájékozatlan, főleg külföldiekkel, hogy ott román és magyar nyelvű oktatás folyik. Valójában a magyar oktatási rendszer felszámolásának 1957-ben elkezdett folyamatára tette fel a koronát az akkor még „csak” titkári funkciót betöltő N. Ceausescu. Személyes vezényletével hajtották végre a kolozsvári magyar egyetem harmadik felszámolását.

Mindaz az anyagi és szellemi áldozat, melyet a magyar társadalom az erdélyi magyarságért, az erdélyi magyar kultúra megteremtéséért hozott, a kolozsvári magyar egyetem történetéből kiszakíthatatlan. Mintegy *szimbóluma annak, hogy a román államhatalom alapállása a nemzetiségekhez: a kisajátítás és kifosztás.*

KATONA SZABÓ ISTVÁN

Július 1. – kedd. Mindenki által erősen várt nap. Elseje van, csomagok napja. Várjuk a vonatot, de közönséget nem látunk. A csomagok azonban jönnek. Nyolc órától este hét óráig kb. 250 csomag jött. Megér vagy 500 milliót. Vajon helyes nemzetgazdaság ez? . . . Végre du. négy óra tájt megkapom a két kosarat. A katolikusok az örmény plébániától szeretetadományként kenyeret kapnak. Én a magam részét átadom a két csfki, gyimesi tanítónőnek (a túlsó udvaron). Egy liter bort „borecetek” elkeresztelve kaptam és csokoládét a püspök úr által. A borból a szoba minden lakója kap. A közhangulat csinálja a listákat: „öregek”, „földművesek” stb. listája. Csak kombinációk. Az állomásra befut a „duba”. Vajon miért?

Július 2. – szerda. Ablakunk alatti réten megkezdődött az aratás. Jövetelünkkel még alig bújt ki a búza a földből. Ma de. 5, du. 19 ment el. Érdekes: a tábor közismert nagyhangújai. Következtetés: Bukarestbe viszik őket dubával. Nincsen róza tövis nélkül. Elmegy az üvegfüvő is, K. Mária jóbarátja. Az udvaron megcsókolja – rossz nyelvek szerint mondván: „blasen sie noch einmal.”

Július 3. – csütörtök. Doboltak az utcán. Állítólag szesztilalmat dobolnak, mert megyünk haza s nem akarják, hogy örömlükben kocsmázás és botrány legyen. Aztán kiderült, hogy az állatvásárt hírdetik.

Este a nők végre átköltöznek a másik „szállodába” (a régi épületbe). Jellemző: maguk cipelik a holmijukat, eddigi udvarlóiuk meg sem mozdulnak, pedig mind az udvaron vagyunk. . . Ma olvastam Szent Cyrillt és Szent Szkolasztikát.

Július 4. – péntek. Reggel távozik hat dévai magyar fiú, akiket kocsmai verekedésből kifolyólag vittek Bukarestbe. Vacaresti-be s onnan ide. . . Amnesztia hírek. Prim Clariu újra szolgálatba lép. Olvastam De apparatione B.V.M. . . . Koncz Rudi már nem tud az idegeinek parancsolni, az ablakhoz állva szörnyű káromkodással enyhíti éhségét. A III. emeletet kezdik javítani. Lakói leköltöznek.

Július 5. – szombat. Meghalt négy rab. Állítólag öngyilkosság mérges növényekkel. Ott bűzlenek a túlsó udvaron. . . Az átvitt nőket bezárva tartják. . . A halottakat az éjjel fáklyafény mellett temették (ál-munkból felriadva azt hittük ejtőernyősök). Csomag jött Arankától, még a levél is benne volt, cenzúrázva, öt kg-ot írtak be. . . Eltelt két hónapunk.

Július 6. – vasárnap. Bemutatkozott az új igazgató: Constantinescu. Csak benézett a szobákba. A rabok azt mondják, jó ember. A betegeknek reggel tejet, tojást rendelt. . . A hangulat újra romlik. Most látjuk, hogy a legnagyobb érték a szabadság, akkor mikor el van véve. Sokszor álmodom magam haza feleségem, gyermekeim körébe.

Július 7. – hétfő. „Embernek lenni annyi, mint saját személyiséggel bírni, azt szabadon kifejezésre juttatni és szabad akarat szerint cselekedni.” Akitől mindezt elveszik azt emberi mivoltában alázzák meg. Tehát jól meg kell gondolni az azoknak, akik a hatalmat gyakorolják, nehogy azok, akiktől elrabolják az emberi mivoltot, magukat az állatok

sorába taszítottaknak érezzék (s úgy is viselkedjenek). Egy állam legnagyobb dicsősége, hogy lakói szabad polgárok legyenek – ezzel szemben a legrutább és legszomorúbb, ha egy államban nem „emberek” élnek (fenti értelemben), ellenben bőven vannak benne szabadságuktól megfosztott néma állatok (emberi formában). . . . Csak az evésnek élni, semmi céllal ezen túl: állati élet. Nehéz a jelenlegi helyzetünkben ilyen gondolatokról nem elmélkedni – különösen, amikor erre bőven van üres időnk. Ha ilyen napokon, mint ez is, nem elmélkedünk, az örülség keríthet hatalmába. A gondolkodás, az elmélkedés egyetlen vigaszunk. Ha a nap eseményeket nem hoz magával a test elbágyad a tunyaságtól, a lélek a reményvesztettségétől.

Július 8. – kedd. Megkezdődtek az egyéni jelentkezések az új igazgatónál. A személyi adatokon kívül politikai magatartása és bűne iránt érdeklődik. . . Egy, az első tetű megjelent K. társunkon. Nagy volt, tehát most szedhette fel. Nagy tetűvadászat, eredménytelenül. A túlsó pavilonban kiütt a tífusz. Talán Kovács nevű, volt diákunk az áldozat.

Július 9. – szerda. Délben hagyományt főztem. Iszonyúan sós volt, alig bírtuk megenni. Sakk, kártyacsaták az „Abelesz”-ben. Vagy tizet hívtak az irodába. Nem utaztak, visszajöttek. Zárás korábban egy órával.

Július 10. – csütörtök. Az udvaron fehér határvonalat húznak. Nem lehet a kapuhoz és a falakhoz közeledni. Nagy hazamenés, a 19-ből 14 magyar MNSZ vezető. Elment Tulics bácsi, Kudorné, Várhelyi, Vásárhelyi, Bakó, Gegesy, Gruia s mások. Szobánk kettővel apad, a zsúfoltság enyhül.

Július 11. – péntek. Átjöttek a Vacaresti-ből hozottak is ebbe az épületbe. Szürke nap.

Július 12. – szombat. Kifogyott a fegyház kamrája. Ma nem volt sem tea, sem „turtoi”. Egy ór levelet vitt ki. Megkapták s 13 levélküldő súlyos büntetést kapott: egy hónapig sem csomag, sem levél. Ebéd után nem tudtam aludni Tamás (marosvásárhelyi) nagyhangú mesélései miatt, melyben elmondta, hogy hán-

székely cseléd lányt csábított el és hogyan. Elcsábítani tudta, de velük az utcán nem indult el „paraszi” ruhájuk miatt, mert ő „iparos”. (Viszont azelőtti napokban éppen ő panaszkodott, hogy mi, „intellektuelek” őt – mert iparos – nem tartjuk magunkkal egyenlőknek!) Ő viszont nem sétál azzal, akinek mindezt elrabolta!

Július 13. – vasárnap. A levél-feketezés ügye folyik. Az írók közül néhányat a rendőrségre vittek. . . Nagy főzés volt. „Málai”-ból puliszkát, illetve túrós puliszkát főztem. Csak az a baj, hogy nagyon korpás és nem főtt eleget. (Az udvaron van egy üres jégverem, abban főzünk). . . . Folytak az igazgatónál a kihallgatások. Milyen politikát folytatott? Miért van itt? Hogy érzi itt magát? . . . Éjjel a szomszédban valaki nagyon rosszul lett a penészes lisztől.

Július 14. – hétfő. Ilyenkor a legnagyobb a nyomorúság. Az otthoni étel elfogyott, a rabok jönnek koldulni. Nem tudunk adni, nekünk sincs. Szerencsétlenek éhen halnak. Naponta elpusztul egy-kettő. Mikor adni nem tudunk, a szemétből keresnek ki eldobott, romlott ételt. Úgy falják, mint a kutyák. Egy ízes papírt a szemébe dobtam, alaposan lekaparva. Egy rab kiszedte és lenyalta. Ugyanez megtörtént WC-re vitt papírral, amelynek a széle ízes lévé, valaki ledobta a földre, nem használható. . . . Eddig még reggelire kaptunk egy kis teát málával, ez már a harmadik napja megszűnt. . . . Este nagy összevitatkozás. Logyin szerint az „értelmiségiectől” az együtt-lakó 12 iparos-munkás tíz hét alatt semmit sem tanult – s van ebben igaza! Hasonló vita tört ki az egyháznak a szociális társadalmi berendezkedésért végzett munkája értékelése körül. Még egy szobát is milyen nehéz egybehangolni!

Július 15. – kedd. Csomagok napja. Az ablakba kiállni tilos! Az igazgató szerint „az állam biztonsága elleni bűnözők vagyunk”. Petrescu csángó társunk elmondja Nagy István legendáját: „Faraoani leánya elment a vízre s ott mikor vizet merített, mondja, hogy adjon neki is. Ezt magyarul mondta. Mikor ivott belőle, a leánnyal még beszélgetett, aztán a leány indulni

akart, akkor kérte a kártyát (fakanna), ivott s a gyűrűt bérelesztette a kártyába. Mikor visszament a leány a mezőre s kiitták a vizet, megkapták a gyűrűt. Mondotta az apja, milyen gyűrű ez? A leány nem tudta. Akkor kivel ültél ott a kútnál? Egy bojérrel, azt mondta, hogy ő a király, csak ő tehet bele. Harmadnapra negyednapra elment hozzájuk a faluba s kérdezte: „Megkaptátok-e a gyűrűmet?” „Meg.” „Azért tettem bele, hogy magad kell hozzám jöjj feleségül.” Apja: „Hogy lehets, én ilyen szegény s maga király elvegye a lányom?” „Szeretem s elveszem, azért. S így történt veje. Így lett a falu neve „Faraoani””. (Kiét=két; csáltam=csináltam, 60 tüzes pálnika=60 fokos stb.)

Reggel óta állnak a csomagokkal. Én este 7 óra felé kaptam meg. Minden csomagból kivesznek, ami a havi 10 kg-on felül van. Tőlem krumplit vettek el. Ezzel kitelt a 10 kilóm. Petrásal közösködve talán még hozzájutok (úgy, hogy Petrás nevére küldjenek, ő nem kapott s aztán ő is kap belőle). A többlet csomagot kiosztották a moldvaiaknak. (Igaz, hogy akik figyelték a kiosztást, finomabb dolgokat nem láttak kiosztani). Az őrség parancsnok, bizonyos Neacsu Buzauból felpanaszolta, hogy amikor belép a cellákba, őt nem köszöntjük felállva.

PUSKÁS LAJOS

Napló

Változatok a – hogy is nevezzem? – hazafiságra
(Eseménymorzsák 1982-ből)

Folytatás a 19. lapszámból

1982. április 13., kedd

A *Luceafarul* című irodalmi lap múlt heti száma recenziót közöl I. Lăncranjăn *Cuvint despre Transilvania* c. könyvéről. (Én így fordítanám: Erdélyről beszélek.) M. Ungheanu írja, egy undorító, a mi folyosónkon dolgozó könyöklő. Természetesen a magyar revizionizmus napjainkban fellángoló téziseinek veszedelmét taglalja. Azt, hogy a mai helyzet az első világháború utáni revansista helyzethez hasonlít. A cikk végén már szinte utcai verésre szólítja fel az olvasókat.

Most döbbenek rá valamire: Lăncranjăn az elhunyt Marin Preda helyébe ülve lett nemzetgyűlési képviselő. Preda könyvei ugyanígy a napi politika szelével indultak el a politikai hisztéria magasságáig. Vajon itt nem központi erő hat? Predának olyasmit engedtek meg – pl. a fasiszta Antonescu tábornok rehabilitálását! – amit másnak nem. Vajon Lăncranjăn esetében nem hasonló a cél? Vagyis, hogy egy író mondjon ki olyasmit, amit egy politikus nem mer még kimondani?

1982. április 19., hétfő

Múlt héten „személyes” jelzéssel levelet küldtem E. Florescunak, a KB sajtóosztálya helyettes főnökének:

„Tisztelt Florescu elvtárs!

Vettem üzenetét, miszerint nem tehetek eleget május hónapban budapesti testvérlapunk meghívásának, s hogy kérésemet ismétljem meg két hónap múlva.

Szeretném Önnel tisztelettel közölni – rábérédvén a kéréssel Önnek okozott nehézségre –, lemondok a magyarországi útról. E levéllel egyidőben közöltem az *Élet és Irodalommal* is, hogy baráti meghívásuknak nem tehetek eleget.

Tisztelettel: Huszár Sándor

U.i. Miután azonban – mélyen megrendülve – elolvastam M. Ungheanu cikkét a *Luceafarulban*, arra a következtetésre jutottam, hogy itt másról van szó, mint amit nekem izent. Itt a romániai magyar írók, értelmiségiek iránti bizalom hiányáról van szó, ami viszont letört. Álmomban sem hittem volna, hogy az Ungheanuéhoz hasonló cikk megjelenhet a mai Romániában.”

Ez eddig az én magánügyem. Sokak véleménye szerint a hülyeségem, hogy állandóan hergelem a főnökeimet. A reagálás viszont a kor színvonalán van. Először is visszaküldi a saját hozzáfírt levelemet, a saját margóra írt megjegyzéseivel. Íme:

Huszár elvt. Nem értem milyen nehézségekről beszél (. . .) Koppándi elvtárs javasolta: kérjük meg Önt, hogy kissé halassza el magyarországi útját, mivel helyettese is Magyarországon tartózkodik, mégpedig ugyanannál a lapnál. Nekem ésszerűnek tűnt a megjegyzése és igent mondtam rá. Másról nincs szó. Ami az Ungheanu cikket illeti – máig nem olvastam el őket. Persze lehet róluk beszélni. Természetesen elsősorban vele. . . E. Florescu”

Ritkán találkoztam ilyen primitív cinizmussal. 1. A helyettesem nincs Magyarországon és ha készülne sem ugyanoda menne. 2. Egy olyan ügyben írt cikket, amire lassan felfigyel egész Európa, azt ő nem olvassa el?! Hát ilyen hülyének tart? (Mellesleg: ilyennek!) 3. Én alkudtam le az Ungheanu – egész Romániát kompromittáló – nacionalizmusát. . .

Mindezt azonnal megválaszolom neki. Magamat azonban csak egy most cirkuláló viccel tudom vigasztalni: Hogy van? – kérdi az egyik román a másiktól. – Ma jobban, mint holnap – feleli a kérdezett.

1982. május 14., péntek

Kész! Itt nincs mit vergődni. A helyzet világos. A mai román katasztrófára ez a válasz. Ha ennivalót nem tud a rendszer adni, adjon legalább nacionalizmust. Jöjjenek tehát a dilettánsok sorra és kiszolgálják minden igényt. A mai Flacara c. folyóiratban Doru Popovici zeneszerző egy hosszú interjúbán nem kevesebbet állít, mint hogy egy Anton Pann nevezetű „világhírű” román zeneköltő évtizedekkel megelőzte Bartókot. És azt is hozzát teszi: „Csak azt nem értem, hogy ebben mi a sovinizmus?”

Köszönöm Doru Popovici! Erre is egy régi vicc a válasz: magyar úriember nem fizet, nem siet és nem csodálkozik. . . Hát fizetni főleg ráfizetünk. Sietnénk, de hová? A csodálkozásnak viszont vége.

1982. május 20., csütörtök

Lengyel József írja egy 1952-es naplójegyzetében: „A mai idők kényurai nem testi, hanem szellemi eunuchokkal veszik körül magukat, olyanokkal, akik saját agyukkal nem tudnak és még kevésbé akarnak gondolkodni. – Nincs szellemi szülőjük, rokonuk és főleg szellemi gyereük. . .” A megállapítás első fele tökéletes. A biológiai vonatkozásokkal lettünk az eltelt 30 évben gazdagabbak. A szülőket már ismerjük – a gyerekektől pedig ismeretlenül is rettegünk.

1982. május 22., szombat

Tegnap délben már tudtuk, hogy Fazekas Jánost – úgy-mond betegségére való tekintettel – felmentették minden pártbeli és állami funkciója alól. Az este bemondta a hírt a rádió. Felhívtam a lakását telefonon. A felesége vette fel a kagylót. Sírt. Mondtam neki: nincs oka szomorúságra, János minden tőle telhetőt megtett a romániai magyarságért és ezt mi neki nem fogjuk elfelejteni. Aztán János vette át a kagylót és próbált kedélyeskedni. Mi mást tehetett volna?

A helyzetre jellemző, hogy a szerkesztőségben járt a Bacau-i református pap – 6 moldvai megye papja! – és elmondta, hogy a múlt évben a marosvásárhelyi orvosi egyetemről 80 magyar orvost helyeztek Botosaniba, akik mind a hívei.

1982. május 29., szombat

A Szekuritáté megint összeesküvésre bukkant Csíksban. Valamiféle képeslapon nyolc szín között valahogy ki lehet olvasni a piros-fehér-zöldet. Erre mondja a székel: manapság veszélyes egy fehér kutyát a zöld füre engedni, mert meglát egy szukát s kész a nacionalizmus.

1982. június 11., péntek

A párt KB június 1-i plenárisán elmondott Ceausescu beszédről én írtam a mai számban vezércikket. Igyekeztem kiemelni a párt vezetőjének tudományos alaposságát. Beszédét ugyanis a termelőerők történelmi távlatú fejlődésével, a dáko-román fejlődéssel indítja.

A román nép – foglalom össze Ceausescu elvtárs szavait – a rómaiak győzelme révén létrejött hosszas együttélés során, a két civilizáció egygyóforrása által jött létre, amikor is „a diákok és a rómaiak legnemesebb erényei alapján megkezdődött egy új nép kialakulása”. Ez az új nép védte „ősi röget” a vándor népek ellen. Természetesen sok száz év kellett e felsőbbrendű szervezés kialakítására „a három román fejedelemség: Havasalföld, Moldva és Erdély megalakulására”. De felveszi a főtitkári beszéd a harcot az olyan hamis teóriák ellen is, amelyek szerint a mai Románia területén bizonyos időszakban nem lakott senki. Archeológiai és egyéb emlékekre hivatkozik, amelyek azt igazolják, hogy az első évezred vége felé itt letelepedett vándor

Önarckép

népek felsőbbrendű anyagi civilizációt találtak, amelyet el is sajátítottak. És hosszasan fejtegeti, hogy így nyer társadalmunkban új dimenziót a hazafiság, a nemzeti büszkeség stb.

Számomra most már csak egy kérdés maradt: vajon az éhez, megalázott magyar olvasó elolvassa, s elgondolkodik az ilyen cikken, vagy ránéz a címre és azt mondja: na Huszár is beállt a seggnyalók közé?

1982. július 3., szombat

Pusztá kuriózumnként vágom ki Corneliu Vadim Tudor cikkét (*Sptmîna* VII. 2.), amely Adrian Paunescuról szól, s amelynek eredeti címe – román kollégáktól tudom – ez volt: *A disznó és a trikolor*. Most valami nyakatekert szöveg az értékekről. CVT frásának fő jellemvonása – a Láncranján korszak lényegi törekvése: a lejáratás. Kimutatja, hogy Paunescu – aki nemrégiben bizonyított be Vadim Tudorról ugyanezt – plagizál. De ezen felül még félművelt is. Paunescu igazi arculatáról pedig az vet reális fényt, hogy az ő szülőházáról készített a posta képeslapot – a nagy Caragialeéről még nem.

Azért vágtam ki a cikket, mert szerintem ez a kezdet vége: megindult a harc a húsosfazék körül. Most már nincs kegyelem. Aki valamit el akar érni, beáll valamelyik bandába.

1982. szeptember 14., kedd

Most telefonál *Raoul Sorban* – este 10 óra –, hogy írt a párt központi bizottságának egy memorandumot a nacionalizmus ellen. Egy másodpéldányát nekem is eljuttatja.

*Salcudeanu Petre*től hallok, hogy *Ion Vlad* azt mondta a Kolozsvári Író Társaság gyűlésén, hogy Lancranjan egy nullítás. Ezért aztán felhívták a megyei pártbizottsághoz és lemarták. Mire *Vlad* – írnom kell neki! – lemondott a *Tribuna* c. lap helyettes főszerkesztői állásáról és az Író Társaság titkári megbízatásáról. Bocsánat a népi kifejezésért: válik a szar a májtól!

1982. július 15., csütörtök

Fogadás a Magyar Követségen. *Lázár György* izent az egyik követségivel, hogy akar velem beszélni, de mire átvergődtem a másik szobába, csak *Tóth Dezső*t találtam ott. Meg egy fiatal embert, aki – mikor a nevemet meghallotta – felkiáltott: *Huszár?* Miért nem mondja ezt a nevet nagybetűvel? Hiszen én Pesten abból élek, hogy *Deák Ferenc* kolozsvári grafikus a sógorom! – Drága uram – mondtam neki – ha maga tudná: milyen fárasztó hősnek lenni. Hogy én mennyivel szívesebben lennék irodalomtanár Balassagyarmaton. . .

1982. július 16., péntek

Ezen a héten „csak” négy újságot adott ki a pártellenőrzés. A legtalányosabb kivétel a *Horváth Andor Golyóstoll* néven futó jegyzetsorozatának e heti darabja, melyben *Petre Salcudeanu* interjút ismertet, amelyet a *România Literara* öt hasábon hozott a múlt héten. Elmondja I. Lancranjanról – írja *Horváth* –, hogy „*noha egyesek tehetségtelennek nevezik, könyveit csupán méreteikben minősítik nagynak (..) nem sokáig maradnak a könyvüzletek polcain*”. Így és ilyen hangnemben beszél a jelenkori irodalom egyik legnagyobbja a kortársról. De a *Horváth* anyag legfontosabb része – és *Petre* barátom legnagyobb cselekedete – így jelentkezik a kicenzúrázott cikkben: „*Nekiünk nem jár két darab kenyér, másoknak meg csak egy. Nekiünk nem jár kétanynyi jog, mint másoknak. Erdélyi íróként ezért nem beszélhetek Erdély irodalmáról anélkül, hogy ne gondolnék más nemzetiségű író társaimnak a mienknél csöppet sem kevésbé értékes irodalmára, amelynek legbensőbb lényege ugyanúgy az élnivágás és ugyanaz a közös történelem meghatározta tragikum.*”

A sajtóosztály, amikor megkérdeztük, azt válaszolta: utasítás van rá, hogy nem szabad a vitát kiterjeszteni.

És arra, hogy legalább a korlátok tekintetében egyenlőség van, nincs utasítás?

1982. szeptember 26., vasárnap

Pénteken, mikor hazaértem, mondta *Irma*, hogy valami féle boríték volt a postaládánkban. Nem postán jött. Úgy látszik *Raoul* tette be. Mondom: tudom miről van szó, hiszen közel két hete jelezte, hogy ír a kultúr front vezető aktivistáinak nacionalizmus ügyben. Kibontom a borítékot, hisz – mint *Raoul* közölte – abban az engem ért sorozatos támadásoktól is véd. Csak nemrég is *Koppándi Sándor* pártellenesnek mondott és jelentette is feletteseinek ebbéli véleményét. Ezt neki mind elpanaszoltam. Olvasni kezdem a *Sorban* szöveget és a földbe gyökerezik a lábam. Mintha *Francisc Pacurariu*, *M. Ungheanu*t vagy akár Lancranjant olvasnám!

Kiszaladok Irmához: fél oldalt olvastam eddig a *Sorban* szövegből, de ez az ember többet ide be nem teszi a lábát!

Irmam megijed. Mindig is ijedten figyelte a vergődéseimet. Arra kér, várjak, olvassa el ő is a szöveget. Nincs idő. Érzem, hogy robbanok. Felhívom *Sorban*t. Hangján érzem, hogy tudja mi következik.

– *Sorban* – mondtam – te feljelentetted a romániai magyar irodalmat! Te a becsületembe gázoltál, amikor magad mellett engem is felsorakoztattál. Nekem semmi közöm a te aljas üzelmeidhez! A transzilvánizmus semmilyen változata nem akarta elszakítani Erdély lakosságát Romániától, ahogy te állítod. Te analfabéta vagy, méginkább elszánt gazember!

1993. június 22., kedd, Szeged

Napok óta nézem a *Sorban* feljelentést, hogy tudjam közelhozni az olvasóhoz, hiszen 12 oldal sűrűn gépelt szöveg – románul. Úgy határoztam: kivonatolom. Ha valakinek kétélye támad az általam közvetített tartalommal, az eredeti szöveg is rendelkezésére áll. Emlékiratnak tiszteli szerzőnk a feljelentést. Hangütésének érzékeltetésére lefordítottam az első bekezdést:

„A romániai magyar történetírás és publicisztika, az 1940–1944-es Erdély egyes társadalmi, politikai, kulturális és művészeti eseményeinek felidézése alkalmával – főleg annak az északi felében történetekre gondolok, amely horthysta megszállás alatt volt – nemegyszer pozitív színezetben tüntet fel számos politikai vagy kulturális személyiséget, pozitív hagyományként emleget ak-

koriban működő magyar intézményeket, kulturális, művészeti, vagy irodalmi egyesületeket, holott nyilvánvalóan és kétségtelenül a dolgok természetéből és az eredményekből következően a legteljesebb mértékben és közvetlenül a fasizmust (vagy annak horthysta formáját), illetve a sovinizmus és a magyar revizionizmus eszméjét szolgálták.

Mindezt egyelőre négy – általam közvetlenül ismert – jelenséggel fogom illusztrálni.”

Az első bűnös, Sorban szerint, az 1941-ben alakult Barabás Miklós Céh, amely az Észak-Erdélyben élő művészek egyesülete volt. Alapítója – itt újra idéznem kell – „az építész Kós Károly, aki 3–4 éve halt meg Kolozsváron, s aki a transzilvanizmus atyjaként ismertes (amely olyan politikai és kulturális törekvés, amelynek célja Erdély lakosságának elszakítása – nemzeti-ségre való tekintet nélkül – az Egyesült Románia szellemiségétől és szervezeteitől). . .”

Nos elég annyi, hogy – Sorban szerint – Kós kijelentette: A Céhbe pedig be nem teszi a lábát egyetlen oláh vagy zsidó művész sem. Közbejött azonban egy kellemetlen ügy: a szervezet alelnöke, a világhírű grafikus Gy. Szabó Béla tiltakozásul lemondott arról a funkciójáról, amire megválasztották.

A *Kriterion* persze mit sem törődik ezzel, és 1978-ban megjelenteti *Murádin Jenő* műtörténész monográfiáját a Céhről, amelyben nem kevesebbet állít, mint hogy az demokratikus szervezet volt.

Másodszor: mindebből kiderül Kós Károly személyének ultrasovén és reakciós szerepe, amelyet Erdély művelődési életében játszott. Egy olyan embert idealizálnak itt – tépi az ingét a nagy román hazafi –, aki a magyar csapatok bevonulásakor üdvözlő cikket írt a kolozsvári *Ellenzékben*.

Harmadszor: itt van egy másik háborús bűnös, *Mikó Imre*, akinek 1977-ben bekövetkezett halálakor az *Utunk* című irodalmi folyóirat *Mikó Imre hagyatéka* címen közöl megemlékezést. Milyen hagyatékról beszél az *Utunk*? Arról például, hogy a magyar parlamentben megszavazta a román földreform törvény érvénytelenítését? A szovjeteknek küldött hadüzenetet?

Negyedszer: műtörténészként szembe találta magát a magyar kartársak munkásságát jellemző monumentális családdal. Több mint egy évszázada a magyarországi műtörténészek a politikai konjunktúra szolgálatában álltak, hátat fordítván a tudománynak. Így aztán magyar vonásokat fedeznek fel nemcsak a román stílusú, de a gótikus alkotásokban is.

És ez még csak a feljelentés szövegének alig a fele. Mi jön még ezután? Hát természetesen a saját szerepének kidomborítása. Miután elsírta, hogy ő a magyar uralom négy éve alatt románként milyen elnyomott volt, eldicsekszik, hogy ő rendet akart teremteni az erdélyi szellemi életben. „Ilyen értelemben folytattam tárgyalásokat két főszerkesztővel, két olyan lapnak a vezetőjével, amelyek széles körű olvasottságnak örvendenek Erdélyben. D. R. Popescuval (a kolozsvári *Tribunától*) és Huszár Sándorral (a bukaresti *A Hét-től*). . .” És hogy megvédje magát a magyar támadkótól – úgy tervezte – először *A Hétben* közölné írásait, hogy a magyar olvasó lássa, nem ellene lép fel.

Első ilyen írásom – folytatja Sorban – *Murádin Jenőnek* a Gy. Szabó Béla monográfiájáról szólt. És idézi is *A Hétben* megjelent írás néhány passzusát.

Nem voltam rest, kikerestem a kollekciónban a vádhatóság koronatanújává előlépett Sorban írást. Az 1981. június 12-i szám hetedik oldalán jelent meg. Kb. négy gépelt oldal. Semmi sem árulkodik afelől, hogy történelmet fog csinálni. Dicséri Gy. Szabót – ám a feljelentéstől eltérően – Kós Károlyt nem emlegeti. A sovinizmát szidja általában. Hát ki ne értene ezzel egyet? Hiszen nemcsak Gy. Szabó atyai jóbarátom, de a nacionalizmust – legyen bármilyen színű – ma is megvetem.

Nem is itt van Sorban csalafintasága, hanem ott, hogy D. R. Popescut jelenti fel – rajtam keresztül. Hogy lám, én milyen pártos vagyok és D. R. Popescu nem akarta megjelentetni ugyanezt a cikket.

Sőt: az 1982-es évben a 31. és 32. számban részletebben is kifejti *A Hétben* ugyanezt a problémát.

Hát most már abbahagyom a Sorban förmedvény ismertetését, de mielőtt a tényeket felsorakoztatnám, valamit még előlegképpen közölni szeretnék a ma olvasójával. Azonnal megkerestem D. R. Popescut, aki szintén jó barátom volt – sőt maradt a Román Írószövetség elnöki minőségében is. El kellett mennem hozzá, hisz velem vádolták. Nevetett az aggodalmaimon. Te mit gondolsz – kérdezte –, hogy én hülye vagyok? Hát én nem hasonlítottam össze a Sorban hozzám beadott szövegét a nálad megjelenttel? – És? – kérdeztem. Ugyanaz volt – látszatra. Valójában úgy élezte ki a román szöveget, hogy az súlyosan vádolja a magyar kisebbséget.

Ennyi. Térjünk vissza az 1982-es jelenidőbe.

1982. szeptember 27., hétfő

Azonnal átvittem a Sorban szöveget a *Kriterion*hoz, hisz *Domokos Gézát* is támadás éri benne.

– Pokoli! – kiált fel Géza a szöveg olvasása közben – ugyanaz a hang, mint amilyent *Francisc Pacurariu* ütött meg az ellenem írt feljelentésében!

Erre már én is felkiáltok:

– Mondd: ez nem valami összeesküvés? A szürkék és sikertelenek összeesküvése? Hisz ez valamennyi olyan minőségi, erkölcsi képlet, mint Láncrianjan!

– Lehet – mondotta elgondolkozva Domokos.

– Én elhiszem, hogy negyven és negyvennégy között Észak-Erdélyben érték sérelmek a románokat, de 1919-től máig a magyaroknak is volt okuk panaszra. Ezek most ebben a magyarellenes kampányban úgy érzik, eljött az ő idejük. Sőt: önként jelentkeznek szolgálatra az efféle disznóságokkal.

Beke Gyuri mond még valami döbbeneteset: Mikó Imre, akit Sorban olyan csúnyán kompromittált – hisz ezt mindenki tudja – a magyar parlament képviselőjeként sokaknak mentette meg az életét – a Sorbanét is ő mentette meg.

Levelet írok Eugen Florescunak. Tiltakozom az ellen, hogy Sorban kompromittált.

1993. június 23., szerda, Szeged

Megállás! És mi van a nyolcvankettő nyarán A Héthen publikált két Sorban cikkel, ahol szerinte leleplezte a negyven és negyvennégy közötti magyar nacionalizmust, a románok elnyomatását, meg mindent, amiért a jelenkori magyar irodalmat denunciólta.

Megvan! Az 1982. július 30-i szám 7. oldalán, meg az azt követően ugyanott. Két teljes újságoldal. Majdnem annyi, mint a a feljelentése. Ez a címe: *Miután megtanultunk különbséget tenni, nem éreztük magunkat egyedül.* 1941 őszén – írja azúttal is Sorban – két kérésel fordultam a Barabás Miklós Céhhez. 1. Hogy abba román művészek is beléphessenek. 2. Járják ki a megyei vezetőségnél, Kolozsváron, hogy a román művészek is kiállítóteremhez jussanak. Kérése nem hallgattatott meg, s ezért Bernáth Aurélhoz, az akkori idők – Sorban szerint is – legnagyobb művészi tekintélyéhez fordult segítségért. Ebben a számban Sorban hat Bernáth Aurél levelet közöl, amelyekből kitűnik, hogy Bernáth elintézte: Pesten, a Nemzeti Szalonban állítsanak ki, ha Kolozsváron nem megy. És újra meg újra kapacitálja Sorban, hogy válaszoljon már, az Isten is megfizeti. Ha ő, Sorban nem adja hozzá a nevét, bízzon meg mást. De ezt sem teszi meg.

Úgy értesültünk – írja –, „hogy a horthysta hatóságok kiállításainkat politikai célokra kívánják felhasználni, ezért letettünk arról, hogy Magyarország fővárosában szerepeljünk.” Nem értem! És Kolozsváron nem adhattak volna az ügynek politikai színezetet? Bernáth

Aurél azonban úgy látszik európaibb gondolkodású volt már akkor is, mint vagyok én ma, és feleségével együtt leutazott Kolozsvárra. Találkozni akart a román festőkkel. Mint a résztvevők névsorából kitűnik, számos román és magyar újságíró, író is megjelent az ebéden, sőt a görögkeleti román esperes is. De hiszen ezek pozitív dolgok! Mi van ezen feljelenteni való? Hisz a emlékiratban ez a két cikk leleplező anyagként szerepel! Mert a következő szám is hasonló hangnemben zeng, ami nyilvánvaló, hisz az egész írást Bernáth Aurél – megkészt – halálhíre váltja ki. Van ugyan itt egy olyanabb mondat is, íme: „Bernáth Aurél akkori barátsága örök életemre világossá tett számomra valamit (. . .), hogy minden ember a maga sajátos módján éli át, »viseli« nemzetiségi hovatartozását. Mert egyféleképpen viselte Kós, másképpen Bernáth.” De hiszen ez a világon a legtermészetesebb. Az nem természetes, hogy miközben sovinizmussal vádolja a háború alatti magyarságot, ilyen sorokat ír le: „Bernáth Aurélnak köszönhetően ismét Európában, a civilizált életkörülmények világában éreztük magunkat.” Feltehetném most már én így utólag a kérdést: mi, amikor Sorban emberileg meg-

A beteg ágyánál

értett panaszait közöltük, vajon a civilizált Európában voltunk? Ezt már maga a Sorban feljelentés is csúfosan cáfolja.

1982. szeptember 30., csütörtök, Bukarest

„Eugen Florescu elvtársnak, az RKP sajtóosztálya helyettes főnökének.

Tisztelt Florescu elvtárs! Nemrégén kértem az Ön segítségét Koppándi Sándor vádjai ellen, aki pártellenesnek mondott, most Raoul Sorban dicséretei elől kérek menedéket. Sorban ugyanis nekem szintén küldött egy másolatot az Önhöz és más pártvezetőkhez eljuttat-

tott emlékiratából. Ezzel kapcsolatban szükségét érzem kijelenteni az alábbiakat: én valóban közöltem a lapban olyan írásokat Sorbantól és mástól, amelyek a múltban kölcsönösen elkövetett hibákról szóltak, mert mélyen hiszem, hogy a román–magyar testvériség csakis az ilyen együttműködés eredményeképpen jöhet létre. Mint ahogy abban is hiszek, hogy a mindkét oldalon fellelhető eredmények és hibák feltárása és okainak kielemezése nem árthat a testvériségnek, hiszen ha jól megnézzük több jó tetteink egymásért, mint amennyit ártottunk egymásnak. Ezért közöltem Sorban írásait és távolról sem azért, mert úgy találtam, hogy az emlékiratban is emlegetett személyek, a romániai magyar művelődés kiemelkedő alakjai nacionalisták, revizionisták lettek volna. (. . .) Emellett szól az a tény is, hogy Sorban lapunkban megjelent írásai nagyon pozitív visszhangot keltettek a magyarországi sajtóban. Legutóbbi írását például a Népszabadság is átvette, ami azt jelenti, hogy nálunk megjelent műveiben a szerző távolról sem olyan szigorú, mint a feljelentéseiben.”

A levelet és Sorban feljelentését lemásoltattam 30 példányban és elküldtem minden általam fontosnak tartott embernek. Főszerkesztőknek elsősorban. Magyaroknak és románoknak. De Illyés Gyulának is, mivel Sorban – a mi nevünkkel – hozzá is befurakodott.

1982. október 25., kedd

A Sorban elleni riadó alighanem elérte a célját. Sok válaszevelet, leginkább azonban szóbeli üzenetet kaptam. Íme a Gáll Ernő levél eleje:

„Kedves Sándor!

Részletesebben megismétlem, amit telefonon üzenet neked. Leveled kiváló, taktikus és egyben etikus állásfoglalás. Megírásával ismét a helyzet magaslatára emelkedtél. Olyan választ adtál a kihívásra, amelyre büszke lehetsz, büszkék lehetünk. Köszönet érte (. . .)

Gáll Ernő”

1982. november 18., csütörtök, Bukarest

Ma Domokos Géza átadta Murádin Jenő válaszát a Sorban provokációra. Íme néhány részlet a dolgozatból.

Raoul Sorban képtelen állításait, a tényeket egyoldalúan értelmező vádaskodásait el lehet utasítani egyetlen logikai érveléssel is. Már ami ebből, az általa szerkesztett „memóriumból” a két világháború közötti hazai képzőművészeti életre vonatkozik.

Állítja: a Barabás Miklós Céh, az erdélyi magyar képzőművész szervezet, működésének „egész ideje alatt kimondottan fasiszta típusú szervezet volt”. Pár sorral odébb pedig, mint megbocsáthatatlan sérelmet emlegeti föl, hogy a művészszervezetbe hiába kérvényezték az Észak-Erdélyben maradt román művészek föl vételét. Sérelme annyira mély (maga is, mint amatőr festő, az elutasítottak között volt), hogy nem veszi észre a képtelenséget: miért akart tagja lenni mindenképpen „egy ízig-vérig fasiszta” szervezetnek?!

Nem intézhetem el azonban csak ennyivel az egészet,

mert Sorban olyasmiket állít, tudatos ferdítéssel, ami rossz fényt vet annak a kornak minden törekvéseire, holott azokban a nehéz időkben is ragyogó példái adódtak a mély humánumnak, a fasiszta ideológiával szembenálló, a népek barátságát és megbékélését hirdető eszméknek és tetteknek.

Csupán a lényegre szorítkozva vetnék fel itt néhány kérdést, illetve mutatnék rá hamis értelmezésre.

1. Mitől fasiszta egy művész szervezet? Attól még nem az, hogy nemzetiségi alapon alakult meg, és nem vett fel másokat is a tagjai sorába. Márpedig Sorban nem tud – nem is tudhat – a művész szervezet működésére vonatkozó semmiféle terhelő adatot felhozni. A céh működése egyébként kiállítások szervezésében, a művészek anyagi és erkölcsi érdekvédelmében merült ki, s érdeme, többek között, hogy felépítette Kolozsváron (Kós Károly építészeti tervei nyomán) Erdély mindmáig legkorszerűbb kiállítási csarnokát. A Barabás Miklós Céh egyébként nem 1941-ben alakult meg, hanem mint a róla szóló monográfia (Kriterion, Buk., 1978.) egész első része részletesen bemutatja, 1929-ben, az akkori román hatóságok jóváhagyásával. Hamis az állítás, hogy zsidókat nem vett volna fel a tagjai közé: hiszen két alapító tagja is, Ziffer Sándor és Jándi Dávid (Lederer Dávid) zsidó, tehát kisebbségi volt. Mindketten szerepeltek a céh 1930-as bemutatkozó kiállításán. S itt van még egy igen figyelemre méltó probléma: a céh fiataljainak 1939-ben rendezett, és szintén nemzetiségi alapon szervezett külön csoportkiállítása. E tárlat létrejöttét az ösztönözte, hogy az ASTRA, az erdélyi román kulturális egyesület ebben az említett esztendőben „Erdélyi művészek” címmel (és plakátokkal) hirdette meg jubiláris kiállítását, de a tárlatra – címe ellenére – magyar művészeket nem hívtak meg. Az ASTRA persze ettől még nem lett fasiszta szervezet (Sorban logikája kellene egy ilyen képtelen állításhoz), legfennebb sértő volt az eljárása, s indokoltá tette a céh külön kiállítását. Olyan felvilágosult gondolkodású román értelmiségi nyilatkozott megértően erről az afférról, mint Miron Paraschivescu.

2. A Barabás Miklós Céh a 40-es években valóban nem vett fel zsidó művészeket. Ezt azonban a körülmények, azt hiszem, mindenki számára indokolják. A hírhedt „zsidó törvények” idején ez aligha lett volna elképzelhető, s különösen nem a céh számára, melyet a magyarországi adminisztratív szervek – mint nem általuk létrehozott intézményt – eléggé ignoráltak, épphogy megtűrték. Szolnay Sándor, a céh tényleges vezetője írja meg ezt 1947-ben Ziffer Sándornak, megértését és elnézését kérve azért, hogy 1943 tavaszán a megnyílt ko-

lozsvári (sétatéri) műcsarnok felavató kiállítását munkáit kényszerűségből elutasították. A román művészek tagfelvételének elutasítását a céh a következőkkel indokolta: – a szervezet eredetileg is kisebbségi-nemzetiségi alapon jött létre; – az ASTRA-affér kellemetlen emlékeket hagyott maga után; – *Raoul Sorban* bomlasztó munkája szintén rossz emlékeket hagyott. *Raoul Sorban volt ugyanis az, aki a királyi diktatúra idején (1938–1940) meg akarta szüntetni a céhet, hivatkozva a Frontul Renasterii Nationalét (Nemzeti Újjászületési Frontot) életre hívó fasisztoid törvényekre, melyek egy szakmában csak egyetlen szakmai szervezetet engedélyeztek. Raoul Sorban abban az időben Coriolan Tataru tartományi királyi helytartó mellett titkári tisztséget töltött be, s ilyen hivatali minőségben akart eljárni a céh ellen; Szolnayt, műterem használat jogának megvonásával fenyegetve, rá is vette a céhet feloszlato nyilatkozat aláírására. (. . .) Végső soron még az sem igaz, hogy román, vagy románnak tekinthető művész semmilyen kapcsolatot nem létesített a céhvel. Vida Gézátt meghívták, illetve munkáival szerepelt a céh 1944-es csoportkiállításán. (. . .)*

3. Gy. Szabó Béla teljes mértékben légből kapottnak, valótlannak mondja *Sorbannak* azt az állítását, hogy ő azért mondott volna le a céh alelnöki tisztségéről, mivel magyarokon kívül másokat nem akartak a szervezetbe fölvenni. Ezt hajlandó szóban vagy más módon bárki előtt kategórikusan megcáfolni. Lemondásának oka a *Szolnayval* való személyes rossz viszonya.

4. A Céh a legnagyobb katonai mozgósítások idején, 1944 októberében felmentést kért a hatóságoktól a céh „fenntartása és munkája folyamatossága szempontjából polgári munkahelyükön megtartandó, visszatartandó képzőművészek” számára (így a kérvény szövege). A névsor pedig a magyar katonai hatóságok megtévesztésével olyan művészeket is felsorol, akik, nem is voltak tagjai a céhnek (*Folyovits Endre, Pattantyás Károly, Takács Zoltán, Ács Ferenc*) vagy éppen ellenséges viszonyban voltak korábban a céhvel (*Szopos Sándor*). Hogyan értékelendő ez a gesztus? (. . .)

5. *Kós Károly* működésének megítélése nem rám és nem is *Raoul Sorbanra* tartozik. Megtették irodalmi-művészeti életünk hivatásos irányítói, amikor a felszabadulás után könyveit újra kiadták, darabját színre vitték, magas irodalmi kitüntetésben részesítették, s 1977-ben Románia Szocialista Köztársaság Írószövetsége halottjaként temették el. Itt csak néhány megjegyzésre szorítkozom. *Kós* csak másodkézből, inkább csak a reprezentációt és a kezdeti szervező munkát vállalva irányította a képzőművészek szervezetét. A *Barabás Miklós*

Céh tényleges – gyakorlati – irányítója az alelnöki, titkári és műtárosi címet viselő *Szolnay Sándor* festőművész volt. A zsűrizésben, a tagfelvételen is az ő szava döntött. Miért nem terjeszti ki *Raoul Sorban* órá is a „fasiszta művész szervezet” irányítója megbélyegző titulust? Miért ír róla az *Igaz Szó* 1972/11. számában „*Mesterem: Szolnay*” magasztaló címmel? E szerint az elnök fasiszta volt, az alelnök nem? És a tagok is fasiszták voltak? A céhnek kezdetben 8, később is legfennebb 25–30 tagja volt. Csak néhányuk nevét sorolnám fel: *Kós András, Fuhrmann Károly, Gy. Szabó Béla, Fülöp Antal Andor, Ziffer Sándor, Podlipny Gyula, Ferenczy Júlia*.

6. *Kós* és *Mikó Imre* megítéléséről csupán annyit: egész munkájuk felülnézetű bírálata helyezheti el őket kultúránk egészében. Mint ahogy ez másokra is éppúgy érvényes. Vajon *Ion Slavici*-ot azután igazodva kellene megítélnünk, hogy 1919-ben a *Consiliul Dirigente* börtönbe vetette, mert nem értett egyet Erdély és Románia uniójával? Vagy *Tudor Arghezi* életrajzában és hagyatékában annak kellene a döntő szempontnak lennie, hogy a 40-es években magasztaló szavakat írt *Antonescu* tábornokról? Ugye képtelenség? S ezt minden józanul gondolkodó ember tudja is. (. . .)

1993. június 24., csütörtök, Szeged

Végezetül egy újabb *Sorban* fantazmagória! Bármilyen furcsa V. ezredes hozta el – ide, Szegedre! Egy százoldalas füzet, fedőlapján egy, a magyar szentkoronával díszített fogsor épp harapja le Erdélyt Románia testéről. Igaz, hogy a szerző, egy bizonyos *R. Sorban* magyar fantazmagóriát emleget. Szerintem azonban – ha már ragaszkodunk a nemzetiségéhez – mégis inkább román, esetleg renegát. Arról szól a könyv, hogy az egész mai magyar szellemi élet Románia szétDarabolására specializálódott. Nem ismertetem ezt a szennyíratot. Csak az állításomat igazolom. A könyv függelékeként ugyanis egy – miként a jóindulatú szerző mondja – *nem teljes bibliográfiát* közöl hungarista és revizionista könyvekről, amelyek Magyarországon 1988 és 1989 között megjelentek. Én kommentár nélkül néhányat kiemelek a felsoroltak közül:

Balázs Mihály: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1500-as évek végén *Für Lajos*: Kisebbség és tudomány, Magvető 89

Herepei János: A Házsongárdi temető régi sírkövei
Illés Sándor: Vihar után szívárvány, regény az 1764-es madéfalvi veszedelemről Ismeretlen moldovai nóta-fák, *Szegő Júlia* gyűjtése *Kóka Rozália*: Egy asszony két vétkesckéje, 33 szerelmi történet Bukovinából

A Kortárs magyar írók kislexikona *Mátyás Vilmos*: Bihar-hegység turistakalauza *Németh László*: Sorskérdések *Szűrös Mátyás*: Magyarságról, külpolitikáról Stb.

A könyv 1990-ben jelent meg a *Globus* kiadónál Bukarestben. Szerintem ez a könyv is elmond mindent *Sorbanról*. Mindent, amit tudni kell. Vagyis, hogy egy magát nacionalista gőzzel a felszínen tartó – dilettáns.

„Drága honosaim!”

(Elhangzott Nagygyeden a Széchenyi emléktábla avatásakor)

A népek történelmének vannak olyan jelentős személyiségei, akiknek üzenete az utókornak is szól. *Gróf Széchenyi István* (1791–1860) ilyen kimagasló, máig ható személyisége volt a magyar történelemnek. Ez a mai emlékezésünk, emlékkállításunk is annak a bizonyítéka, hogy *Széchenyi István* életműve számunkra, erdélyi magyarok számára is üzenet hordozó értékekkel bír. De az sem véletlen, hogy Nagygyeden magyar közönsége szükségét érezte annak, hogy kifejezze ragaszkodását *Széchenyi István* történelmi alakjához. Ennek sajátos oka van: a maga korában *Nagygyeden közönsége ismerte fel Erdélyben az elsők között Széchenyi István kivételes jelentőségét*, küldetését a magyarság számára. S a maga részéről a teendőikkel és gondokkal túlhalmozott „legnagyobb magyar” – ahogy *Kossuth Lajos* nevezte – viszonozta Nagygyeden ragaszkodását: az enyediakat kedves hangvételű levelében „drága honosaim”-nak nevezte, barátságukat, „örvendítőnek” találta.

Nagygyeden s Alsó-Fehér megye magyar közönsége joggal büszke elődeinek felemelően szép gesztusára, figyelmességére, akik nagy érdemei elismerésének csekély jeléül *aranytollat* küldtek *Széchenyinek*, maguk is hozzájárulva eszméinek elterjedéséhez, kivételes történelmi alakjának befogadásához. De ma épp oly jól tudjuk, mint tudták a

kortársak, hogy az enyediakhoz intézve szavait, az egész magyarsághoz akart szólni, hogy *önismerésre, reális önismeretre* buzdítva az akkor még alig ébredező nemzetét, különösen az erdélyi magyarságot, mert – amint ő látta: „Erdély szomorú állapotban van, s minden oldalról feltornynosult fölötté a ború”. Amikor e sorokat papírra vetette, Erdély Nagyfejedelemségben a császári önkényuralom éppen szétkergette a Kolozsvárt üléselő *országgyűlést*, amelynek az lett volna a feladata, hogy demokratikus polgári reformok elfogadásával egyengesse a békés fejlődés útját. Az üldözés elől menekülnie kellett *Széchenyi* legnagyobb barátjának és eszmetársának, *Wesselényi Miklósnak* is, de a börtönbüntetést úgy sem kerülhette el, akárcsak a magyar önállóság és polgárosodás másik nagy egyénisége, *Kossuth Lajos*.

Széchenyi más utat választott, mint kortársainak többsége. A nagyenyediakhoz írt levelében figyelmezteti az erdélyi magyarságot: a terror ellenére ne adja fel a küzdelmet, folytassa harcát saját jövője érdekében, de *a helyzetének megfelelő taktikát és módszert meg kell találnia*. *Nincs ásva sírja – írta – annak a nemzetnek, amely „bátisan tekint a maga-megismerés keserű tükrébe, nagylelkűleg elismeri önhibáit, s nem szellemtől lelkesítve javulásnak indul”*. És ehhez még hozzáfűzte: „*A magyarnak semmi időben nem volt nagyobb vagy legalább károsabb ellensége, mint önmaga*”.

Időszűrű-e ma e tanítás számunkra? – kérdezhetjük, de mindnyájan tudjuk, hogy a válasz nem lehet más, csak igenlő. Sokasodnak gondjaink, fennmaradásunk is kérdésessé vált; igen, „*feltornynosult fölöttünk a ború*”. De *Széchenyi* igazi nagysága nem is abban állt, hogy valós tényeket állapított meg, hogy rámutatott a

veszedelemre, hanem abban, hogy *kiutat is tudott mutatni*. Ismerjük meg önmagunkat, hibáinkat, ne legyünk önmagunk ellenségei, kezdjünk a tudatos önmegmentés, sőt felemelkedés nagy munkájához. Kevesen vagyunk – kesergünk naponta; de tudjuk, hogy már *Széchenyi* korában is viszonylag kevesen voltunk. Napjainkban pedig újabb veszélyeket: kevés gyermek születik, szórványaink gyorsan pusztulnak. E nagy gondunkkal forduljunk ismét *Széchenyi* felé. 1842-ben, amikor híres akadémiai beszédében óvta nemzetét mások erőszakos asszimilációjától, ezeket írta: „*Engem soha nem ijesztett csekély számunk. . . éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parány*”. És azért nem keserítette végképp el, bár sokat töprengett rajta, számunk kicsinysége, mert meggyőződése volt, hogy a nemzet igazi ereje a kiművelt emberek számától s nem a tömegétől függ. (*Hitel*) Vagyis, a kisebb számot a társadalom műveltségének növelésével lehet és kell ellensúlyozni. Ez *Széchenyi* egyik örökérvényű tanítása. S lehet-e ennek a tanításnak valahol nagyobb időszerűsége, mint *Erdélyben* s éppen *Fehér megyében*, ahol számunk bizony megfogyatkozott? Hinnünk kell *Széchenyinek*, hogy a műveltség nagyobb önismeretet, más szóval öntudatot is jelent, és az öntudat olyan nemzetközi közgondolkodás-

hoz vezet, amely a fennmaradásnak s a nagyobb súly eléréséhez hatós eszköze lehet. Erőnket erre kell összpontosítanunk, mert Széchenyi szavait idézve „senki e tágas világon rajtunk segíteni nem fog, ha értelmi súlyunk s férfúi tenyerünk nem” – az értelmi súly az, mely nemzetiségünket nemesíteni s emelni fogja. . . „ez az, amit akarunk” – írta Széchenyi.

Hát ezt kell akarnunk nekünk is mai magyaroknak, bárhol élünk a világban. Több értelmet, több nemzeti tudatot, tudatos cselekvést jövőnk érdekében.

El kell töprengenünk azon, amit a reformkorban Széchenyi István úgy látott, hogy a „tudatlan, egymást gyűlölő s korcsosuló népeknek” el kell pusztulni (Világ).

Széchenyi istenes ember s lélek volt, hite volt. Legnagyobb művének címe, a *Hitel* (1830) nem csupán a pénzre, pénzhitelre utal, sőt nem is elsősorban arra, hanem az emberek közti bizalomra, a hitelességre céloz. Higgyünk, bízzunk egymásban, enélkül nem lehet hosszú életű közösségeket szervezni. Márpedig a társadalom önszerveződése, kisközösségek alakítása a nemzeti lét feltétele. Ezért örült Széchenyi annak, hogy a reformkorban egymás után alakultak az értelmes életet segítő olvasótársaságok, a kulturált társalgást s műveltséget terjesztő kaszinók, az anyagi alapokat biztosító önszég-

lyező szervezetek, a test kultúráját növelő sportegyesületek. Mert az iskolai alapozás után s az egyházi élet mellett ezek a polgári intézmények képesek a társadalmat összefogni, újabb és újabb ötleteket adni, cselekvésre ösztönözni.

S végül legyen szabad utalnom Széchenyi elkötelezettségére. Ő élte céljának a hasznos társadalmi cselekvést tartotta. S meggyőződése volt az is, hogy nincsen olyan em-

ber, aki a maga helyén ne találna alkalmat a hasznos, nem csak önmagáért való, hanem a közös érdekében végzendő munkára.

Tegyük magunkévá Nagyenyed polgárainak fogadalmát is, azt, amelyet 1833. augusztus 25-én Széchenyihez címzett levelükben vetettek papírra: „Mi, bármi kevesen légyünk, de mégis mindig sokra, s nevezetesen arra fogunk törekedni, hogy. . . mécsiunkkal a sötétséget oszlassuk, a civilizációt elősegéljük, s a honfi derék-ségben vetélkedjünk”.

Széchenyi emlékéhez, a mostani emlékjegyekhez akkor lehetünk méltóak ezután is, ha tudatunkba s lelkünkbe fogadjuk a legnagyobb magyar, a legnagyobb európai magyar tanításait.

EGYED ÁKOS
(Kolozsvár)

Kötörők

Magyar sérelmek, szlovák bűnök

Nem kellett sokáig várnunk arra, hogy a szomszédokkal való gyors megegyezést és az alapszerződések belátható időn belüli megkötését ígérő

Horn-kormány elszenvedje első súlyos külpolitikai kudarcát.

A Pozsonyban folytatott miniszterelnöki tárgyalások ugyanis bizonyították, hogy a magyar érdekek teljes feladása nélkül, még a jelenlegi szlovák vezetéssel sem lehetséges

a megegyezés. Horn Gyula állítólagos „bocsánatkérése” a Szlovák Köztársaság elnökétől és az ezt követően elhangzó cáfolatok csak tovább erősítették az ellentéteket és feszültségeket a két ország között.

Magyarországnak és a magyar kormányfőnek természetesen nincs miért bocsánatot kérni, hiszen a szlovák nacionalisták állításaival ellentétben a nálunk élő nemzetiségek teljes egyenjogúságot élveznek és soha nem volt részük olyan elnyomásban, mint a Trianonban elszakított magyar nemzetrészeknek. Legjobb példa erre talán a szlovák nép létezése, hiszen a 19. században megjelenő nacionalizmus következményeként a fejlett nyugati országok néhány évtized alatt beolvasztották nemzetiségeiket, megteremtve ezzel az addig vegyes lakosságú területek egynyelvű nemzetállamait.

Nyugat-Európában az asszimilációs folyamat olyan mértékű volt, hogy még a nemzeti azonosságtudatukat megőrző kisebbségek (pl. *írek, baszkok* stb.) is szinte elveszítették eredeti nyelvüket.

A magyarországi nemzetiségeket azonban ilyen veszély soha nem fenyegette. Az Országgyűlés által 1868-ban jóváhagyott nemzetiségi törvény az akkori Európában egyedülálló módon biztosította a kisebbségek egyenjogúságát a nyelvhasználatban, az oktatás, kultúra, közigazgatás és igazságszolgáltatás területén. Ezt az akkori világban példa nélkül álló törvényt nem külső hatásra, hanem a különböző nyelveket beszélő emberek egyenlő jogait elismerve, nemzetközi nyomás és elvárások nélkül hozta meg a magyar parlament.

Európa más országaival ellentétben a 19. század magyar nemzetiségi politikája biztosította a kisebbségeknek nyelvük és kultúrájuk megőrzését, előre nem láthatva ezzel is megteremtve az ország későbbi feldarabolásának feltételeit. Az asszimiláció hiányát mutatja az is, hogy az 1910-es népszámlálás adatai szerint a nemzetiségi lakosság 78 százaléka nem is beszélt magyarul,

mégis megélt és boldogult Magyarországon.

A szomszédos országok sovénisztái úgy bírálják nemzetiségi politikánkat, hogy nem veszik figyelembe az alapvető eltéréseket az országukban élő magyarok és a Magyarországon található kisebbségek között. Ami a hazai szlovákságot illeti, kétségtelen tény, hogy lélekszámuk Trianon óta igencsak megfogyatkozott és ma már csak néhány ezer ember vallja magát szlováknak Magyarországon. Ezért azonban elsősorban a szlovák politika és a második világháborút követő benesi majd kommunista vezetés a felelős, amely kierőszakolta a lakosság cseréjét.

Trianont követően az elszakított Felvidéken élő magyarság számára adottak voltak a nemzeti létezés tárgyi és szellemi feltételei. Az azóta eltelt több mint hetven év alatt ezek a feltételek jelentős mértékben szűkültek, rosszabbodtak. Míg Szlovákia lakossága három millióról öt millióra nőtt, az egymillió magyarországi lélekszáma 600 ezerre csökkent. A negyedmillió észak-szlovákiai magyar lakosság, – amely létszámát tekintve meghaladta a csonkagyarországon maradó szlovákságot –, teljesen eltűnt. Az eredetileg szlovákmentes déli sáv színmagyar városai vegyes nemzetiségűvé váltak. Minimálisra csökkentették a magyar nyelvű tanárképzést, és ennek következményeként kevesebb lett a

magyar iskolába járó tanulók száma. Az új szlovák nyelvtörvény a nyelvhasználat terén hivatalosan is másodrendű polgárrá nyilvánította az ország lakosságának 12 százalékát.

A magyarországi szlovákoknak nem kellett elszenvednie hasonló korlátozásokat, megpróbáltatásokat. Az 1920-as békediktátum után hazánkban maradó, szétszórta elhelyezkedő, és az új határok következtében nemzeti intézményeinek többségét elvesztő hazai mintegy 150 ezer fős szlovákság a kedvezőtlen változások ellenére is életképes maradt. A második világháború végéig háborútlatlanul léteztek azok a magyar nyelvterületen elhelyezkedő nemzeti szigetek, melyek lakossága megőrizhette nyelvét, kultúráját, hagyományait.

A háború végén Benesék Csehszlovákiája *kollektív bűnösnek nyilvánította a magyarságot*. Az ott élő nemzetrészünket tették felelőssé az első bécsi döntésért, amely a háború előtt az *etnikai elv alapján* módosította az államhatárt, 12 000 km²-t visszaadva Magyarországnak. A kassai kormányprogramban célul tűzték ki a nemzetállam megteremtését. A magyarokat megfosztották az állampolgárságuktól és kéréssel fordultak a Potsdamban tárgyaló győztes hatalmakhoz, a kitelepítés engedélyezése érdekében. Az elutasítást követően mégis több tízezer magyart deportáltak a Szudéta-vi-

dékre és kioroszakolták az úgynevezett lakosságcserét.

Ennek az volt a lényege, hogy Szlovákia agitátorokat küldött Magyarországra azzal a feladattal, hogy győzzék meg az áttelepülés szükségességéről az itt élő szlovákokat. Ezáltal annyi magyart telepíthettek ki Szlovákiából, ahány szlovák önként áment az anyaországba. A deportálások, a reszlovakizáció (erőszakos asszimiláció) és a lakosságcsere meggyengítették ugyan a majd egymilliós szlovákiai magyarságot, de még a nemzetközi jogot sértő bűncselekmények után is egy erős, több mint félmilliós nemzetrészünk maradt Csehszlovákiában.

A sokkal csekélyebb lélekszámú magyarországi szlovákságra azonban katasztrofális hatással volt a lakosságcsere. A körülbelül másfélszázezer hazai szlováknak mintegy 50 százaléka választotta az áttelepülést és hagyta el hazáját. Ennek következtében eltűntek Magyarország szlovák nyelvi szigetei. A maradék lakosság saját szülőhelyén is kisebbségbe került és a nemzetiség minőségi összetételében is komoly változások történtek. A nyelvüket, kultúrájukat, szokásaikat tudatosan vállaló, a nemzetiségi hovatartozásukra büszke szlovákok, aki a kevésbé öntudatos rétegekre is hatással voltak, eltávoztak Magyarországról. Elment a teljes szlovák értelmiség. Az itthon maradtak pedig vagy magyar érzelműek voltak, vagy a nemzeti hovatartozás számukra lényegtelen volt.

Ez a létszámában megfogyatkozott és nemzeti öntudat nélküli szórványnemzetiség, amely már évszázadok óta itt él, és Magyarországot tartja a hazájának, az elmúlt évtizedekben feloldódott a magyar nemzetben és *erőszak nélkül asszimilálódott*. A kommunista magyar kormányok pedig nem sietteték, in-

kább gátolták ezt a folyamatot. Ez nyilvánult meg abban is, hogy a pedagógusok nélkül maradt szlovák iskolákban a Felvidékről kitelepített magyar nemzetiségű tanárok segítségével oldották meg az anyanyelvi oktatást az 50-es években. A szlovák nyelvű tanítás visszaszorulása a 60-as évek végén következett be a szülők kérésére. A tendenciát talán módosíthatta volna Csehszlovákia segítségével, de a kommunista szlovák vezetés még csak tudomást sem kívánt venni nemzetének nálunk élő részéről.

Nem Magyarország rabolta el szomszédai területét és kényszerített uralma alá más népeket, nem Magyarország alkalmazta az erőszakos asszimilációt és tagadta meg a nemzetiségek természetes jogait. Nem szabad bocsánatot kérnünk senkitől. Baráti együttműködés pedig csak akkor lehetséges szomszédainkkal, ha az igazságot helyreállítva hajlandóak az ésszerű kompromisszumra és biztosítják a területükön élő magyarok jogegyenlőségét, belső önrendelkezését, beleértve a területi autonómiát is, és megszüntetik a nemzetiségi alapon folytatott diszkriminációt. Ezek hiányában ugyanis minden tárgyalás felesleges és értelmetlen a jószomszédi viszonyról vagy az alapszerződésekről. Ez az amit a „szakértőkből” álló szociálliberális kormánynak is illene tudnia.

VARGA IMRE

Egyházak a határainkon túl

Beszélgetés Sevara Annamária kisebbségpolitikussal

Egyházi vagyontörvény tervezetet dolgozott ki a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa múlt év őszén. Ennek elsőrendű érdeme, hogy az 1948. február 25-ét, mint a sérelmek kárpótlásának kezdetét megváltoztatta, és 1948. május 8-ban, illetve ami a zsidó egyházat illeti, 1938. november 2-ben állapította meg. Ez nem kevesebbet jelenthet mint azt, hogy – ebben az egyetlen törvényben – megszüntették a kollektív bűnösség vádját a magyar egyházak, tehát a magyarság vonatkozásában. Ön, a szakértő, bizonyára felfedezte a tervezet egyik-másik szépséghibáját is.

Sevara Annamária: Feltétlenül ki kell emelni azt a megszorítást, hogy szükséges igazolni a tulajdonjogot, s hogy a földterület visszaadása nem lehetséges, ha: azon temető, kiskert vagy üdülőtelep van, védelmi célokra használják, ha a vonatkozó épületet külképviseletek használják, egészségügyi és szociális intézményeknek ad helyet, végül a törvény nem automatikusan lesz érvényes, hanem *kérni* kell a megfelelő dokumentumok birtokában az érvényesítését.

– A törvénytörések jogorvoslásán túl, ez végre megteremthetné Szlovákiában – bárcsak ilyen közel állnának hozzá máshol is! – az egyházak gazdasági önállóságát, függetlenségét. A kérdőjelek persze megmaradtak: elégséges lesz-e ez a gazdasági alap az egyházak egyéb (karitatív, szociális, oktatási) feladatainak ellátásához? S hogy vajon a hívek áldozatkészségükkel mit vállalnak magukra?

– A pravoszláv egyházak állami kivételezettségétől eltekintve, az úgynevezett kisebbségi egyházak – a görögkatolis egyházak is ide tartoznak Ukrajnában, Romániában egyaránt, éppen ezért erre feltétlenül vissza kell térni – még ma is számkivettként, a semmiből teremtik elő megmaradásuk feltételeit.

– Ez az északkelet-magyarországi, azaz kárpátaljai, erdélyi részen kívül érint más területeket, népeket?

– Róma célpontja egykoron természetesen a keleti szlávok egésze volt, de csak a lengyel és a magyar királyságban ért célba e szándéka. Az érdekesség az, hogy Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros megye görögkatolikus részén az értelmiség, papság körében alakult ki nemzeti mozgalmuk.

– Magyar szempontból hogyan értékelhető mindez?

– A ruszinok értelmisége között – részint, mert nem volt az erdélyi románokhoz hasonló anyaországuk – sok volt az úgynevezett *magyarbarát*. A Habsburg-ház szándéka azzal, hogy az erdélyi románság számára megnyitotta a nagy lehetőségek kapuját katolizálásukkal, kétségtelen a református és rebellis magyarsággal szembeni szövetséges keresése volt. A kérdés napjainkig nyúlik: a kárpátaljai ruszinok számottevő része ma is inkább Magyarországot tekintené anyaországnak, mint egykor a Szovjetuniót, és ma Ukrajnát. De ez a napi politika világába tartozik. . . Amit nem feledhetünk, az az a tény, hogy a közelmúltban, mint ma is, a függetlenség, önállóság gondolata erőteljesebb volt a kárpátaljai görögkatolikusok, mint a romániai görögkatolikusok körében.

– Tehát arról van szó, hogy Kárpátalja autonóm státusának nagy táborra van a ruszinok között, míg ugyanez a gondolat nem nagyon hódít az erdélyi románok között?

– A regionalizmus igényének mutatkoznak talán-talán halvány és nagy óvatossággal megfogalmazott jelei, de nem is Erdélyben, hanem inkább a soknemzetiségű Bánságban.

– Mikor egyesítették Kárpátalján a görögkatolikus és az ortodox egyházat? 1948-ban, mint Romániában? Az indokok azonosak voltak, vagy volt valami különbség?

– Azonos vonás, hogy (itt is és ott is) a pravoszláv egyház az állam hű támasza volt. A Szovjetunióban a görögkatolikus egyház – összesen öt millió hívet jelentett – a függetlenség híve volt, azaz egyáltalán nem kívánta a Szovjetuniót. Betételük tehát a pravoszláv egyházba büntetés volt, a vele járó szankciókkal: vagyonekobzással, az ellenálló egyházi személyek internálásával, bebörtönzésével együtt. Erre 1946-ban került sor. Büntetés volt a sorsa a kárpátaljai ruszin népnek és a görögkatolikus egyháznak egyaránt – körülbelül 440.000 embert érintett, közöttük mintegy 20–25.000 magyart – azzal, hogy *egyetlen tollvonással ukránnak tették őket*, egy mások tollvonással pedig egyházukat számolták fel. Romániában egyszerűbb volt az eljárás; az ottani görögkatolikusok „visszatértek” anyae gyházuk kebelébe.

– A pravoszláv–görögkatolikus ellentétén kívül, létezik azonban egy görögkatolikus–görögkatolikus ellentét is Kárpátalján. Vajon feloldhatatlan ez, hiszen megosztja és ezáltal manipulálhatóvá teszi az embereket.

– Az ellentét a több évtizedes római emigrációból hazatért *Lubacsivszkij érsek* vezette lemerbergi és a munkácsi püspökség között dűl, azt követően, hogy 1990-től törvényes körülmények között működhetett az egyház. Természetesen amennyire a körülmények engedik, hiszen a

munkácsi–ungvári püspökség élén hiába erősítette meg *II. János Pál* pápa a görögkatolikus püspököt, *Szemedi Jánost*, templomaikat, így az ungvári püspöki palotát sem kapták vissza. *Lemberg* püspökének szándéka azonos az ukrán nacionalistákéval: a munkácsi – a magyarsághoz kötődő –, kárpátaljai, úgynevezett „szeparatizmus” felszámolása és az egységes ruszin–ukrán nemzet és egyház megeremtése. Talán elmondhatjuk, hogy „minden jó, ha vége jó”: 1992 augusztusában ugyanis a *Vatikán* nevében *Antonio Franca* apostoli nuncius megerősítette a munkácsi püspökség önállóságát.

– *Hogyan élték meg az elmúlt 45–50 esztendő a kárpátaljai „magyar” egyházak? Mit jelentettek a felekezeti különbségek?*

– A kárpátaljai magyarok 70–75%-a a református egyházhoz tartozott. Egykoron 90 temploma és imaháza, 100 lekipásztora és hitoktatója volt. Ezen kívül 41 római katolikus plébánia is működött. A római katolikusokat még csak be lehetett terelni más nyájak közé, de a reformátusokat nem. Ezért 1945 után épp annyira gyanús és megbízhatatlanná váltak, mint a ruszin görögkatolikusok. . .

– *Egy gyönyörű legenda szerint az egyik Gulágra küldött református pap, hittestvérei vigasztalására, a lelkész édesanyja kenyérbe süítve küldte el fiának a szentírás lapjait. . .*

– Ez nem legenda, nem írói fantáziaszülemény, hanem maga a valóság. . . De térjünk vissza 1945-höz. Kárpátalja hovatartozása – Csehszlovákia és a Szovjetunió közötti egyezmény értelmében – eldőlt. A református egyháznak felkínálták, hogy betagozódhat az állam által elismert *moszkvai Baptista Egyházba*. Az 55 lelkész – 140.000 hívő nevében – az önállóság mellett döntött. Ennek ellenére 1948-ig az egyházi élet „zavartalan” volt. Persze ezt úgy kell érteni, hogy 1944 novemberében minden 18–50 év közötti magyar embert elvittek a „3 napos munkára”, s hogy már a szolymai gyűjtőtáborban több mint 44.000-en meghaltak.

– *A helybenmaradottakra pedig kemény hadisarcot vetettek ki. Vaj-*

mi kevés tudható egy bizony „Baráti Kör” tevékenységéről. Mi is volt ez?

– A *Baráti Kör* tartotta ébren a tüzet 1944–1949 között; tartotta össze a híveket, bennük a reménységet, a magyarságot. A házi bibliaórákat – és hasonlókat – a rendszer nem tűrhette. Mert hogy is jön egy ilyen kis nép kicsiny egyháza, hogy százvalahányezer fő szembenálljon az ortodoxiával és a szovjethatalommal!

– *Tehát irány a Gulag. . . református, katolikus magyarok, irány, ruszin, orosz, örmény, tatár stb., stb. testvéreitek után. . . testvérek a nemzeti, faji, vallási különbségek ellenére?*

– Valahogy így: „Szovjetellenes tevékenység”, „a néphatalom megdöntésére irányuló kísérlet”, „a fiatalság körében végzett szovjetellenes propaganda” – igaz milyen ismerősek? A hatalom persze felkínálta a lehetőséget – akárcsak a görögkatolikusok számára –: tessék, csak tessék, nyitva az út az üdvösség igazi útja, „nyitva az út a pravoszláv egyházba”.

– *És a végeredmény?*

– A végeredmény? A végeredmény, hogy ma már 81 református gyülekezet 20, s hogy 31 római katolikus plébánia 11 lekipásztorral működhet; hogy néhány Magyarországon szerezhetnek diplomát, s remélhetően vissza is térnek szülőföldjükre, s hogy – talán – nem életveszély megvallani hitüket, vállalni magyarságukat. Talán. . .

– Valóban, sommásan ez a helyzet. Érdekes módon 1948-ban 6 latin egyházmegyének 1.200.000, az öt görögkatolikus egyházmegyének 1.750.000 híve volt, az örmény katolikusokkal együtt tehát 3 millió katolikus volt Romániában. 1948 után egyrészt „egyesítették” a görögkatolikus és az ortodox (szláv liturgiájú) egyházat. . .

– De ismerős kifejezés a magyarság körében! Hiszen az „egységesítés” égisze alatt szüntették meg az önálló magyar gazdasági, társadalmi intézeteket, iskolákat, főiskolákat, egyetemeket Romániában!

– Hasonló célt takart tehát. Illetve alig takar, mert az új előírás szerint püspökségről csak ott lehetett szó, ahol 750.000 hívet ki tudtak mutatni. Így a korábbi 12 katolikus egyházmegye helyett mindössze kettő működött: a gyulafehérvári – Márton Áron püspök úr sorsa; 15 évet töltött börtönben, illetve kény-

– A római és görögkatolikus egyház helyzetében, Kárpátaljához hasonlóan, Romániában 1948 után sok azonosság mutatható ki, de a különbségek is jelentősek. A hatalomnak természetesen azért kedvesebbek voltak a görögkatolikus hívek, mint a római katolikusok –, abban ugyanis megállapodhatunk, hogy míg a kárpátaljai ruszin nép és az ottani katolikus egyház magyarbarát volt, az erdélyi görögkatolikus román hívekről ez a legnagyobb jóakarattal sem állítható.

A mezőn

szerlakhelyen, mindenki számára ismeretes – és a bukaresti. A mellőzés, jobban mondva diszkrimináció akkor lesz még világosabb, ha emlékeztetünk arra: negyven éven keresztül 13 elismert egyház fejtette ki tevékenységét Romániában, többek között 3 keleti, négy protestáns, négy – többségében román hívekből álló – neoprotestáns felekezet, a zsidó és a muzulmán egyház.

– A fordulat éve – 1989 – jelentős, de nem az igényeket a teljességében kielégítő változást hozott az egyházi életben. Ezúttal nem olyan szélsőséges cselekedetekre kell gondolnunk, mint ami például a szatmári Lános templomot érte, vagy a Tőkés László püspök úr vezetete református egyházkerületet, amelynek minden épülete állandó veszélyben van: mikor, ki költözik be jogtalanul –, az pedig minden képzeletet felülmúl, hogy Antonescu marsall nevét adták annak az utcának, ahol a püspökség található. Azt azonban már nem lehet a „szélsőségek” számlájára írni, hogy késik az egyház épületeinek, szeretetházainak, iskoláinak, ingó és ingatlanának visszaadása. Így éri el lassan a hatalom a célját: a működésképtelenséget.

– A határok egybemosódnak, és újból szétválnak, mert erőszakosan szétválasztják őket. Hiszen az a románság vesztesége is, hogy az európai kultúrához, politikai mentalitáshoz, örökséghez szorosan kapcsolódó erdélyi – részint görögkatolikus – románok is háttérbe vannak szorítva, most, amikor a volt szovjet érdekszféra országai egymással versengve akarnak bekerülni Európába, és befutni a NATO-ba. Izlésficam, a sors fintora, hogy ma Erdélyben *Funar* képviseli a hagyományos román erdélyi-regáti szembenállást.

– Erdély nagyvárosaiban hasonló kép fogad. Ez a legmeggrázóbb Kolozsváron, Erdély fővárosában, magyarnak, románnak, odatévedő idegennak, katolikusnak, reformátusnak, más valláshoz és felekezethez tartozónak egyaránt. Forró nyáron, dermesztő hideg télen a Szent Mihály templom előtt tartja a helyi görögkatolikus egyháza szentmiséjét. Itt és nem másutt. Vajon miért nem az ortodox templom előtt? Vajon miért nem a Minorita templomot követelik vissza? Kívül szorulunk a templomokon?

– Pontosan arról van szó. A görögkatolikus papságot, illetve nemzeti érzéseit szánt szándékkal felhasználja a magyarellenes hatalom, hogy a híveket a magyar katolikus egyház ellen bűszítse. Ennyi. Ilyen egyszerű. Ezért nem adja vissza a román görögkatolikusoknak a vagyonát, templomait, mert ez is egy – de csak egy – módszer, amivel ki tudja játszani, egymás ellen tudja fordítani Erdély magyarságát és románságát, mert a regáti, óromániai poszt-kommunista rendszer érdeke épp így diktálja. És ez a megállapítás egyáltalán nem az indultok világába tartozik, épp úgy, mint azok a szikár tények, hogy: 1993-ban már csak 2 millió katolikust tartottak nyilván, akiknek legfeljebb egynegyede görögkatolikus. Erdélyben jelenleg négy katolikus egyházmegye van; a 2 és fél millió erdélyi

magyar fele katolikus. A Kárpáton túl 2 magyar egyházmegye működik. A bukarestiben 100.000 római katolikus egyetlen templomban hallhat anyanyelvén szentmisét, végül, hogy a 200.000 moldvai, a Iasi-i egyházmegyében tartozó csángó-magyarhoz kizárólag idegen nyelven jut el Isten ígéje.

– Szegény embert még az ág is húzza, a kisebbségről, akit a sors épp ezzel a minősítő jelzővel vert meg, még az Isten – vagy földi helytartója – is elfeledkezni lát-szik. Moldvai magyar katolikus testvéreink százszor elsírták panaszu-kat – vatikáni levéltárak a megmondhatói –, hogy magyar papot akarnak. Évszázadok óta lengyel, olasz, román és renegát (magyar) papok jártak arra és szóltak minden más nyelven a derék jó csángó-magyarokhoz, csak magyarul, „az ördög nyelvén” nem. A Vatikán képviselői a fejüket csóválták, vagy tiltottak vagy ígértek, az eredmény ugyanaz: semmi. Arra jók voltak ott a végeken, hogy az egyháznak legyen egy bázisa, arra nem, hogy meg is értsék Isten ígétjét, amihez joga van mondjuk a katolikus bantunak, venezuelainak és indonéznek.

– A római katolikus egyháznak szüksége volt, van (?) a románul beszélő hívekre. Nekünk, magyaroknak ez nemcsak azt jelenti, hogy a katolikus egyház esetleg elveszíti híveit – lásd a szombatosok esetét –, hanem azt is, hogy a magyarság egy részét veszítjük el. Mert vagy az elkeseredés, vagy az életforma váltás teszi majd – és az utolsó előtti pillanatban vagyunk –, hogy az egyház is, mi is elveszítjük őket a pravoszláv tengerben.

– Hogy foglalhatnánk össze a Szlovákiában, Ukrajnában és Romániában élő magyar katolikusok kívánságát: Magyar püspököket

Szlovákiába, egyenlőséget a többségi egyházzal Ukrajnában, magyar papokat Moldvába?

– Az egykori Felső-Magyarországon, ma Szlovákiában élő magyar katolikusok panasza, ha nem is évszázados, de súlyban megközelíti a moldvaiakét: 1990 óta az egyházi emberek és a hívek többször juttatták kifejezésre közös óhajukat: a Szentatya alapítson magyar püspökséget, élén magyar származású és érzelmű magyar püspökkel – nem sokat érnének mondjuk egy ottani Jon Robuval – (Rab Jánossal) –, a kívánság nem talált meghallgatásra. Hiába az indok, amely Szlovákiában, Kárpátalján, és máshol ugyanaz: a plébániáknak több mint harmada üres. Így nincs, aki megkeresztelje az újszülöttet, megáldja az ifjú házасokat, feladja az utolsó kenetet, nincs ki gondolja a hívek lelkét – így elbitangol a nyáj. . . Szlovákiában például – ebben a reménytelen helyzetben – a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom vállalta magára az aláírásgyűjtés megszervezését és a petíció eljuttatását II. János Pál pápa Őszentségének. Háttha ő, a régió, közös hazánk, Közép-Európa szülötte képes megérteni magyar katolikus hívei könyörgését, és valami, számunkra ismeretlen szempont nem akadályozza meg abban, hogy eleget is tegyen ennek a könyörgésnek. . .

(Lejegyezte: M. B. F.)

Ameddig a Perkő látszódik

Barangolás a felső-háromszéki „szentföldön”

Az egykori Magyarország legtavolibb vidékére invitáljuk az Olvasót, röpké barangolásra múltban és jelenben: a történelmi Háromszék vármegye (ma judetul Covasna, Románia) északi felébe, a valamikori Kézdi fiókszék tájaira. Mire megérkezünk ide a magyar fővárosból, ellenkező irányban már túl járnánk Bajorország székhelyén, Münchenen, hosszabb út vezet idáig, mint a tenger melléki Fiuméig. Hegyláncok során kelünk át, hágókra kapaszkodunk, majd folyóvölgyekben haladunk, országrésznyi területeket hagyva magunk mögött „von Broos bis Draas” – ahogy az erdélyi szászok megszabták régi földjük határait – Szászvárostól – Homoróddarócig. Végül leereszkedünk a Bálványos lejtőjén a szelíden élénk tárulkozó Háromszéki medencébe, melyet keletről már a Kárpát-koszorú kétezer méteres ormai szegélyeznek. A Budapesttől közúton 850 kilométerre fekvő városkában, Kézdivásárhelyen kezdjük az ismerkedést e nevezetes történelmi vidékkel.

„A Székelyföldnek legszebb, legérdekesebb s minden tekintetben legkitünőbb részét kétségtelenül Háromszék alkotja” – írja Orbán Balázs, és állítását megtoldhatjuk annyival, hogy a Kézdi-vidék talán a legeslegszebb egész Háromszékben. A három nagy (Orbai-, Sepsi- és Kézdi-), valamint a kicsiny Miklósvár székely székekből egyesült vármegye olyan gazdag a látnivalókban, történelmi nevezetességű emlékhelyekben, hogy vaskos útikönyv kerekedhetnék belőlük. Hozzáférhető útikalauzaink pedig éppen a Kézdi-vidék részletesebb ismertetését mulasztják el. Ezért is vállalkozunk röviden e pompás környék bemutatására.

A szinte színmagyar lakosságú Kézdivásárhely a vidék ősi vásáros központja, már a római korban fórumként létezett, s most is vagy két-tucat környező falu piaci, közlekedési és ipari centruma. Tizenötezer lélekszámával az egyik legtitisztábban székely város. De az a szó szoros értelmében is, mert főtere felüdítő tisztasággal fogadja az erdélyi városok felől komoran érkezőt. Példás rendben sorakoznak egymás mellett színes házacskaik, és az ágyúöntő ezermester Gábor Áron szobrát szépen gondozott, virágoktól tarkálló park veszi körül.

A település nevezetessége az egyedülállóan érdekes utcarendszer: a hosszan elnyúló piactérről úgynevezett *kürtők*, boltozatos kapualjakból nyíló sikátorok, zárt utcaközök futnak párhuzamosan, ősi emlékeként a középkori székely város céhes-iparos életformájának, melyben szakmánként különültek el a polgárok ezen *udvarterekben*. Közösségi életüket a *fórum*, a *piac tere* kapcsolta össze, ennek sarkán áll a régi templom is. A Városi Múzeumban megtekintésre érdemesek a céhes-világ egybegyűjtött tárgyi em-

lékei, és mélyen elgondolkodtató, hogy a valaha ilyen gazdag, fejlett iparral rendelkező, önellátó várossal mit műveltek az elmúlt(?) ősrült évtizedek. A falu- és városrombolás vészkorszakában amúgy nem sok híja volt, hogy a világörökségre méltó településrendet is letarolja a buldózer. Már készen álltak a tervek a „szisztematizálásra”.

A városka északi negyede az úgynevezett *Kanta*, a katolikus Felső-Háromszék egyházi központja, a Kézdi esperesség székhelye. Tudni kell, hogy a reformáció évtizedeiben, a 16. század derekán szinte a teljes erdélyi székely-magyarság elfordult a katolikus hittől, s áttért Kálvin vallására. Később azonban, a katolikus restauráció idején az erős egyházi központok körül, mint például a búcsújáró Somlyó által besugárzott *Csíkban*, a lakosság visszafordult Róma felé, s megtért a gyulafehérvári püspökség kebelébe. Az egész Székelyföldön kevés olyan vidék van, amelynek népessége sohasem hagyta el a Szent Istváni egyházat. Ilyen Felső-Háromszék is, ami éppen itt kezdődik, a református vallás kiterjedésének határmezsgyéjén. És amit ezért neveznek régóta a messzi környékén „szentföldnek”.

Tucatnyi katolikus plébániának és híveinek szellemi, művelődési központja a *Kantán* álló Gimnázium, amelyet a legendás Nagy Mózes ferences atya alapított az *esztelneki*

zárdában, s amit 1696-ban helyeztek ide Vásárhelyre. 1990 óta, immár az ő nevét viselve, *megújult erővel* és buzgalommal folyik a falai között a régi hit, és a közismeretek oktatása.

Mi azonban szeretnénk barangolásunk során ennek az ezer esztendő történetnek régebbi emlékeivel találkozni, lehetőleg még a kereszténység térhódításának első századaiból. Nem kell messzire mennünk a városból. Jól idelátszanak észak felől, az öt kilométerre magasodó *Perkő* ormáról egy *ősi kápolna* fehér falai.

A három és fél ezer lakosú színmagyar község, *Kézdiszentlélek* fölött, a tengerszintnél 719 méterrel magasabban talán az ősi pogány hitvilág (vö. *Bálványos*!) helyébe érkező kereszt-hit legkorábbi emléke dacol az évszázadokkal, a *Nemere* kegyetlen szelével és a rontó emberkezekkel. Alaprajzával az egyenlő szárú keresztet formázza, felépítményének négy félköríves karéja pontosan a négy égtáj felé van tájolva. Középtere kupolaboltozatos, fellelte világítóablakos tamburral, amelyen karcsú torony ül. A négy fióktornyocskával körülfogva rendkívül bájos, archaikus hatást kelt a szemlélőben, melyet csöppet sem gyöngít a nyugati falívbe foglalt jóval későbbi, reneszánsz-kori, címeres kő ajtókeret sem.

Védőszentje, *Szent István király* névünnepe időtlen idők óta egybe-

gyűltek a környező szentföldi falvak hívei búcsúra, a hét bármely napjára is essék augusztus huszadika. Így volt ez még a bukaresti vámpír uralkodásának legdermesztőbb esztendeiben is. A szentléleki ember nem dolgozott ezen a napon. A fölvirágzott, fenyőgallyakkal ékesített kápolna előtt évről-évre koncelebrációs mise és hihetetlenül *bátor történelemlecke-szentbeszéd*

őrizték a hitet, táplálták a reménységet, és újíttatták meg az erőt az egybegyűlt ezrekben. A csíki Mária-búcsúk a hagyomány szerint szintén ekkorra érkeznek meg a templomi zászlókkal Somlyóról.

Amikor azonban néptelen a *Perkő* fennsíkjá, és ragyogóan tiszta a levegő a kászoni havasok lábainál, végighordozzuk a tekintetünket a térképként élénk táruló Háromszéki medencén. Követjük a Fekete ügy kanyarulatait, meg a jegenyék szegélyezte ősi országutakat, és rögtön megértjük ennek a kis Árpád-kori centrális kápolnának a *lényegét*. A római castrum helyén épült Kézdivásárhelyre észak-kelet, az *Ojtozisoros* felől lefutó országúton innen mozgást észlelni, csakúgy mint a Torja-patak mentén az 1050 méter magasságban lévő bálványosi *Apor-vár* felé fölvezető úton. Nem szólva a *Perkő* tövében északnak, *Nagy-Kászónba*, majd a *Nyerges-tetőn* át *Alcsíkba* továbbvezető ősi országútról. Innen mindent jól szemmel lehetett tartani, így nem csoda, hogy a kis templom körül a középkorban fellegvár épült, melynek romjait még Orbán Balázs is látta a múlt században. A Kárpátok keleti láncolata által védelmezett országhatáron belüli legelső védelmi vonal részeként a *Perkő* optikai – régiesen szólva *láttani* – összeköttetésben állt az *altorjai templom* tornyával, *Gelencével*, és további uralkodó magaslatokkal, stratégiai pontokkal. Az őrtüzek riadó-hálózata a Bálványoson át *Csíkba*, *Torján*, *Ika várán* keresztül pedig *Alsó-Háromszék* felé, az *Erdővidék* irányába továbbította a vészjeleket.

A hegyormon ékeskedő keresztalaprajzú kápolna pedig, jelképes erejű titulussal büszkén hirdette a *Szent István* király által létrehozott keresztény magyar állameszményt, a tatárjárás korában a környéken élt székely,

besenyő, ún. határőrző katonanépnek éppúgy, mint az elmúlt évtizedek romániai reménytelenségében élő háromszéki magyaroknak. Messzebbre, mint ameddig *ellátszódik*.

A szentlélekiek büszkék a *Perkőre*. Még a helyi futball-csapat is ezt a nevet viseli. Ám büszkék lehetnek szép házaikra is, köztük a négy pompás régi kúriára, és legfőképpen a falu szélén a temető mellett álló erődtemplomra. A kerek saroktoronyokkal, kapuvédő-művel megerősített *Szent Lélek plébániatemplom* a legkorábbi eredetű a *Szentföldön*, egyúttal a történelmi Magyarország legkeletibb gótikus műemléke! A ferencrendiek építkezéseit idéző keskeny, hosszú hajó, és a diadalívnél pár fokkal megtörd, szerzetesi formájú szentély eredeti kapuzatai, faragott szentségháza, csúcsíves, kőrácsos ablakai a 15. század bőkezű mecénásairól árulkodnak. Ne feledjük persze, hogy itt vezetett az ősi kereskedőút az *Ojtozi-kapun* keresztül *Moldvába*, és a torjai *Aporokat* családi kapcsolatok is összefűzték az ottani fejedelmekkel. A ferences térítő misszióknak pedig a középkor óta elsőrendű célpontja volt keleti szomszédunk.

E ragyogó templom a legutóbbi vész idején *újfent menedékiül* szolgált a falu népének. A gyermekek a hittanórákon egyszersmind a magyar nemzet történelmét, irodalmát is tanulták plébánosuktól, aki magá-

Zsögöd az Olttal

ra hagyatva, minden szakmai segítség nélkül megtoldotta a templomot, hogy ünnepekkor is befogadhassa a nagyszámú hívőszereget. Érdekes, hogy 1989 után rögtön elöbújtak a finnyás szakemberek, akik kritika tárgyává tették a mellesleg szakszerű – megnagyobbítást.

Csak hogy, kérdezhetnénk, hol voltak ők a jótanácsokkal, amikor *a part szakadt*? Középkori eredetű temploma van a szomszédos *Polyán* falunak is, melynek védelmezője, *a Szent Kereszt* köszön vissza a falu másik nevében – *Kézdiszentkereszt* – is. Kőracsokkal díszített csúcsíves ablakai bizonyítják gótikus eredetét a *nyújtódi* plébániatemplomnak is, az altorjai templom már említett tornya pedig a legrégebbinek tűnik a környéken.

Felső-Háromszék talán a leglátványosabb, legfestőibb építészeti emléke azonban a *Lemhény* feletti *Szent Mihály-dombon* álló, szintén messziről látható, erődfallal kerített templomegyüttes. Középkori for-

mát, alaprajzot mutat, jellegzetesen székelyföldi, provinciális parasztbarokk részletekkel, sajnálatosan rossz állapotban, elhagyatva. Lemhényben a régi oklevelek szerint pálosrendi szerzetesek voltak, talán az ő kezük nyomát őrzi ez az igényes építkezés? A templomos lovagok jelenlétéről is szól a fáma a közeli *Haralyon*, ennek nyomait azonban ma már nem látni. Ámbár ahogy más helyeken, mint például *Kézdi-kővár* határában a nyolcvanas évek elején a kutató ásója, talán ott is a felszínre hozhatná középkori építmények alapfalait.

A szerzetesrendek közül a környéken a legnagyobb szerepet a ferencesek játszották – és játsszák ma is. A régi *esztelneki kolostor* napjainkban újra benépesül s a *fráterek* remélhetőleg visszanyerik tanítási jogukat a kantai gimnáziumban is. A Kézdisárhellyel szomszédos *Nyújtódon* amúgy már létezett Szent Ferenc-rendi intézmény 1638–43 között. Mint ahogy a kétszáz éves *szentléleki plébánia-ház* ódon, boltozatos pincéjében is volt egy *Szent Ferenc* nevezetű „borozó”, az 1980-as években, *a szabadság, a remények és a barátság szigeteként* a legsötétebb Romániában.

Manapság ha nem is a legkényelmesebb, de olcsó, biztonságos, és igen tanulságos a Székelyföldnek ezen a vidékén utazni, barangolni.

LUDWIG EMIL

Megkérdeztük Istent

„Látod, a csuszák megvannak: újra lehet megint rakni.
Ami nem kezdhetsz újra, csak azt szabad megsíratni!
– A tűzön egy nyers faág sírt. Az eszterhán jégcsap lógott.
Apó mesélt, én hallgattam, s újra felraktam a tornyot.”
(Horváth István: Tornyt raktam)

Európa városainak képehez
úgy hozzátartozik
a templom, mint élő fához
a zöld falevél. Helyükből
következtethetünk arra,
hogy a városkép
kialakulásakor milyen hitet
vallottak a város lakói.
Ezért Szatmárnémeti
főterét a katolikus
székesegyház díszíti,
a dimbes-dombos Zilahból
a kálvinisták temploma
magasodik ki. Erdély
szászok lakta városainak
főterét pedig
a mindenkori evangélikus
templom teszi
magasztossá. . . ma már
sajnálatosan gyakran
hívek nélkül.

A városok kisebb felét alkotó hívek
gyakran a perifériákra szorultak
megépíteni maguknak az Isten há-
zát. Nagybányán például a reformá-
tusok a 18. sz. végén kaptak enge-
délyt a városatyáktól, hogy megépít-
hetik templomjukat a várfal melletti
szemétdombon. 15 évig épült a
templom, amely ma a város közepé-
nek számító Híd utcában található és
a debreceni nagytemplom kisöccsé-
nek vallhatja magát.

1989 után egymás után kezdenek
épülni templomok, ami nem csoda,
hiszen negyven év alatt felgyülem-
lett lemaradást kell pótolni. Egy
ilyen kezdeményezés szemtanúi le-
hetünk Nagybányán, a Zazar patak
partján – ahol kissé eldugott helyen,
de mégis kecses extravagánssággal
egy kicsiny gyülekezet épít magá-
nak nem is templomot, hanem mű-
velődési és közszolgálati központot.

1921-ben hét évi frontszolgálat
és szibériai hadifogságoskodás után
hazatért Nagybányára id. Virágh
Gábor, aki megpróbáltatásaival és
szenvetéseivel együtt egy új hitet
hozott magával és ő lett a város első
baptistája. Akkor Koltón volt a leg-
közelebbi baptista – nem is gyüleke-
zet, hanem annak csak a csírája, ez-
zel pedig nem elégedett meg, hanem
felvette a kapcsolatot a szatmári, vá-
radi gyülekezetekkel. Budapestről
hozott feleséget magának, akivel
gyönyörű családot alapíthatott, mert
öt fiúgyermekkel jutalmazta frigyü-
ket a Fennvaló. Belőlük öt baptista
család formálódott, akik a családi
ház egy padlásszobájában gyűltek
össze közös imádkozásra, de időben
többen és többen lettek. Itt gyűltek
aztán össze a román testvéreik is,

akik ma már kéttornyú templomuk-
ban dicsérik az Urat, míg a 300 főre
tehető magyar gyülekezet egy föld-
szintes házat mondhat magáénak
imaházként. Aztán egyszercsak ez a
gyülekezet is elégedetlen lett és ki-
mondta a verdiktet: nekünk temp-
lom kell! A folyó munkákról fagg-
atom ifj. Virágh Gábor doktor urat,
aki az építkezés egyik kezdeménye-
zője és a munkák vezetője, egyben
pedig egyike a templomépítők dol-
gozói sokaságának.

– Sokan kíváncsiak arra, hogyan
indult ez az építkezés.

– Régi mondás, hogy aki tornyt
akar építeni, az jól számolja meg a
pénzét. Ha a számolást a toronyépít-
és előtt végeztük volna el, akkor
nemet mondhattunk volna. De „MI”
tornyt építünk, pénzünk nincsen,
de van Istenünk! Tehát – az Isten
által számunkra nyújtott pénzből
építjük a tornyt és várjuk, hogy
Isten intézkedjék. Az egyik próféciá-
ban szó van arról, hogy „tegyétek
próbára az Istent”, mi pedig most
szaván szeretnénk fogni őt.

– Már megbocsát, de számomra
ez különös, és szinte istenkáromlás-
nak tűnik. . .

– Arról van szó, hogy elérkez-
tünk a szerelési munkákig. Úgy dön-

Szüleim I.

töttünk, hogy eladjuk a gyülekezet birtokában lévő imaházat a lelkész lakással együtt és ebből fedezzük a befejezéshez szükséges anyagiakat. De a templomépítés eddig is szinte a semmiből haladt előre. . .

– Bolyai János írta volt az apjának, amikor felfedezte az új mértant, hogy „Semmiből egy új világot teremtettem”. De szerettem a semmiből csak légvárat lehet építeni. . .

– Igen, de mi állandóan azt tapasztaltuk, hogy az Isten velünk van. A gyülekezeti tagok közül sokan vannak olyanok, akik a szükségben ideadták az utolsó fillérjeiket, de mégsem szenvedtek hiányt. Olyan ez, mint amikor Izrael népe Egyiptomból kivonulva negyven évig bolyongott a pusztában, de nem szakadt le róluk a ruha és a tarisnya sem volt soha üres. Mi most az Isten válaszát várjuk. Ha Ő úgy akarja, hogy mielőbb elkészüljön a templom, akkor eladjuk az ingatlanjainkat és befektetjük a befejezésbe. Ha pediglen tovább is segít mint eddig, akkor az ingatlanjainkból idővel egy árvaházat szeretnénk kialakítani.

– Ez világos. Nem káromlás, hanem az isteni akarat kifürkészése. Tény, hogy épül a templom és szeretnénk tudni, hogy mi is lesz benne?

– A ház két részből áll: szolgálati

részből, ami háromszintes. Alul két garázs, raktár és kazánház. A földszinten a gondnoki lakás és a hitközségi iroda, míg az emeleten négy-szobás lelkész lakás kap elhelyezést.

A templomi rész szintén háromszintes: alagsorában kap helyet a kisterem, amely csaknem 100 négyzetméteres és gyűlések, ünnepélyek, esküvők céljaira szolgálhat, mert mellette egy olyan konyha lesz, amely 300 személyre készítheti, ami szem-szájnak ingere. Ha pedig Isten is úgy akarja, akkor ez a terem ebédlőül szolgálhat egy szegénykonyhának is. A kisterem egy folyósora vezet, amelynek a két végében az egészségügyi helyiségek találhatók. De innen nyílik három terem is, ezeket óvodának, esetleg iskolának szeretnénk használni a környékbeli magyar gyermekek részére. Itt szeretnénk tartani a hittanórákat és a vasárnapi iskolát is. E fölött helyezkedik el a templom, amely nyolcszög alakú és 420 négyzetméteres, egy karzati résszel. A karzaton 150, míg alul 240 ülőhely alakítható ki. Pótszékekkel 500 ülőhely képezhető, de az állóhelyekkel maximálisan 1200 személy befogadását biztosíthatjuk.

– Feltételezem, hogy több millió az a pénz, ami az adminisztrá-

torok kezén megfordul. Honnan gyűlik ez be?

– A beruházás anyagi fedezetét teljes mértékben és egyetértésben a közösség vállalja. A családok hozzájárulása teljesen különböző, mint ahogyan anyagi helyzetük is más és más. Havonta jönnek leadni a jövedelmük 10–15 százalékát, de vannak milliós adományok is. A külföldiek segítsége eddig a beruházás negyed részét fedezte. Sok esetben szerencsésen is léptünk. A templomkukolyát vörösréz lemezzel borítottuk. Ezt idejében potom három millióért vásároltuk meg. Ma a tízszereze sem volna elegendő érte.

– Mikorra várható a birtokbavétel, azaz mikor válik az épület a közös imádkozás házává?

– Ha a meglévő ingatlanokat eladjuk, akkor remélhető, januárra elkészülünk. Nagy gondot okoz számunkra a fűtés, mert padlófűtést szeretnénk, amihez márvány, mozaik vagy kőpadló szükséges. Ennek a munkának a szakmai részét magyarországi testvéreink vállalták ingyen. De ha Isten úgy rendelkezik, hogy az a bizonyos árvaház is megszülessen, akkor a befejezés időpontja bizonytalan és a külföldiek segítségére is szükségünk lesz, bár ezt kevésbé szeretnénk igénybe venni.

– Az Isten adjon a gyülekezet minden tagjának kitartást és erőt.

SÍK JÁNOS

Egy újkeletű tájnév karrierje és karakterisztikája

A jelenség, amelyről hírt ad a beszámoló, szokatlan oldalról vet fényt arra a bő három évtizedre, melynek ködéből most van „kibontakozóban” az anyaország. A jelenség egyedülálló; akárhogy is forgatom a glóbuszt, sorba szedve az országokat, valamennyit, mind a százkilencvenet, sehol egyetlen hasonló példa! Az ember alig hisz a szemének. Magyar jelenség, de felfoghatjuk magyar – *kimondottan magyar* – találmánynak is, amit akár szabadalmaztatni is lehetne. S mert a tudományos berkek produktumáról van szó, az UNESCO-nál kellene bejegyeztetni, mint a bámulatosan működő kontraszelekció szellemi termékét.

A tünemény mára áttételeiben már jobban tenyészik, mint – bizonyos fokig hurokra vett – eredeti fészében. A folyamat és a jelenség pályájának részletesebb körvonalazásához és bemutatásához elkerülhetetlen, hogy e sorok írója – párhuzamosan a tárgyalt tematikával – föl ne tárja életútja némely szakaszát, epizódját – akár kényszeredetten is. Lássuk hát.

1950-től, a csehszlovákiai – addig tetszhalott – magyar iskolák újraéledésétől kezdve négy évtizeden át pedagógusként tevékenykedtem Nyugat-Szlovákiában (úgy is mondhatnám: Csák Máté földjén), bejárva minden fokozatot az elemitől a gimnáziumig. Több tantárgy mellett szinte mindvégig tanítottam *földrajzt*, kedvenc tárgyaim egyikét.

Magyarországon (az 1. bécsi döntésre is emlékezve, lévén az idő tájt zoboraljai) a hatvanas évek közepe felé jártam – járhattam – először. Vásároltam is rögvést – egyebek mellett – különböző kartográfiai kiadványokat, történelmit éppúgy, mint földrajzit, segédeszközü a csehszlovákiai és szovjet kiadású térképeim, atlaszaim mellé. Sokat és megelégedéssel forgattam őket. Egy újabb pesti utam alkalmával, amikor már diákjaimat, osztályomat is magammal vittem, bejárva velük – mint híthű mohamedán az ő Mekkáját – a főváros kegyhelyeit, nevezetességeit (Aquincum-tól a múzeumokon át egészen Petrovics István és Hružík Mária sírjáig), ismét vásároltam atlaszokat, részben azért, mert az akkori időkben alig követhetően változott a világ politikai képe, sorra szabadultak a gyarmatok, minnek következtében a térképek, a földrajzi atlaszok történelmivé öregedtek akár pár év alatt. De a diákjaimat sem kellett nagyon ösztökölnem, mihőn vásárolták nemcsak a szépirodalmat vagy a szakkönyveket, hanem az atlaszokat is: középiskolást is, alapiskolást is (volt, aki a kisöccsére is gondolt). Sőt, kapva az alkalmon, vettem iskolai falitérképeket is (*Magyarország domborzata és vizei*-t, meg közigazgatását is), összehajtogatott állapotban, mondván, majd „fölvértezem” ott-hon léccel, vászonnal, s gondolván, hadd fedezze föl, hadd tanulja meg minél jobban az ereszen kívül rekedt fölvidéki kismagyar is: merre van Petőfi *Kiskunsága*, hol is folydogál a *Csele-patak*, s hol is búcsúzott Berzsenyi *Kemenesaljától*.

Hogyne örültek volna a gyerekek az ő nyelvükön írt ropogos atlaszoknak, hisz az addig előlük elzárt világba, mint öreganya szelencéjébe pillanthattak be, fölfedezve, fölismerve olvasmányaik egricsillagos

terepét, az irodalomból, a történelemből vagy máshonnan tanultak-hallottak színhelyeit: Zrínyi *Szigetvárától* Arany *Nagyszalontájáig*. Sőt *Székelyföldön* és *Etelközön* is túl.

Az iskolapadokon nyújtózó csehszlovák atlaszok lapjait nem pásztázta sűrűn felajzott tekintet. Ami érthető, hisz a tanuló szülőfalujának, Ógyallának, Diószegnek vagy Taksonynak a nevét, akárcsak a faluvégi tábla: *Hurbanovoként*, *Sládkovicovoként*, *Matuskovoként* rögzítette-kínálta a térkép. (Kis kitérőként elmondom, mert azért idevág, hogy ma is csóválom a fejem, amikor – például – felütöttem eme prágai szerkesztésű, Pozsonyban pedig szlovákra fordított atlasz etnikai térképét (rasy a skupiny národov címmel), amely a fehér rassz európai tengerében sárgán csfkozva a mongoloidhoz sorolandónak tünteti föl az észtet, a finnt s persze engem is. És föl villannak előttem a szőkés észt vonások, együtt az igazán orosz Lenin meg Gorkij tatáros fizimiskájával. De egyáltalán miként vagy inkább mi célból kell így összekeverni a nyelvet és az antropológiát? Kivált ott, ahol generációk millióinak nyújtanak a pedagógia közvetítésével információt, mondhatni, életre szóló ismereteket ezek a nyomdatermékek. Vagyis távolról sem mindegy; valósat-e vagy más célzatú! (S ne firtassuk, hogy a fölvidéki tanulóknak miért fülk a foga a tü-

körfordításos honi történelmi tankönyvekhez. De sok más kiadványhoz is.) S hirtelen röppen a gondolat Erdélyig, az ottani iskolapadokig... Ideje megrántani, visszafogni a kitérő gyepölőjét!

S most kanyarodjunk vissza a magyarországi atlaszokhoz. *Gondunk aajtájához* értünk. Az olvasóra bízom annak eldöntését, hogy milyen érzést, milyen hangulatot váltott ki e fölvidéki tanulóknak, amikor fölfedezték, hogy az oly örömmel birtokba vett magyar atlaszok szülőföldjük „tengersík vidékét” *Szlovák-alföldnek* tüntetik föl. S mind az alapiskolás, mind a középiskolás atlaszok, nemkülönben a föllécezett nagy falitérkép is. Valóban? Az volna az a táj, amelyen – Illyés szavaival – napi járóföldre, annyi megpróbáltatás után is, ma is *mindenekelőtt magyarul beszélnek?* Ide jutott Kodály *Galántája*? Szenczi Molnár Albert szülővárosa s a Halotti Beszéd *Deákija*? Hisz ilyen tájelnevezés, ilyen toponímia még az akkori csehszlovák térképeken sem található! Azokon következetesen Podunajska nizinát, azaz Duna menti alföldet írtak. Szemben a magyar – csakugyan magyar? – geográfusok bizonyos köreivel. (1. és 2. ábra)

Ez a kiterjedt síkvidék – függetlenül a Dunától – emberemlékezet óta *Kisalföld*ként él a magyar ember tudatában, éljen bárhol is a Kárpát-medencében vagy távolabb, akár a

Tengerentúl. Akkor is, ha egy idő óta északi fele Csehszlovákiához (ma Szlovákiához) tartozik. Amiként a Kisalföld déli fele kisebb tájrészekre bontható, így *Szigetközre*, *Hanság*ra, *Rábaközre* stb., hasonlóan az északi is: *Csallóközre*, *Mátyusföldre* (vagy Mátyusföldére), *Vízközre*. Például ez utóbbi, tehát a Vízköz – azok kedvéért írjuk ide, akik már régebbtől nem láthatják magyar domborzati térképeken – az a vízróttá táj, ahol a Kis-Duna, a Feketevíz és a Dudvág közelít egymáshoz.

Valljuk meg, nem nagyon csodálkozhatnánk, ha a szóban forgó újkeletű tájelnevezést nem budapesti, hanem pozsonyi (bratislavai...) kartográfusok eszelték volna ki. Háttérben más intézményekkel. Nekik a rutinjuk is megvolt hozzá; emlékezzünk csak az 1948-as munkáshatalom létrejötte után százával átkeresztelt helységnevekre. De *eddig* azért ők se mentek. Gondolhatjuk, hogy a föltételezett kísértést visszafogta (volna) az eredmény kirívó visszássága. Aki rászánja magát, utánanéz, s hozzáfér a forrásanyaghoz, kiderítheti, hogy a Kádár-korszak melyik évében fogant e dicstelen domborzati fogalom. Mert például az 1958-as, de 1951 és 1955 között térképezett és rajzolt Középiskolai Földrajzi Atlaszban még híre-nyoma sincs...

Az 1981-ben kibocsátott Középiskolai Földrajzi (magyar) *Atlasz* már a 25. javított kiadást éri meg a sorban, s megjelenik 225 000 példányban. Ugyancsak 25. kiadást s negyedmilliós példányszámot jelez az ugyanebben az évben nyomott *Atlasz az általános iskolák számára* legendája. Ha szorozni kezdünk, félelmetes, sokmilliós eredményt kapunk. Ennyi atlasz a letaglózó – Szentől, Diószegtől, Nagymácséd-től, Galántától, Vágkirályfától, Deákitól stb. délre nyújtózó – felirattal! Hányszor megfordult a fejemben s még annyi fölvidéki sorstársam-kollégám fejében, akikkel az évek során értekezleteken s másutt találkoztam, hogy ha már segíteni nem tudnak rajtunk a körülmények folytán, „ők onnan”, akkor ezt a fajta szellemi „genocídiumot” miért követik el velünk, véreikkel szemben?

Mire nincs példa sehol a földrajzi szélességeken, se közel, se távol.

Áttételek, szövödmények nemcsak a bioszféra világában, hanem a szellem és tudomány területén is bekövetkeznek. Így van ez a mi esetünkben is. Előbb a földrajzi tankönyvek vették át menetrendszerűen a fertőző címszót. Egy kései, 1986-os, 125 000 példányban, 3. kiadásban megjelent általános iskolai hetedikes tankönyvből idézek: „Csehszlovákia területén három főbb tájat különböztetünk meg: a *Kárpátokat*, a *Szlovák-alföldet*, a *Cseh- és Morva-medencét*”. (119. old. 4. bekezdés, – kiemelt, vastagbetűs szöveg). „A *Szlovák-alföld* a Duna mellékfolyói által feltöltött síkság”. (120. o. – kiemelt szöveg, ami annyit tesz, hogy ha mást nem, legalább ezt mindenképpen tanulja meg a gyanútlan kismagyar). „Éghajlat, vízrajz, növényzet. A Szlovák-alföldön (hozzáfűzöm, mert tanítottam: Jókai Komáromjánál) a legmelegebb a nyár”. (...) „Kérdések, feladatok: Ismertesd a térkép alapján Csehszlovákia tájait...” – s az esztergomi, karcagi, győri tanuló válaszol. Szinte halljuk, miként (121. o.) „A búza, kukorica, cukorrépa termesztésének fő területe a *Szlovák-alföld*.” (122. o.). „Tudod-e, hogy a Dunán cseh – akkor még – magyar együttműködéssel vízierőművet és hajózható csatornát terveztek Gabčíkovo és Visegrád térségében?” (124. o.). A pokolba e

Trianont tetéző építménnyel! –, s kavarognak tehetetlenül az ember fejében a gondolatok. Ellenben és máskülönbén; ha már leírja, s az iskolásokkal mondatja, akkor – miként máshol, ugyanebben a magyarországi tankönyvben ír és írhat Bécsset, Velencét, Lipcsét, Prágát és Pilseni sört (Wien, Venezia, Leipzig, Praha és plzeni sör helyett!) –, akkor miért nem ír és mond *Bőst* Gabcikovo helyett? Azért, mert a *Szlovák-alföldön* van? Az ijesztő vízlépcső közel harminc kilométeres üzemvízcsatornája által kettéhasított Csallóközben?

Összehasonlításképpen lássunk egy-két mondatot a csehszlovák tankönyvekből (Zemepis pre 2. ročník gymnázia s vyučovacím jazykom maďarským = Földrajz a 2. gimn. osztály számára, SPN Bratislava, 1986): „A *Dunamenti-alföld*. . . Bratislavától és a Kis-Kárpátoktól kelet felé egészen az Ipoly folyó völgyéig és Ipolyság (Sahy) városig nyúlik. . . A Dunamenti-alföldet két részre osztjuk: a *Dunamenti-síkságra* és a *Duna menti dombvidékre*. . . A Duna menti-síkság az alföld alacsonyabban fekvő részét foglalja el. Hozzá tartozik a Csallóköz, az alsó Vág mente (Seredtől) és a Nyitra folyó vidéke” – 140. oldal. Máshol: A Malá dunajská nizina ((kisalföld) hozzánk benyúló részét Podunajská nizinának (Dunamenti-alföld) nevezzük. . . A Podunajská nizina (Dunamenti-alföld) folyói: a Cierna voda (Fekete víz), Váh (Vág), Nitra (Nyitra). . .” A csehszlovák kiadványokban (térképeken, tankönyvekben stb.) nyoma sincs a Szlovák-alföldnek, azaz a Slovenská nizinának. . .

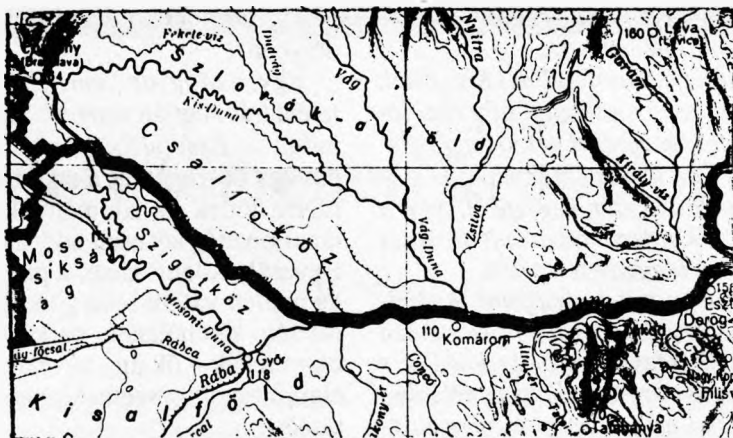
Aztán az MTA égisze alatt a Deme László és Fábíán Pál szerkesztette, először 1961-ben megjelent Helyesírási Tanácsadó Szótár is lecsapott az *újsíttett fogalomra*, s az alföld címszó mögé első ízben sorolja be példának (Akadémiai Kiadó, 31-32. o.). Mondhatnók: ezzel a lépéssel az MTA Nyelvtudományi Osztálya mintegy legalizálta, nagykorúsította, információk szerint az Országos Pedagógiai Intézetben barkácsolt fogalmat. Ismét csak elgondolkoztató, vagyis nem csupán „érdekes”, hogy – eltérően a HTSZ-től – az 1954-ben kiadott *Magyar helyesírás szabályai* (10. kiadás) még nem tartalmazza a kérdéses témust. De nem így a legújabb, 11. kiadás, amely 1984-től jelenik meg, szinte évente újranyomva. És – sajnos – javítatlanul. Pedig. . .

Pedig Kassán, 1986-ban szóba került „a dolog”. A szlovákiai *Kazinczy Nyelvművelő Napokon*. Ez országos, évente sorra kerülő rendezvény, többek között magyarországi vendégladókkkal (nyelvésszekkel, de színészekkel is.). 1986-ban Deme László meghívott vendég, a szóban forgó problematika egyik érintett illetékese épp a nemrég megjelent helyesírási szabályzatról, a 11. kiadásról tartott informatív előadást, elmondván az új kiadványról minden lényegest, kiemelve azokat a változásokat, amelyek az előző, azaz a harminc évig érvényben lévő 10. kiadástól megkülönböztetik. (A háromnapos rendezvény műsorából külön kiemeltem Montágh Imre remekre szabott előadását, színporkázó szereplését. Nem gondoltuk volna, hogy e kivételes képességekkel megáldott embernek már csak fél éve van hátra.)

Az előadásokat követő vitában elsőnek kértem szót. Lényegében a bemutatott új helyesírási szabályzat ürügyén – a következőket mondtam: „Akik itt összejöttek, akik itt jelen vagyunk, voltaképpen a hivatatosan 600 000-re taksált csehszlovákiai magyar kisebbséget képviseljük – Pozsonytól Nagykaposig. E

hatszáz ezer kisebbségének a többsége, jó kétharmada, vagyis több, mint négyszáz ezer magyar hol él? *Hol is él tulajdonképpen?*” Vagy kétszáz-an lehettek a teremben, szokatlan kérdésem kissé kifeszítette a csendet. „Nos, aki nem tudná – folytatta –, a *Szlovák-alföldön*. Igen a Szlovák-alföldön él” – s fölemelve körbemutattam, mint állításom bizonyítékát, a Deme László által imént ismertetett akadémiai kiadványt. A magyar helyesírás szabályait. Majd ecseteltem a tájat, a kiterjedt új nevű alföldet, amelyen Bornemissza Péter, a Vág parti Sempte prédikátora zengte dörgedelmeit, szoltam a Hallotti Beszéd kapcsán nevezetes Deákíróról, a Mátyusföld kiemelkedő alakjáról: Oláh Miklósról és Pázmány Péterről, megemlékeztem Szenczi Molnár Albert szülőföldjéről és Kodály Galántájáról. Párhuzamba vontam a budapesti magyar és a pozsonyi szlovák kartográfusok „találékonyosságát, kezdeményező készségét.” S hogy hasonlaltal is éljek, a vitatott alfölddel összefüggő egyedülálló jelenség érzékeltetésére fiktív példaként (mert ugye kézzelfoghatót nem találtam) a Szentföldet, *Palesztinát* hoztam szóba, mondván „Az 1967-es háborúban – mint köztudott – Izrael megszállta az eddig Jordániához tartozó Ciszjordaníát (tárgyalt alföldünknek kisebb területéről van szó). Vajon ezt követően, a megváltozott helyzetre való tekintettel a transzjordániai Ammanban, a fővárosban, az arab kartográfusok és nyelvészek a ciszjordaniai Nablusztól Betlehemig húzódó, nagyrészt palesztinok lakta hegyvidéket, pontosabban felföldet elnevezték-e, elkeresztelték-e Izraeli-felföldnek. . . ? (Nem hagyhatom említés nélkül mint a szólás-szabadságra emlékeztető mozzanatot, hogy példázatomra – „bizonyos” oldalról talán érthetően is – a vendégasztal kiemeltjei közt ülő minisztériumi megbízott felállt, meg akarván vonni tőlem a szót, ám a terem szinte vezényszava mordulása és „folytassája” visszakényszerítette székére. S én folytattam.)

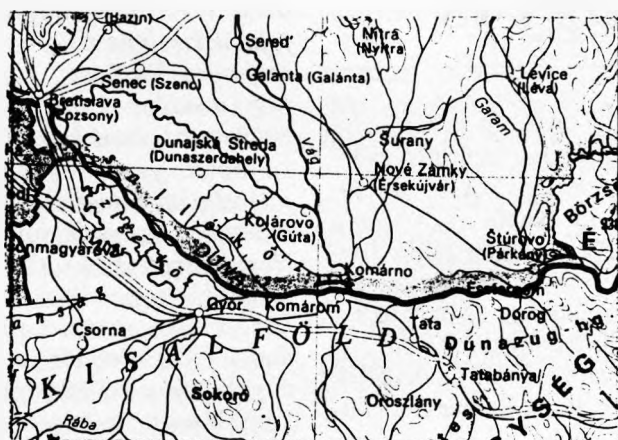
Fejtegetésemet valahol Hankiss Elemér „Pongyola társadalom” című – romló világunkat röntgenező – tanulmányából leszűrhető tanulságokkal fejeztem be, megjegyezve,

1. ábra. Magyarország domborzata és vízei atlaszlapból. Földrajzi Atlasz a középiskolák számára, Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1978.

2. ábra. Kivágat a Československá Socialistická Republika (Vseobecná zeměpisná mapa). Atlas Sveta. Slovenská Kartografická 1970.

3. ábra. Kivágat Magyarország és szomszédsága térképből. Magyarország nemzeti atlasza, Budapest, 1989.

hogy az általam ecsetelt jelenség több, jóval több, mint pongyolaság. Sokkal lesújtóbb kategóriába tartozik.

Másnap, a Komensky Egyetem egyik docensének közvetítésével személyes találkán beszélhettem Deme Lászlóval a problémáról, térképekkel is illusztrálva a nem mindennapi jelenséget, bár lehet, hogy

bólogató érdeklődése mögött a geográfától s egyáltalán a kuszán tarka térképektől való idegenkedése húzódott meg.

Egy szó, mint száz, kassai erőfeszítéseim nem hoztak változást sem az Akadémiai Kiadó szabályzatának újabb kiadásában, sem a tankönyvekben. Tévedtem, amikor azt

hittem, hogy az érintett fülek értő fülek is egyben. És mégis! Mára bizonyos – de csak bizonyos – megnyugvással tölt el, hogy az ügyben érintett másik fórumnál végül is sikerült célt érnem. A Földrajztudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadója Rétvári László fölismerte az eset kínosságát. S nemcsak fölismerte, hanem cselekedett is. Közbenjárására több fórumon, szakemberek körében tett kemény érvelése nyomán, s főleg Papp-Váry Árpádnak, a Kartográfiai Vállalatból Cartographia KFT-vé átalakult intézmény első igazgatójának intézkedésére az utóbbi években kibocsátott atlaszok domborzati térképeiről lekerült a *fattyú terminus technicus*. Az 1989-ben kiadott Magyarország Nemzeti Atlaszában sem szerepel a Szlovák-alföld, bár a kisalföld megírása nagy szerényen a még mindig csak magyarországi felét ékesíti (3. ábra). A napjainkban megjelent Földrajzi Atlasz viszont már minden vonatkozásban helyes, összehasonlító tanulmányozásra, a fiatal nemzedéknek (meg-)tanulásra érdemes. A falitérképeken azonban még ez után is tartotta magát, de mára – a nyár utcai Térképboltban megfigyelhettem, hogy a falitérképről is lekerült végre. (Harmincéves pályafutásom után.) Hál'Istennek!

De mi lesz a tankönyvekkel, s más kiadványokkal? A helyesírási szabállyal?

Miért? Talán, hogy melengesse, ébren tartsa a mátyusföldi, a csallóközi, Vág melléki, Nyitra menti, barsi, a csitári hegyek alatti. . . magyarok épp eleget mállasztott hitét? Magyarságtudatát?

URBÁN GYÖRGY
Zselíz

Szabadulás a halálba

...és ez így megy évek óta – ha állsz, ha fekszel – mintha már a kóporsódba – létre, mintha lépre-csalva: rád testálják a történelmet – a minden-magyarok történelmét – s mire föleszmélsz – már nem nyersz kegyelmet – hiába mutatod gyermek-lelked – hogy ezt mind az úton letted – s nem így igaz – vagy hogy is kell ezt – milyen nyelven, milyen elven. . .

Neve: Vass Kiss Előd; született: magyar; nemzetisége: magyar; bűne: magyar; bűncselekményét elkövette: Krisztus után 388-tól napjainkig. . .

Tornyosul tudód, víziód – Lennél viking vagy vizigót – csak ne kéne mindezt végignézni – mert már végleg nem tudod – történik vagy álmodod. . .

A még mindig sovén, balkáni román törvénykezés Igazságra felelküdtött bírái 1990-ben Vass Kiss Elődöt hat társával koncepció perben elítélte és börtönbe zárta. Majd 1994 tavaszán nemzetközi nyomásra szabadlábra helyezték – feltételesen: rajtuk hagyva a káini pecsétet: gyilkos.

Nem igaz, hogy Káinként születünk – megbélyegezve nem tudunk élni –, s mert meghalni születünk – ne kényszerítsétek ránk éltünkben a mártír-glóriát se!

Vass Kiss Előd három társával az újabb terror elől az Anyaországban remélt szabad – lélegzetnyi – időre menedéket.

És ha már végleg csak védekez-

nünk lehet – halálunkkal felszámolhatjuk-e elleneinket. . .

Eddig juthatott el Vass Kiss Előd, amikor magyarországi albérleti lakásában önkézével vetett véget életének Karsai Lászlót követve, ki már szabadulása után végezte el, amit a huszadik századba szakadt drakulai hatalom idegeire telepített.

Amikor mindennapjaink győzelmeit is megtagadják tőlünk és minden percünk kényszerű önigazolás – s már nem vagyunk jók csak példabeszédnek – nem marad más, mint halálunkkal igazolni életünket. És jaj, mert az életnél nincs nagyobb halál!

Aki levetkőzi az életet, pőrén hagyja a sorsot, melyet a hátramaradottak vizsgálván vagy elfogadnak, vagy nem.

Vass Kiss Előd sorsa pedig a miénk, magyaroké. Hajoljunk fölé még mielőtt kopjává rettenne, kőbe, márványba hűlne.

BÁGYI BENCZE JAKAB

Erdély személyes ügy is

Ez esztendő tavaszán keserű-édes hír verte föl amúgy sem igen csöndes napjainkat. Egy kolozsvári teológus lány megkapta az Asklandi Teológiai Szeminárium teljes ösztöndíját két évre, ez azonban csupán a tandíjra vonatkozik és csak akkor élvezhető, ha a hallgató, Katócz Sára Ildikó igazolja, hogy rendelkezik az évi ötezer dollár fönntartási költséggel.

Ugyan honnan annyi dollár Erdélyben?!

Egy, a Magyar Nemzetben megjelent írás alapján viszont valami elindult: az Erdélyi Szövetség följárlott egy összeget, és a cikk nyomán szerre jöttek az adományok, hadd tanuljon még két esztendő a lány az Egyesült Államokban, a papi munka mellett vállalt lelki gondozás területén, alkoholisták, narkósok, utcagyerekek – ők úgy nevezik, hogy elgurult gyöngyszemek – megmentéséért.

Az írás valahogy kijutott az Egyesült Államokba, ott azt közzétette „Egy lány, akinek Erdély személyes ügye” címmel az ottani Erdélyi Szövetség Tájékoztatója. Ennek a nyomán mozdult meg életre szóló haszonnal az ott élő Hadady-házaspár. Bemutatkozó levelükből idézünk, szinte példabeszédként:

„Erdélyből származunk, Józsefa Szatmár megyei Giródtótfaluból, Ilona, a hitvesem Székelyudvarhelyről. 1945-ben menekültünk Erdélyből az özőnlő szovjet-román csapatok elől, 45-ben hagytuk el Magyarországot, Bajorországban éltünk 49-ig, azóta az Egyesült Államokban. . . Jó ideje tusakodunk mi ketten azon, mit is tehetnénk még, mint parányi porszemek a Földön, azon kívül, amit már eddig is tettünk erdélyi véreinkért, magyar-székely fajtánk kisebbségi sorban küszködő tagjaiért, jövőjéért. Úgy érezzük, hogy az idézett közlemény megadta nekünk azt, amit kerestünk. Mi elvállaljuk egy évre az ötezer dollár folyósítását két részletben, azzal a feltétellel, ha tanulmányaid befejeztével visszatérsz Erdélybe munkálkodni. Ha nem, lelked rajta, mi nem kérünk vissza semmit. . . Joseph Hadady, 1550, Roundtree RD, Holiday, Florida, 34690 USA”

A hosszú, meleg levelet nincs módunkban közölni. Még annyit tegyünk hozzá, hogy a Petőfi Rádió riporternőjének kérdésére augusztus 31-én így válaszolt Katócz Sára Ildikó, immár az amerikai teológiai szeminárium hallgatója: Ha pedig valóban ott találom meg a páromat, akivel élni szeretnék, akkor neki le kellene mondania sok mindenről és Erdélybe jönnie velem. . .

Erdély történeti kronológiája

XVI.

1521

febr. 8. Székely nemzeti gyűlés Marosvásárhelyen. Folytatódik az 1519-es megmozdulás megtorlása. *Szapolyai János* erdélyi vajda a fölkelés vezetőitől hűtlenség címén elkobzott birtokokat – melyek a székely jog szerint a rokonokat és nem a kincstárt illetik – nem székelyeknek, hanem vármegyei nemeseknek, az Aporoknak adományozza. A székely birtokjog súlyos sérelmével e birtokokon ezt követően már a királyi háramlási jog érvényesül és nem a székely rokonság öröklése. Mindezzel megbomlik a Székelyföld joggyakorlatának addigi egysége.

1522

az év folyamán *Wolphard Adorján* a tudós-filológus gyulafehérvári kanonok Bolognában 3 kötetes válogatást jelentet meg *Janus Pannonius* által összegyűjtött és sajtó alá rendezett műveiből.

1524

febr. 23. *Wolfgang Flaschner*, a szebeni káptalan dékánja a káptalani bíróság elé idézi *Johannes Myld*-et, a szebeni iskola rektorát. A vád az, hogy egyik szerzője azoknak az egyházi visszasságokat kipellengérező röpiratoknak, melyeket éjszánkánként a város több pontján ismételtén kiszögeztek ismeretlen tettesek. *Myld* hamarosan lemond rektori állásáról s 1525-től mint városi jegyző működik, 1530-ig.

márc. 9. II. *Lajos* megparancsolja a szebeni tanácsnak, hogy mivel „*Luther Márton* istentelen tanai és iratai a szebeniek közt általánosan elterjedtek s visszhangra találnak”, mindenütt kutassák fel, s nyilvánosan égessék el *Luther* műveit. Tegyük közhírré, hogy jószágvesztés terhe alatt tilos efféle iratokat eladni, venni, olvasni, magyarázni.

aug. 12. II. *Lajos* király titkárát, *Gerendi Miklkóst* és kamarását, *Ráskay Gáspárt* küldi biztosként Erdélybe, hogy irtsák ki a lutheri eszméket.

aug. 15. *Szalkai László* esztergomi érsek Nagyboldogasszony ünnepén elrendeli a brassói és szebeni káptalanok dékánjainak és papjainak, hogy minden vasárnapon és ünnepnapon valamennyi templomban intsék a népet, hogy nagy egyházi átok terhe alatt ne hallgassák, ne olvassák *Luther* „tévtanait”, s óvakodjanak annak követőitől.

1525

újév. A Lippánál táborozó *Szapolyai János* erdélyi vajda *Tordára* összehívja a három nemzet gyűlését, hogy megtárgyalják a török elleni védelem teendőit.

1525–1527

Gosztonyi János az addigi győri püspök foglalja el Erdély püspöki székét.

1526

márc. 10. *Gosztonyi János* erdélyi püspök levélben szólítja fel Szeben város tanácsát, hogy őseiket követően, maradjanak hűek a római egyházhoz és az eltévelyedetteket is térítsék vissza.

ápr. 3. előtt. Tartománygyűlés *Nagyenyeden*. Kimondják, hogy a súlyos török veszély miatt minden fegyverfogható férfi szálljon táborba. A késlekedőket fej- és jószág-

vesztéssel kell sújtani. A papok is keljenek hadra, s csak amennyi feltétlenül szükséges, 2 községre egy pap maradjon otthon.

júl. 19. A király Budáról kemény hangú levélben marasztalja el *Pemfflinger Márk* szebeni királybírórt, mivel nem teljesítette a lutheránusok ellen addig kiadott rendeleteket. Hivatal- és vagyonsztés terhe alatt megparancsolja neki, hogy a „lutheri eretnokség” híveit haladéktalanul kutassa fel és sújtsa őket méltó büntetéssel.

júl. 26–28. II. *Lajos* egymással ellentétes parancsokat küld Erdélybe *Szapolyai Jánosnak*: egyszer csatlakozásra, másszor helyben maradásra utasítja a vajdát.

aug. 15. *Szapolyai János* erdélyi vajda a mintegy 10 ezer főnyi erdélyi sereggel megindul *Tordáról* a királyi táborba.

aug. 29. A magyar királyi sereg megsemmisítő veresége Mohácsnál. A *Szapolyai János* vezette erdélyi sereg ekkor a Tisza bal partján, Szeged magasságában táborozik.

szept. 22. VII. *Kelemen* pápa utasítja *Gosztonyi János* erdélyi püspököt, hogy indítson eljárást minden olyan szerzetes ellen, aki kilépett rendjéből. Azoknak, akik nem hajlandók visszalépni szerzetesrendjükbe, ne engedje meg, hogy az erdélyi egyházmegyében tartózkodhassanak, akiket pedig lehet, azokat vesse fogságba.

szebeni tanácsnak, hogy személyválogatás nélkül fogassák el mindazokat, akik „az apostoli szék által az egész világon elátkozott lutheránus eretnokség” hívei. Vagyonukat foglalják le a kincstár számára, őket pedig térítsék vissza a római egyházba.

okt. 18. előtti napok. Szapolyai János erdélyi országgyűlést tart Kolozsvárott.

nov. 10-e után. A magyar királlyá koronázott Szapolyai János Perényi Péter temesi főispánt nevezi ki erdélyi vajdának. Tisztségét 1529-ig viseli, bár közben 1527-ben I. Ferdinánd ellenkirály pártjára állt.

1527

jan. 23. Várday Pál esztergomi érsek saját titkárát, a luczmáni főesperes, Balázs mestert küldi ki biztosként a szebeni káptalanhoz, hogy annak vezetőjével, a dékánnal együtt, s a papság segítségével, hatós intézkedéseket tegyenek a lutheri tanok terjedésének feltartóztatására.

jan. 25. Szapolyai János király nyomatékosan megparancsolja a

november. Gosztonyi János erdélyi püspök értesülve az ellenkirály, I. Ferdinánd győzelmes bevonulásáról Budára, örömeinek úgy is kifejezést ad, hogy püspöki székhelyén, Gyulafehérvárott minden harangot meghúzat, s papjaival hálaadó istentiszteletet tart. Megtorlásul János király vezérei – Dóczy János és Bodó Ferenc – elfogatják a főpapot, s oly kegyetlenül megkínoztatják, hogy másnap belehal sérüléseibe. Püspöki rezidenciáját feldúlják, kifosztják.

1529

január. Rares Péter moldvai vajda kihasználva a magyar királyság súlyos belső zavarait, csapataival be-

tör a Székelyföldre. A határszéli székeket Gyergyótól Háromszékig dúlják. Miként a brassaiak febr. 4-én írják, e székekben minden füstöl és hamuvá lett.

Rares csapatai február 8-án vonulnak ki Erdélyből.

febr. 18. Szeben város tanácsa határozatot bocsát ki, melyben valamennyi szerzetest és római katolikus papot kötelezik a város 8 napon belül történő elhagyására, amennyiben nem lépnek ki a római egyházból. Három nap múlva a papok és szerzetesek többsége ingóságokkal együtt elhagyja Szebent. A városban maradt papok elfogadják a hitújítást.

jún. 22. I. Szulejmán szultán parancsára Rares Péter moldvai vajda sereggel tör Erdélyre. Brassó mellett a földvári csatában legyőzi I. Ferdinánd vezérének, Török Bálintnak a csapatait.

az év folyamán. Segesváron a római katolicizmust elutasító helybéli polgárok három ízben is megtámadják a domonkos rendi kolostort. Erdély számos más városában is támadások érik a rendházakat.

*

Nagyszebenben megindul a városi nyomda működése. Ez Erdély első nyomdája.

(Folytatjuk)
Összeállította:
KULCSÁR ÁRPÁD

Sándor bá, a kocsis

Hírek – Postabontás

... amit erő vagy hatalom elvesz,
azt idő és kedvező szerencse ismét
visszaadhatják. De amiről a nemzet
félve a szenvedésektől, önként
lemondott, annak visszaszerzése
mindig nehéz és mindig kétséges. ..."

DEÁK FERENC

„Erdélyi menekült vagyok és az egyetlen lap az *Erdélyi Magyarság*, amely a szülőföldemmel összekötött itt Budapesten. Döbbenet értesültem arról, hogy lapjuk megjelenését veszély fenyegeti, anyagiak híján. Bejelentésükben nem találok semmi olyant, ami könyöradományra utalna, ezért ne restellkedjenek. Jó ügyben járnak és közhasznúan. Miután én is személyes szenvedő alanya vagyok erdélyi mivoltomnak, egyik lapszámuktól a másikig aggódok, vajon nem tiltják-e be, nem szűnik-e meg az egyetlen folyóirat, amelyet megrendelni akarok és tudok anyagilag is. . . Én nem kértem és nem is kaptam semmit a magyar államtól, csak azt élvezem, amiért megdolgozom itt, mégis keserűen kell hallanom naponta, hogy *dolgozz, te román*. Otthon négy fal között lehettem magyar, másképp *bozgor, hazátlan* voltam a románok gyűlölködő szemében, itt négy fal között lehetek magyar, kezemben az *Erdélyi Magyarság* egy-egy számával. Sosem fogom megtagadni erdélyi magyar voltomat, csak az fáj, hogy itt képtelenek megérteni a munkatársak, a vezetők, hogy nem román az erdélyi kétfélmillió magyar, aki Romániába kényszerült Trianon döntésével. . . Nekünk tisztelnünk kellett hetven évig azt a hatalmat, amely naponta sárba tiporta magyar kultúránkat Erdélyben. És itt románoknak bennünket olyanok, akik szintén semmit nem tudnak Erdélyről. Azt

mondják: Miért fáj neked az, hogy román vagy? Miért tiltakozol, hiszen Romániában születél. . . Nem akarok megbántani senkit, de én háromszéki nemes családból származom, nevem is mutatja, hogy mi vagyok: *Baka*. . . A legszomorúbb az, hogy míg nekem március 15-e ünnep, könnyes, nem zászlós, addig a környezetem kigúnyolja azt. . . Mikor letettük az állampolgársági esküt Budapesten, pataokban folytak a könnyeim, mert elhangzott a Himnusz, és a polgármesternőnek föl kellett szólítani az elkísérő magyarországiakat, hogy szíveskedjenek ők is fölállni és megtisztelni a nemzeti imát, a magyar himnuszt. . . Amíg ennyit jelent a magyarországiaknak Erdély és az erdélyi magyarság, addig Erdély el van veszve. A publicista megírta a maga két, három könyvét Erdélyről, mert az szenzáció volt, és most kijelenti, hogy Erdéllyel foglalkozzék az ENSZ, és Magyarországon fasisztának nevezik, aki tenni is akar valamit az ott élőkért. Tehát nem lepődöm meg, ha egy napon megszüntetik az egyetlen lapunkat is, az *Erdélyi Magyarságot*, de ne adja az Isten. . . Lapjukból értesültem az Angliában élő *Szaplonczay Papp Szilvia Mária Emília Anna* sorsáról és címéről. Én előfizetnék számára az *Erdélyi Magyarságra*, ha nem szerepel eddig az előfizetők között, ugyanis én értesítettem őt, hogyan tud előfizetni. . . Önök közölték a címét, azóta levelező barátok vagyunk. Én kispórolom több erdélyi barátom számára is az előfizetési díjat a lapjukra, de nem kapják meg Erdélyben. Mit tehetnék? Szeretném az *Antológiájukat* elküldeni legalább az erdélyi barátainknak. . . Őszinte tisztelettel *Baka Erzsébet*, Üllői út 47. Budapest.”

A mára már nagyon hiányzó anyaországi és határon túli magyarság példás szolidaritásának lehettünk tanúi.

Budapesten, a Parlament épületében 1994. szeptember 8-án aláírták a Határon Túli Magyarok Hivatala, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem és Főiskolai Kara, az Allatorvostudományi Egyetem, valamint a Szent Rókus Kórház között létrejött megállapodás dokumentumát. Az együttműködési dokumentum szakmai továbbképzést kíván biztosítani a határon túli magyar orvosok és felsőfokú oklevéllel rendelkező egészségügyi dolgozók részére.

A Budapesti Székely Kör szervezésében került sor augusztus 25-én *Imreh István* történész, kolozsvári egyetemi tanár „*Látom az életem, nem igen gyönyörű*” című könyvének bemutatására, a Litea Könyvszalomban. A szerzőt köszöntötte *Tamás Menyhért* író. Közreműködtek *Kóka Rozália* és az Európa-díjas *Székely Népdalkör* tagjai.

A Litea Könyvszalomban, ugyancsak a Budapesti Székely Kör szervezésében szeptember 14-én *Gazda József: Gazdáné Olosz Ella* című könyvét mutatták be. A könyvet *Varga Domokos* író méltatta. Mű-

sor adtak: *Incze Ildikó* színművész és *Petrás Mária* népdalénekes.

Buzás András – a közelmúltban Erdélyből Magyarországra telepedett – képzőművész munkáit állították ki az OTP Galériában Budapesten július hónapban. *Buzás András* képeiről az erdélyi ember balladás világa sugárzik. Az *Alföldi Golgota*, *Csángó lányok*, *Marosfői táj*, *Ábeli föld* címet viselő képei – hogy csak néhányat említsünk – mint feneketlen kútba visszaejtett világ cserépdarabkái tükröződnek a festő lelki világát leképező vásznon.

A kolozsvári *Helikon* és a Budapesti *Székely Kör* együttes rendezésében került sor az irodalmi díj átadó ünnepségre szeptember 23-án a Litea Könyvszalonban. A résztvevők találkoztak *K. Jakab Antal* esszéíró díjazottal, *Király László* költővel, a *Helikon*főszerkesztő-helyettesével. A díjat *Tamás Menyhért* adta át.

Az Erdélyi Szövetség 1994-ben számos gyerek- és diáktábor támogatásában vett részt. Ezek közül is leghatékonyabban, kétszázezer forinttal a csíkszeredai nemzetközi „CSI-PIKE” diáktábort segítette.

Június hónap végén a Vajdaságban, Zentán megalakult a *Vajdasági Magyar Szövetség*. A szövetség elnökének *Csubela Ferencet* választották.

Augusztusban a sorozatos tiltakozások ellenére Kolozsvár főterén elkezdték az ásátásokat, melyek ugyan már nem veszélyeztetik az emlékmű-értékű épületeket, de ez még nem ad okot közömbösségre a magyarság részéről. A legújabb hírek szerint a római-kori leleteket kutató román régészek máris *középkori magyar vonatkozású régészeti* anyagokra bukkantak.

Szeptember 5-én a román külügyminiszter fogadta magyar kollégáját, Kovács László. A két külügyminiszter a határok sérthetetlenségéről tárgyalt. A magyar külügyminiszter a „poyitív lépések sorozatában” igencsak üdvösnek nevezte a találkozó létrejöttét.

Ezzel szemben több politikus elítélte a magyar külügyminiszter lojalitáson is túlmenő és demagóg magatartását, melyet ezen a külügyminiszteri csúcstalálkozón tanúsított.

FELHÍVÁS

Kedves Erdélyi Barátaink!

Az RMDSZ Székelyudvarhely városi és Hargita megyei szervezete *Székelyföld leírása* című hatkötetes és a maga nemében egyedülálló művének írója, a Székelyföld nagy fia: ORBÁN BALÁZS iránti tiszteletből és az utókor hálája jeléül Székelyudvarhely város főterén szobrot kíván állítani. A szobor költségeinek biztosítására gyűjtést szerveztek, amelyhez mi is, a Magyarországon élő székelyek csatlakozni kívánunk. Ezért minden olyan barátunk, aki a fenti cél megvalósításához anyagi támogatást kíván és tud adni, pénzbeli adományát az ország bármely OTP fiókjánál kapható, számnélküli, sárga színű, ún. „Átutalási postautalványon” vagy más néven csekk nyomtatványon a következő számra mielőbb fizesse be:

A csekk mindhárom részére, a felő szélre, a következő szám frándó: MNB 218-98093

A bekeretezett részbe pedig:

521-08656-7 számot kell beírni.

Kérjük, hogy az adományozó nevét és pontos címét a csekken tüntessék fel. A szobrot ez évben szeretnék felavatni, ezért az adományok mielőbbi eljuttatása igencsak aktuális.

Aki tehát a szobor létesítéséhez anyagilag szeretne bármilyen nagyságú összeggel hozzájárulni, kérjük mielőbb juttassa azt el a megadott OTPszámra. Bővebb felvilágosítást esetleges érdeklődő levelekre frásban is adunk.

Az adományok törvényes eljuttatásáról a megfelelő pénzügyi szervezet közreműködésével a szervező bizottság gondoskodik.

A Szervező Bizott nevében:

Dr. Szántó Sándor

Budapest IX., Üllői út 21. IV. em. 6.
1091

MINISZTERELNÖKI HIVATAL
Budapest 1357 Pf. 2.

*Tabajdi Csaba címzetes politikai
államtitkár úrnak*

**Kedves Államtitkár Úr,
Kedves Csaba!**

Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány két jelentős folyóiratot szerkeszt és forgalmaz: az *Erdélyi Magyarság* és a *Magyarok Világ-lapja*.

Mindkét folyóirat színvonalas, érdekes és hasznos tudnivalókat közöl. Többnyire történelmi, dokumentációs és politikai anyagok. A szerzők zöme erdélyi származású politikus és szakember, akik jól ismerik az erdélyi magyarság érdeklődési körét, szellemi igényeit és politikai, erkölcsi magatartását.

Az *Erdélyi Magyarság* folyóirat hiánypótló szerepet is betölt, az utóbbi évtizedek mulasztásait pótolja. A kétmillió erdélyi magyar közösség nem juthatott hiteles és megbízható információkhoz, távol tartották mindenféle történelmi múltját igazoló adattártól, el volt zárva a külvilágtól, korlátozták kapcsolatait az anyaországgal. A román állam és politikai akarat felhasználta minden rendelkezésére álló eszközt, hogy megtörje a kisebbségben élő erdélyi magyarság történelmi tudatát, nemzeti önértékét, hagyományait, a szülőföldre való ragaszkodását és gyengítse küzdőképességét a megmaradásért folytatott élet-halál harcban. A román államgépezet és állampolitika mindent elkövetett annak érdekében, hogy a nemzeti kisebbsé-

gi közösségek tagjait megalázza, másodrangú állampolgári szintre süllyessze őket, rossz közérzetet teremtve számukra, állandó válaszut elé állítva. Egyetlenegy alternatívát kínál fel számukra: beolvadni a többségi nemzetbe vagy a vándorbotot. A zsidók és a németek a vándorbotot választották, a kisebb etnikai közösségek, mint a török-tatár, bolgár, görög, örmény a beolvadást választották. Az erdélyi magyarság nagy többsége a szülőföldön való megmaradásért folytatott küzdelmet választotta.

1989 után a neonacionalista román politikai akarat és áldemokratikus államgépezet a homogenizálási politika helyett az egységes nemzeti állam megteremtését hirdette meg, ami tagad mindenféle nemzetiségi etnikai másságot, korlátozza az együttélési lehetőségeket, alkotmányosan meghonosítja a többségi nemzet uralmát, hátrányos helyzetet teremt a nemzeti és etnikai kisebbségek számára, a diszkriminációs, hátrányos megkülönböztetést jogi alapokra helyezi. Ezzel a lépéssel a román politika új fejezetet nyit meg az etnikai tisztogatás folyamatában.

Az *Erdélyi Magyarság* című folyóirat fontos szerepet tölt be az önismeret és magyarságtudat táplálásában, a szülőföld iránti szeretet és ragaszkodás elmélyítésében, hitet és reménységet táplál a magyar nemzet jövője iránt.

Az *Erdélyi Magyarságért Alapítvány* kiadványai pártterdektől semleges folyóiratok, ami nagyobb mozgásterületet biztosít számukra a kényes történelmi és politikai kérdések megközelítésében, tehermentesíti a magyar kormányzatot a számára kellemetlen politikai államközi kapcsolatok tárgykörétől.

Az *Erdélyi Magyarság* folyóirat megjelenése általános magyar érdek, nemzeti eszméket táplál, tekintélyt vívott ki magának Erdélyben, fontos szerepet tölt be a magyar elit soraiban. Számomra ért-

hetetlen *Entz Géza* és az *Antall*-kormány hűvössége és a pártfogás hiánya.

Kedves Tabajdi Csaba, reménykedem, hogy a koalíciós kormány pártfogásolja és támogatja az Erdélyi Magyarságért Alapítvány törekvéseit, nem hagyja kimúlni, megszűnni az erdélyi magyarok két kedvelt lapját.

*Sepsiszentgyörgy,
1994. szeptember 5.*

Tisztelettel:

Király Károly

ADOMÁNYOZÓK

MAGYARORSZÁG

Dr. Csukás Zoltán (Miskolc)
Kun Csaba (Szentendre)
Mándi György (Budapest)
Prof. Béles Lajos (Budapest)

Erdélyi Szövetség (Budapest), Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesület. (Szentendre)

KÜLFÖLD

Dr. Kulhavy László (Németország)
Sass István (Belgium)
Hevesi László (Belgium)
Josef Niederkirchner (Németország)
Miklós Áron (Svájc)
Dr. Ungváry Sándor (USA)

Erdélyi MAGYARSÁG Szerkesztőségének
Budapest, Naphegy u. 29.

Kedves Szerkesztőség,

Mint mindent a világon, Erdélyt is több szempontból lehet szemlélni.

Az Erdélyi Magyarság c. lap – véleményem szerint – egy olyan perspektívából szemléli és szemlélteti az erdélyi valóságot, amire nekünk, itt élő magyaroknak nagy szükségünk van.

Ebből a nézőpontból látjuk mi is jobban nemzetünk méltóságát, érezzük jobban önbecsülésünket, melyeket – bizony – táplálni kell egy elvakult sovínizmussal szemben. Szükségünk van arra, hogy mindennap érezzük: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. A magyarok bűneit felsoroló félhivatalos propaganda ellenére tudnunk kell, hogy mi sem vagyunk bűnösebbek más nemzetnél. Ismernünk kell, hangoztatnunk kell, hogy nekünk is megvan a dicső történelmi múltunk és talán még jövőnk is lesz.

Köszönjük, hogy ezt a tudatot táplálják bennünk.

Bárcsak ne apadnának el a források, amelyek eddig is lehetővé tették, hogy ajándékba kapjunk az Erdélyi Magyarság „tiszteletpéldányaiból”.

Ezt a kedves szándékot kívánom ezúttal megköszönni. Ezzel egyidőben jelzem, hogy a lapot minden érdeklődő olvasó rendelkezésére bocsátottam és az a tervem, hogy megőrzöm – méltó helyen – minden egyes számát. Tisztelettel és hálás köszönöttel:

Szentábrahám, 1994. aug. 17-én

JAKAB DÉNES
unitárius lelkész

TISZTELT OLVASÓNK, KEDVES BARÁTUNK

Megszűnésünkkel fenyegető anyagi helyzetünk szükségessé tette a lap árának az alábbiak szerinti emelését:

- egyes lapszám ára: 156 Ft
- éves előfizetés: 624 Ft
- külföldi előfizetés: 20 USA dollár.

Az 1994. október 20-ig befizetett előfizetések díja nem emelkedik.

Egyúttal értesítjük Önöket, hogy amennyiben nem kapunk anyagi segítséget 1994. december 20-ig, kénytelenek leszünk meghatározatlan ideig szüneteltetni az Erdélyi Magyarságot. Ebben az esetben a megkötött előfizetési szerződések az újraindulás napjától számítva ismét érvénybe lépnek.

Elnézést kérve Önöktől e rossz hírért, reményeimet fejezem ki, hogy a határainkon kívül élő magyarságért szolgálnak tekintett munkánkat a jövőben is folytathatjuk.

A szerkesztőség nevében

Mátyás B. Ferenc
az Erdélyi Magyarság főszerkesztője

Az Erdélyi Magyarság Külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th Street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
P.O.Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-3191740
Fax: 02-3182638

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100 Serraing
Tel.: 41-36-72-46

Brazília:

Livraria D. Landy Ltda.
Rua 7 de Abril 151,5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953
Fax: 11255-1953

C. Postal 794301059-970

C. Postal 189401064-970

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C

Franciaország:

Societe Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pateur, 75015 Paris
Tel.: (1) 40-47-01-70
Fax: (1) 43-22-62-84

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael:

Breuer Péter
Breuer Line H.C.B. LTD.
Tel./Fax: 664-006
Tel-Aviv 62 116 Allenby str. 38.
P.O.B. 26 439

Kanada:

Kate Kárcsony, Pannonia Books Ltd.
P.O.Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416) 533-963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewardstone
Road London E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Németország:

Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80
Tel.: 089/717055
Fax: 089/18811

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

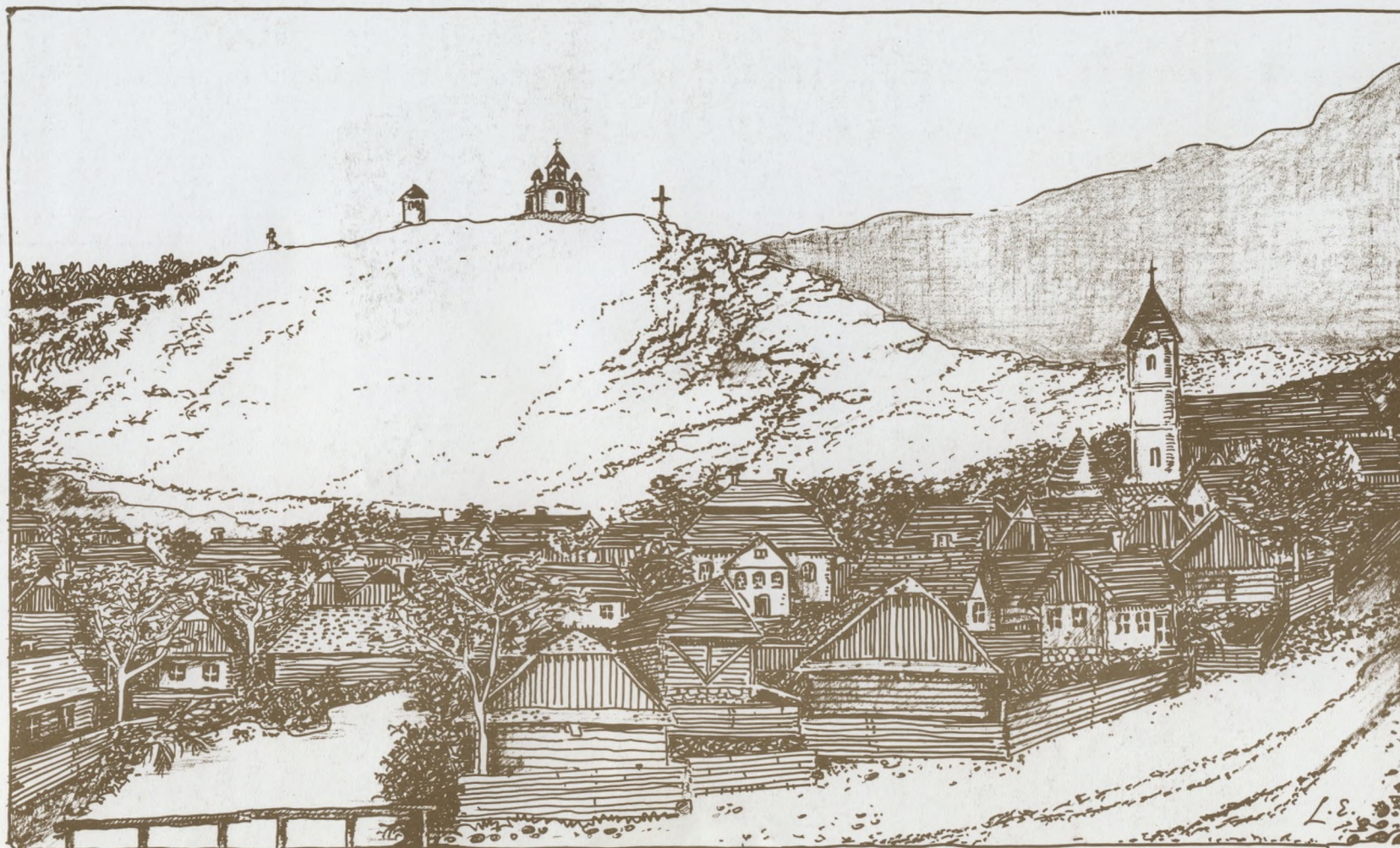
Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69
Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járny
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

A vonatkozó cikk a 49. oldalon.

- Erdélyi Magyarság Antológia 1990–1991 (Primor Kiadó, 1993) – 1200 Ft
- Holocaust Romániában 1941–1944 (Primor Kiadó, 1993)
- magyar nyelven: 380 Ft
- angol nyelven: 15 USA dollár (1500 Ft)
- Köteles Pál: Magyarság-európaiság (Magvető Kiadó, 1993) – 310 Ft
- Mátyás B. Ferenc: Meztelen árnyékok (regény, Magvető Kiadó, 1993) – 330 Ft
- Mátyás B. Ferenc: Bazilikusz (Primor Kiadó, 1994) – 260 Ft.
- Dr. Merényi László: Erdély védelme, 1916 (Primor Kiadó, 1994) – 317 Ft.
- Máramarosi Iza: Páskándi Géza (háttérvázlat) (Primor-Intermix, 1994) – 298 Ft.

A könyvek megvásárolhatók a Magyar Nemzeti Könyvesboltban (1134 Bp., Pannónia u. 22.), az Erdélyi Magyarsáért Alapítvány székhelyén (H-1016 Budapest, Naphegy utca 29. tel/fax: 156-8464) vagy ugyanott megrendelhetők telefonon, telefaxon és levélben. (Az Erdélyi Magyarság Antológia 1990–1991 megrendelőinek kérésére adó-alap-csökkentő igazolást állítunk ki.)